

| Szerkesztőségi köszöntő

2013. november 14-e óta emléktábla hirdeti a Balfi u. 24-es ház falán: „Ebben a házban született dr. Mollay Károly (1913–1997) nyelvész, művelődéstörténész, egyetemi tanár, Sopron helytörténetének, magyar–német nyelvi érintkezéseinek kutatója, a Soproni Szemle főszerkesztője, városunk díszpolgára. Születésének 100. évfordulójára állította a Soproni Városszépítő Egyesület”. A tábla méltó módon állít emléket egy kivételes és szülővárosa iránt feltételek nélkül elkötelezett személyiségnek, aki a Soprontól egyetemista korában kapott támogatást hosszú és termékeny élete végéig megsokszorozva adta vissza. Ennek az új soproni emlékhelynek a felavatására a századik születésnap délutánján került sor, ahol dr. Mollay Erzsébet, a Professzor úr leánya, és dr. Józán Tibor, a Soproni Városszépítő Egyesület elnöke idézték meg Mollay Károly emlékét.

Ezt megelőzően, az évforduló délelőttjén a Soproni Levéltár rendezésében emlékkonferenciára került sor a Vármegeháza dísztermében. A népes hallgatóság soraiban Mollay Károly soproni tisztelői mellett Bécsből, Budapestről, Győrből, Kismartonból és Kőszegről érkezett tanítványok és családtagok is helyet foglaltak. Az elhangzott előadások többségét olyan levéltárosok, történészek és nyelvészek tartották, akik Mollay Károlytól tanulták a germanisztikát, a régi német kéziratok kiolvasásának tudományát, és nem utolsósorban Sopron város szeretetét.

A Soproni Szemle centenáriumi emlékszámának tucatnyi tanulmánya – építve az emlékkonferencián elhangzott előadásokra is – az embernek és a tudósnak állít emléket, a legszemélyesebb hangú visszatekintéstől a tudománytörténeti elemzésen keresztül a legújabb kutatások eredményeinek úttörő jelentőségű publikációjáig. A Szerkesztőség ezzel is szeretné kifejezni tiszteletét Mollay Károly iránt, aki első tanulmányát 25 évesen közölte folyóiratunkban, élete derekától pedig 25 éven keresztül a lap arculatát, nívóját sok tekintetben máig meghatározó főszerkesztője volt.

Köszönet érte!

TANULMÁNYOK MOLLAY KÁROLY SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁRA

MOLLAY ERZSÉBET

Mollay Károly keze nyoma.
Írásos és rajzos szemelvények
Édesapám hagyatékából

Amikor nem sokkal Édesapám halála után a marbach-i Deutsche Schillergesellschaft felkért a gondozásukban megjelenő *Internationales Germanistenlexikon 1800–1950* Mollay Károlyról szóló lexikoncikkenének megírására,¹ bő címszójegyzéket küldtek a megemlítendő adatokról. Ekkor nekiláttam átnézni életének összegyűjtött dokumentumait, és elámultam, hogy mi mindent megőrzött. Rögtön arra gondoltam, hogy ezek a dokumentumok csupán egymás mellé téve, akár minden kommentár nélkül, kiadják a 20. század történetét. Azután eltelt néhány év, míg alaposan nekifogtam a teljes hagyatéék számbavételének, és napról napra egyre több és érdekesebb dokumentum került elő a fiókokból, dobozokból és dossziékból, nemcsak saját életéről, hanem az előző generációkéről is: magánjellegű és hivatalos iratok, cédulajegyzetek és nyomtatványok, régi és újabb fényképek – amelyek a családtörténeten túl közigazgatás-történetről, hadtörténetről, ipartörténetről, egyháztörténetről, iskolatörténetről mesélnek.

Ez alkalomból túlnyomórészt olyan rám maradt dokumentumokból válogatok, amelyeken szó szerint „rajta a keze nyoma”: amelyeket saját kezűleg írt vagy rajzolt, vagy saját kezű jegyzettel látott el. Bár van a válogatásban némi időrend, szándékom nem teljes pályarajz, hanem inkább „beszédesebb” mozaikkockák felvillantása, amelyek közvetlen módon tükrözik személyiségét, gondolkodásmódját, értékrendjét, munkamódszerét, szépérzékét és sokoldalúságát.

Mertem bátran elsősorban kéziratos dokumentumokra felfűzni emlékező írásmat, mert kézirása ritka szép rajzolatú és jól olvasható volt, pedig született balkezesként tanították meg jobb kézzel írni az iskolában. Egész életében jobb kézbe fogta az író tollat, az evőkanalat és a kést, de ha egy vekniből késsel lekanyarított egy szeletet, ösztönösen bal kézzel vágott. Amikor egyszer jobb kezét megsértette, gond(olkodás) nélkül írt bal kézzel a táblára egyetemi óráján. Vízilabdásként pedig egyformán dobott mindkét kezével. Többször említette, hogy szívesen vívott volna, mert hallotta, hogy a balkezesek ebben a sportágban jó esélyeket jelent, (a soproni Széchenyi István reáliskola sportkörében lett volna erre alkalma), de ennek a drága sportnak a művelésére nem volt anyagi lehetősége.

¹ Internationales Germanistenlexikon 1800–1950. Verlag Walter de Gruyter & Co, Berlin – New York 2003.

Családtörténet

Szakmájából kifolyólag is érdekelte családja története és a szokatlan hangzású „Mollay” név eredete, és komolyan kutatott is ezek után. Biztosnak tekinthető, igazolható névmagyarázatot nem talált, csak egy valószínű feltételezésig jutott el, így – tudományos igényű szófejtőként – nem is állította sohasem, hogy megoldotta volna a kérdést.

Családnevünk eredetéről a következőket mondta Szende Katalinnak a 80. születésnapja alkalmából készített interjúban: „Az én nevem se nem magyar, se nem német, se nem szláv. Még nem vagyok benne egészen biztos, de az a gyanúm, hogy hódoltság korabeli török. A törökben a mullah papot, tanítót, szóval tanult embert jelent. Buda visszavételénél fogságba került egy török, itt marad, megkeresztelkedik, és mint török tolmács működik tovább, úgy gondolom, ez lehetett a mi ősrünk. A család aztán Nyugat-Magyarországra került, és ott teljesen elnémetesedett.”² Kutatásának forrásáról az alábbi jegyzetcédulát tette el (1. kép):

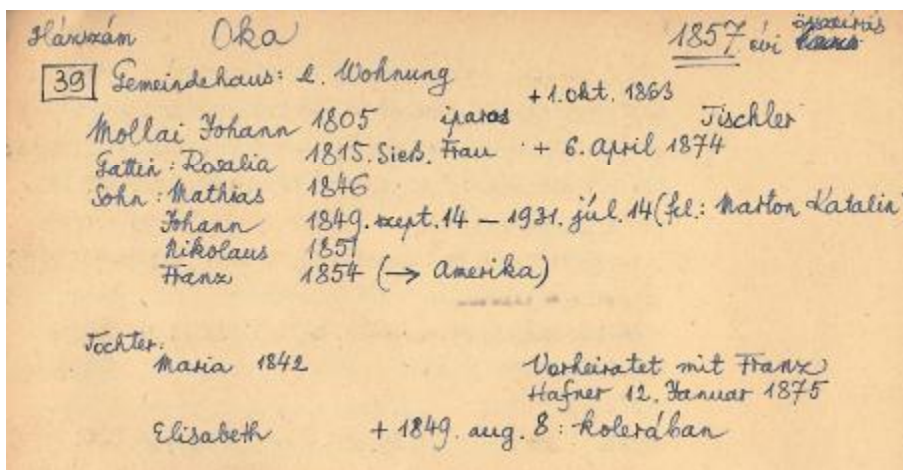

1. kép Kutatási jegyzet a Mollay név eredetéről

Édesapám nagyapja az Okán élő nagyszámú Mollay közül egyedülként származott el Sopronba, 1863-ban jött kitanulni a csizmadia-mesterséget, aztán – ahogy a céhes iparosoknál ez szokás volt – beházasodott a mester családjába. Édesapám kutatott az okai Mollay rokonság után, ezt tanúsítja 20 db A5-ös méretű cédulajegyzete az okai

² Szende Katalin: „Én most is mindennap Sopronban vagyok...” Születésnap beszélgetés Mollay Károllyal. SSz. 47. (1993), 296. (A továbbiakban: „Én most is mindennap...”, i.m.) A lehetséges Mollay-ös kiderítéséhez érdekes adalékkal szolgált Kovács József László: Melchior Mollay praeceptor et musicus (1690–91). Tisztelgés Mollay Károly halálának 10. évfordulóján című cikkében (SSz.. 61. (2007), 200–202.), azonban végső soron ezt is csak feltételezésnek tekinthetjük.

anyakönyvekből, népszámlálási és adóösszeírásokból származó adatokkal, amelyeket minden valószínűség szerint a soproni levéltárban jegyzetelt ki. Ezek alapján készített jegyzeteket nagypapa közvetlen rokonságáról is. (2. kép)

2. kép Az okai születésű nagypapa szüleitől és testvéreitől szóló jegyzet

Számos régi, Okáról származó iratot (házassági szerződéseket, hagyatéki leltárakat, obsitos levelet) megőrzött, vagy például dédapjának, Mollay Jánosnak az Esterházyak kismartoni jószágkormányzásához benyújtott kérvényét az asztalosipar gyakorlásához, rajta az engedély 1841. július 9-i dátumával. Minden jel szerint a régi szöveges dokumentumokat alaposan meg is vizsgálta, és jegyzeteket is készített róluk.

Igen sok fényképet is összegyűjtött és megőrzött az előző generációkról, s ezeket saját készítésű, A4-es kartonlapokból kétrét hajtott, gondosan megrajzolt címmel ellátott, egyforma színű dossziékba rendezte (4. kép). Készített ilyen dossziét nemcsak saját szüleinek, de édesanyám szüleinek családjáról is. A régi fényképeket a dossziéval egyező nagyságú és színű kartonlapokra ragasztotta, és legtöbbjüket a hátán felirattal látta el. Az egyik legrégebb fénykép apai nagyanyját, Marton Katalint ábrázolja, aki 35 éves korában a kilencedik gyerek születése után halt meg. Apám életkort jelölő jegyzete alapján a fénykép 1870-ben készülhetett (3. kép).

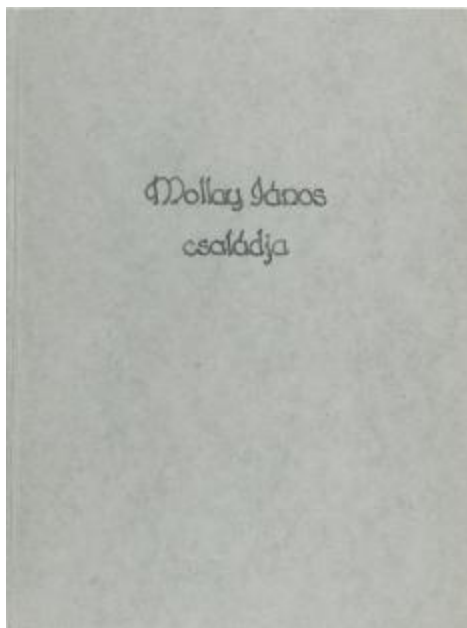
Az egyforma, gondos külalakkal címzett dossziékat – több jelből erre következtek – még az 1950-es években készíthette, majd tartalmukat később folyamatosan bővítette. Gyűjteménye tárolására hadifogolytársa, D. Szabó József nyomdász készítette el az Apám által megtervezett könyv formájú dobozokat (5. kép). A családi fényképeken kívül – ahogy a feliratok is utalnak rá – ezekbe tett el megőrzésre másoktól kapott leveleket és képeslapokat, de a saját, a frontszolgálatról és hadifogságból küldött összesen közel 100 db táborig lapját, valamint ex libris-gyűjteményét, kisgrafikát és régi szentképgyűjteményt is.

3. kép Az apai nagyanya fényképe.
A fénykép verzóján és a kartonlap hátoldalán Apám jegyzete.

Elgondolkodtatott, hogy Édesapám miért nem írta meg, dolgozta fel összefüggően családjá történetét, ha ennyire gondosan archiválta a dokumentumokat, sőt egy nagyobb méretű dossziéra rá is írta: „A Mollay család története”. Lehet, hogy még több adatot akart gyűjteni, de kereső foglalkozása mellett erre nem volt elég ideje? Az anyaggyűjtést a korlátozott utazási lehetőségek is nehezíthették, hiszen még Sopronba is határsávéngedély kellett, nem is beszélve a határon túlra utazásról. A szocializmusnak nevezett rendszer ráadásul nem nézte jó szemmel a családtörténeti kutatást. Arra is gondolok, hogy a középkori Sopron jobban érdekelhette, mint a kevésbé

távoli múlt. De közrejátszhatott az is, hogy akkoriban még a digitális technika nem könnyíthette meg úgy a régi dokumentumok feldolgozását, mint manapság.

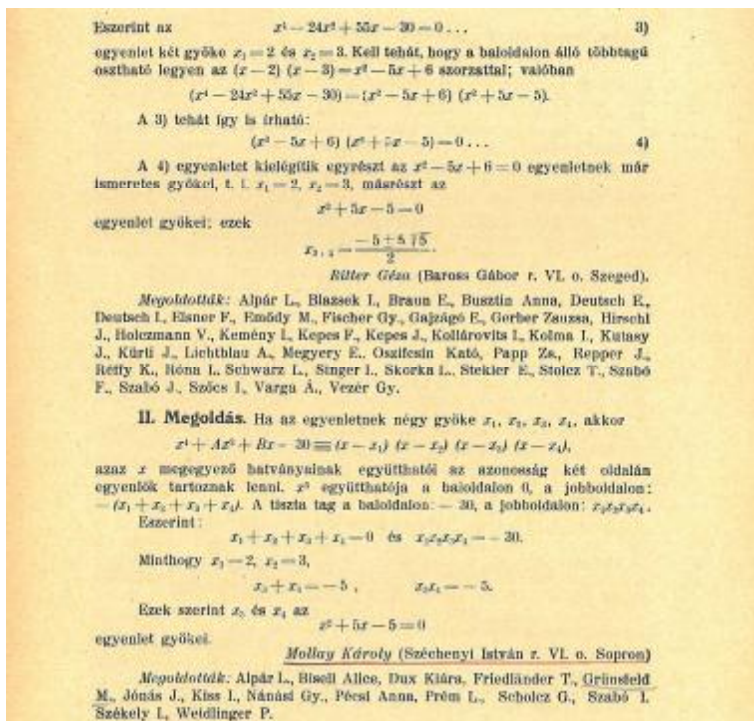
4. kép Saját készítésű dossziék a családi fényképekhez

5. kép Könyvformájú tárolódobozok fényképekhez, levelekhez, kisgrafikákhoz
(Mollay Erzsébet felvétele)

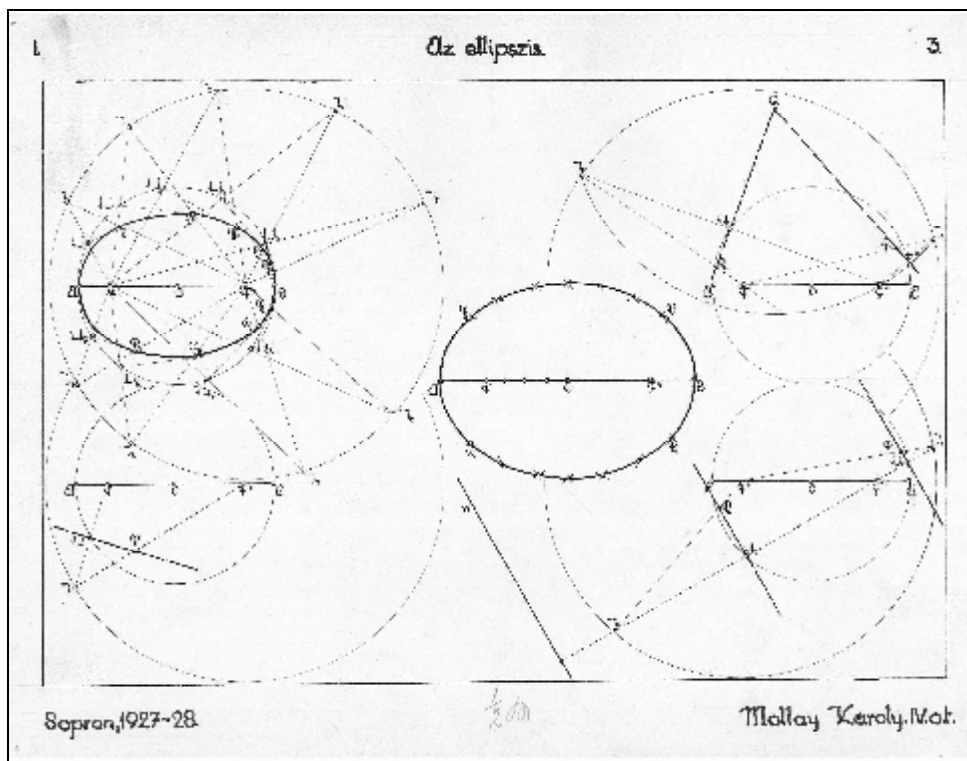
Gyermekkor és iskolaévek Sopronban

Élete meghatározó helyszínei közül időrendben elsőként a soproni állami Széchenyi István főreálgimnázium említendő: „*Kitűnő tanáraink közül megemlítem Barta Miksát, aki matematikát és fizikát tanított, továbbá a neves festőművész Horváth Józsefet, rajztanáromat. E két tanárom a pályaválasztásomra is döntő befolyással bírt. Barta Miksa hatására matematikusnak készültem, Horváth József hatása alatt művészettörténésznek, mivel mindkét tanárom az ötödik osztálytól kezdve bőven ellátott szakkönyvekkel. ... Végül is a sors iróniája folytán éppen matematikatanárom tanácsára nem matematika, hanem nyelvszakra jelentkeztem – nem szakmai, hanem megélhetési okokból. Ugyanis akkoriban a reáliskolákat sorra megszüntették, és a tanárokat elbocsátották.*”³ Matematikatanára ösztönzésére küldött be megoldásokat a Középfiskolai Matematikai és Fizikai Lapokba (6. kép). A reáliskolában folyó kiváló oktatást is beszédesen illusztrálja 14 évesen készített ábrázoló geometriai rajza (7. kép).

6. kép Mollay Károly közölt feladatmegoldása a Középfiskolai Matematikai és Fizikai Lapok VII. évf. 1.sz. (1930. szept. 30.) 9. oldalán

³ *Mollay Károly*: Anyanyelvi önéletrajzom. In: Hérics Lajosné (szerk.) Anyanyelvünk vonzásában. Nyelvtudósok, nyelvészek és nyelv művelők Győr–Moson–Sopron megyében. Győr, 1997., 135.

7. kép IV. gimnáziumban készült ábrázoló geometriai rajz

Veleszületett jó rajzkészsége kiváló képzést kapott rajztanárától, Horváth József festőművésztől, nemcsak a kötelező iskolai foglalkozás, hanem a délutáni rajzsakkör keretében is. „Nagyon sokat jelentett számomra Horváth József rajziskolája, amit válogatott tanítványai számára tartott fenn. Minden szerdán együtt rajzolhattunk felügyelete alatt, ahol ő szinte főiskolai szinten korrigálta rajzainkat, amiket modellek után készítettünk.”⁴ A tanár-diák viszonyból baráti kapcsolat is lett: Apám a hadifogságból is írt neki, 1948. VIII. 23-i és 1948. X. 9-i keltezésű tábori lapjában említi Horváth József választát.

A festőművész 1959. március 28-án a budapesti Nemzeti Szalonban megnyitott kiállításáról beszámolván Apám így idézi fel gimnáziumi emlékeit: „Az első teremben gyülekezők az egymás után érkezőkben meglepetten réges-régen nem látott soproni iskolatársakat, a Széchenyi reáliskola egykor áhítatosan tisztelt magasabb évfolyamainak most már deresedő tanulóit, Budapesten és Sopronban lakó tanárokat, ismerősöket és barátokat fedeztek fel. ... A zsibongó karéj közepén ott állt botjára támaszkodva hatalmas alakjával Horváth József tanár úr, mindnyájunk szeretett

⁴ „Én most is mindennap...”, i.m. 299.

„Hosszi”-ja, aki most is olyan ízesen, tagolva beszél hozzánk, mint annak idején a soproni Széchenyi reáliskola rajz- és művészettörténet óráin vagy a kiválasztottak külön, ingyenes rajzóráin az iskola most már díszteremmé átalakított egykori rajztermében.”⁵

Bizonyára a gimnázium – mai szóval – tehetséggondozásának köszönhető Apám egész életre szóló hozzáértő művészetszeretete és a mindennapok gyakorlatában is megmutatkozó szépérzéke, s az is, hogy mint mindenben, ezen a téren sem elégedett meg az amatőr szinttel: egyetemistaként két főszakja, a német és a francia mellett művészettörténet órákat is hallgatott. Középiskolai rajzait nagy becsben tartotta, még mindig megvannak egy nagy mappában az íróasztala alatt. Néhány az 1960-ban épült nyaraló falára került, az egykori hadifogolytárs, a könyvkötő D. Szabó József kasírozta fel őket. Ide néhány fekete-fehéret választottam mutatóba (8–14. kép). Az edényt ábrázoló rajzot a fény és árnyék jó visszaadásáért tartotta érdemesnek a nyaraló falán való elhelyezésre (8. kép).

8. kép Gimnazista kori iskolai rajz

A nyulás rajzot – Apám elmondása szerint – a tanári asztalon folyton mozgó élő nyúlról kellett elkészíteniük (12. kép).

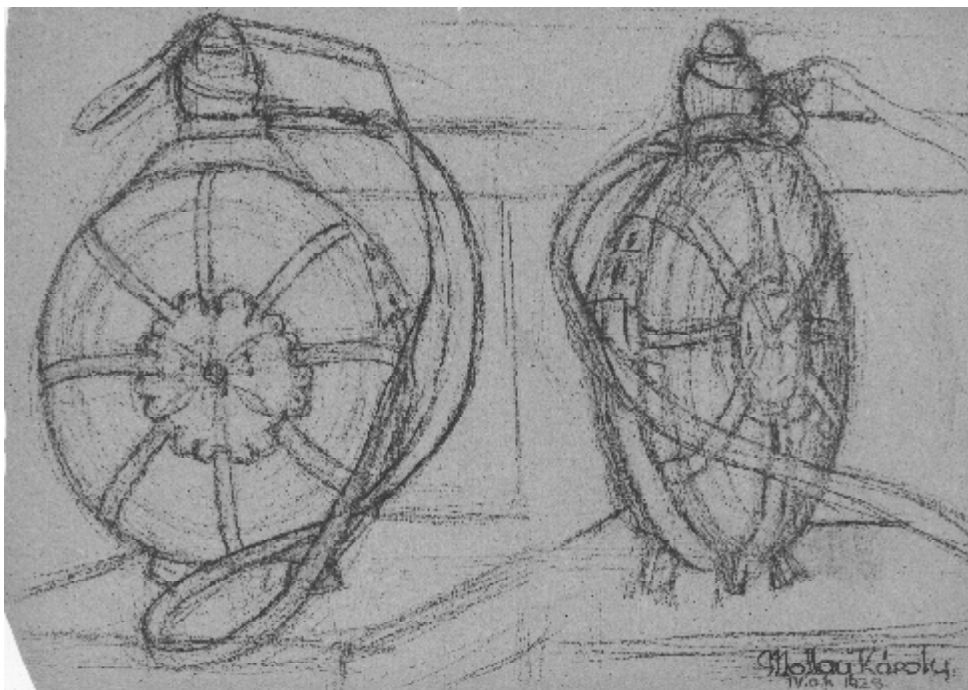
A leveles képről eszembe jut, hogy Apám mindig felfigyelt a természetben látható színek és formák szépségére, és az én figyelmemet is felhívta például egy levél szép

⁵ Mollay Károly: Soproni Horváth József kiállításának megnyitója a Nemzeti Szalonban. SSz. 14 (1960), 282–283.

formájára. Nemhiába volt a „Rendkívüli rajz” tantárgy céljának része „a természet ezerarcú szépségének visszaadásával” való foglalkozás⁶ (13. kép).

Iskolán kívül is rajzolt. A 14. képen látható rajzot a ráírt dátum (Sopron, 1928. aug. 26.) szerint még 14 évesen készítette.

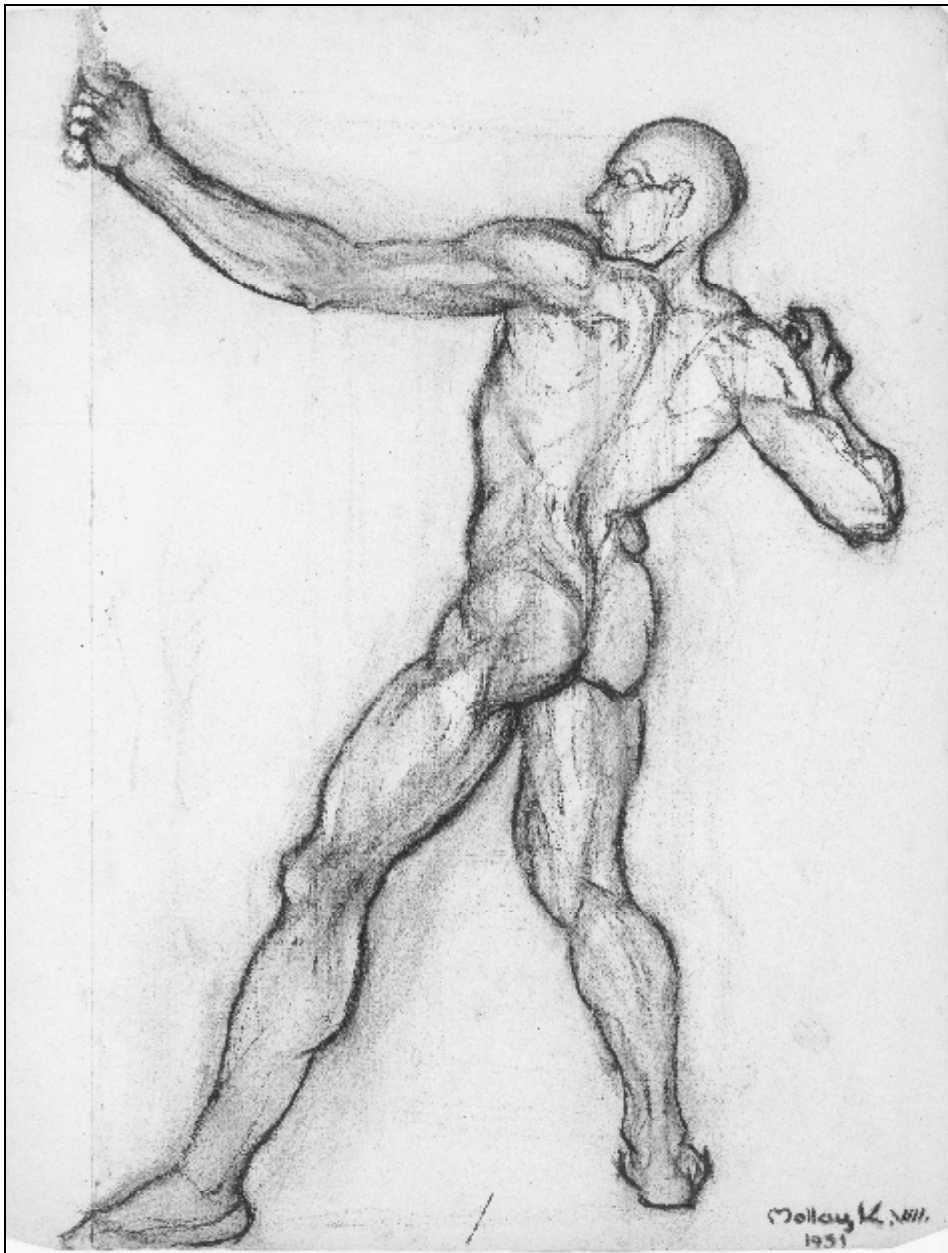
A kiváló iskola számos más területen is inspirációt nyújtott. Nemcsak a diákot, hanem az iskolát is minősítik a sport- és gyorsíróversenyeken elért eredményekről szóló oklevelek, amelyekből Apám jó néhányat szerzett. Ezenkívül tagja volt a gimnáziumi Ifjúsági Berzsényi Önképzőkörnek, sőt VII. osztályosként egyik alelnöke, VIII. osztályosként pedig „választás folytán” ifjúsági elnöke. Az önképzőkör által rendezett „városszerte népszerű”⁷ farsangi előadással kapcsolatban is találtam fényképeket a hagyatékában (15. kép), és megvan az ez alkalomból megjelentetett Diák-Újság mindhárom évfolyamának egy-egy példánya.

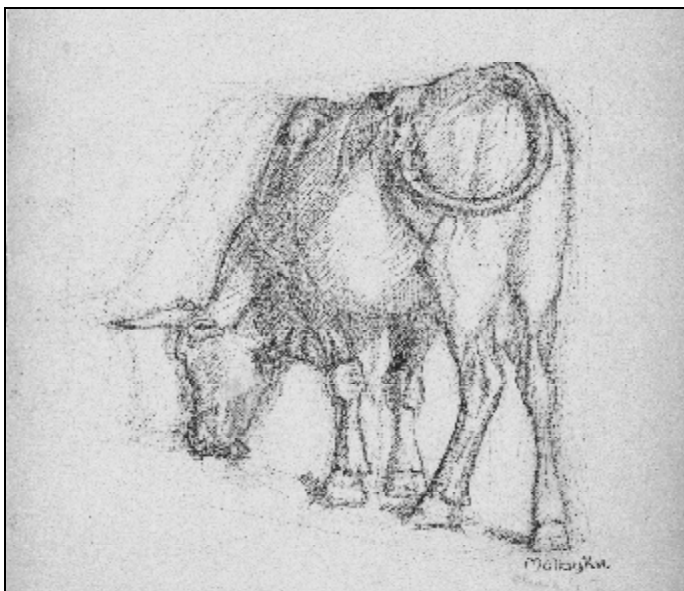
9. kép Gimnazista kori iskolai rajz

⁶ A Soproni Állami Széchenyi István reálgimnázium 56. sz. Értesítője az 1930/31-es évről, 12. SL T8/4261

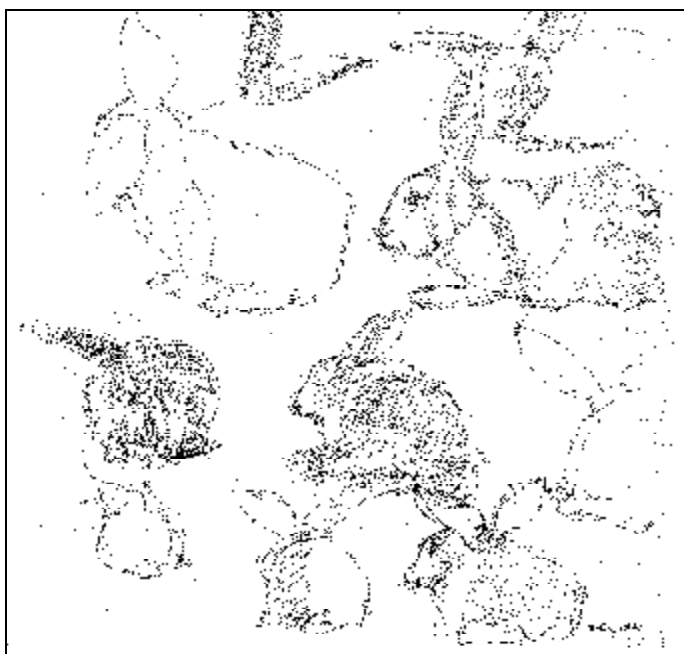
⁷ Uo. 18.

10. kép Gimnazista kori iskolai rajz

11. kép Gimnazista kori iskolai rajz

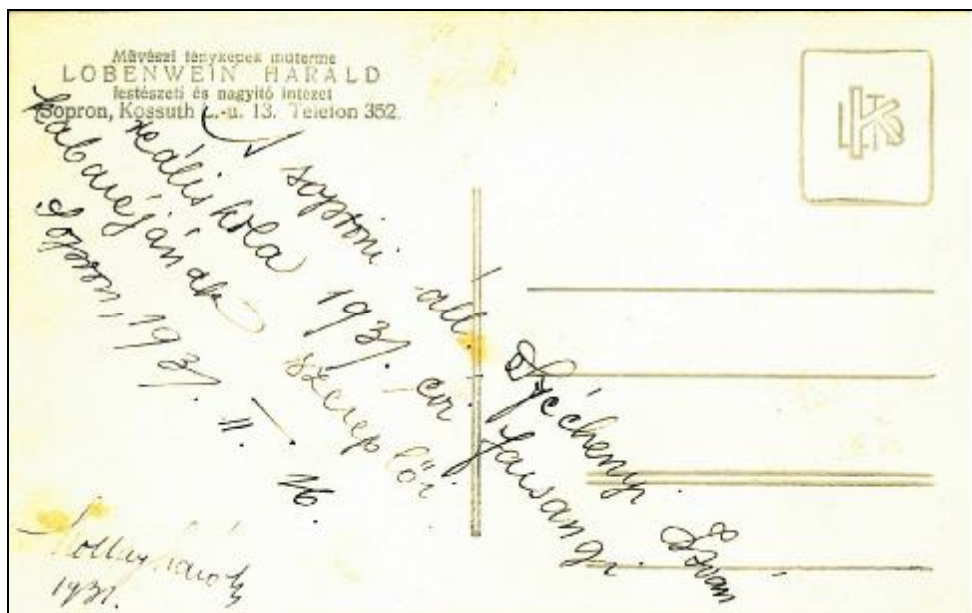
12. kép Gimnazista kori iskolai rajz

13. kép II. gimnazistaként készített rajz, Horváth József ½-es osztályzatával

14. kép Mollay Károly 14 éves korában készített rajza.

15. kép A gimnázium önképzőköre által rendezett 1931. évi farsangi ünnepség szereplői. Mollay Károly fentről a 2. sorban középen. A fénykép hátoldalán Apám jegyzete.

Számos fényképet őrzött az iskolai életről, valamint az osztálytalálkozókról. A IV. osztályt elvégzettek megfogadták, hogy 10 év múlva találkoznak. A 16. kép és a hátoldalán Apám jegyzete bizonyítja a találkozó létrejöttét.

A Széchenyi István reál 1928-ban végzett IV. osztályának találkozója 1938 júniusában

Álló sor balról jobbra:

Müller	Feyler	Flauer	Kracker	Löffler	Hartmann	Klausz	Andor Kognai
József	Sándor	Alföld	Pál	Kurt			Sándor Miklós

Ülő sor:

Ehr	Greilingo	Mollay	Dr. Stodolni	Senás	Czifj	Dtack
József	Miklós	Károly	Gyula	otx- István	Sándor	Egon
			Idelförök			

16. kép Az 1828-ban IV. osztályt végzettek találkozója 10 év múlva. A fénykép hátoldalán Apám jegyzete.

A 40 éves érettségi találkozóról (1972. június 25.) készült fényképen (17. kép) az első sorban középen áll Dér Zoltán, az osztály egykori tanára, aki ugyanaznap – 1987. november 25-én – vette át az Eötvös Loránd Tudományegyetem ünnepségén vasdiplomáját, amikor Apám az aranydiplomáját.

1972. évi érettségi
találkozó (jún. 25.)

17. kép A 40 éves érettségi találkozó résztvevői az iskola épülete előtt. Mollay Károly szemüvegesen a hátsó sorban, Anyám az első sorban jobbról a 3. (A felvétel készítőjének neve nem ismert)

Az Eötvös Collegium

A következő, egész életére nagy hatású helyszín: a budapesti Báró Eötvös József Collegium, az ország nevezetes tanárképző intézménye, ahová a sikeres felvételi egyben a budapesti tudományegyetemre való felvételt is jelentette. A Collegium a tagjaként a kényelmes nagyvárosi szállás és ellátás mellett az egyetemi tanulmányokat kiegészítő magas színvonalú oktatásban volt része. Gyakran emlegette, hogy mennyire megvolt minden a tanuláshoz, és hogy mennyi barátot köszönhet a Collegiumnak a legkülönbözőbb tudományágak későbbi kiváló művelői közül.

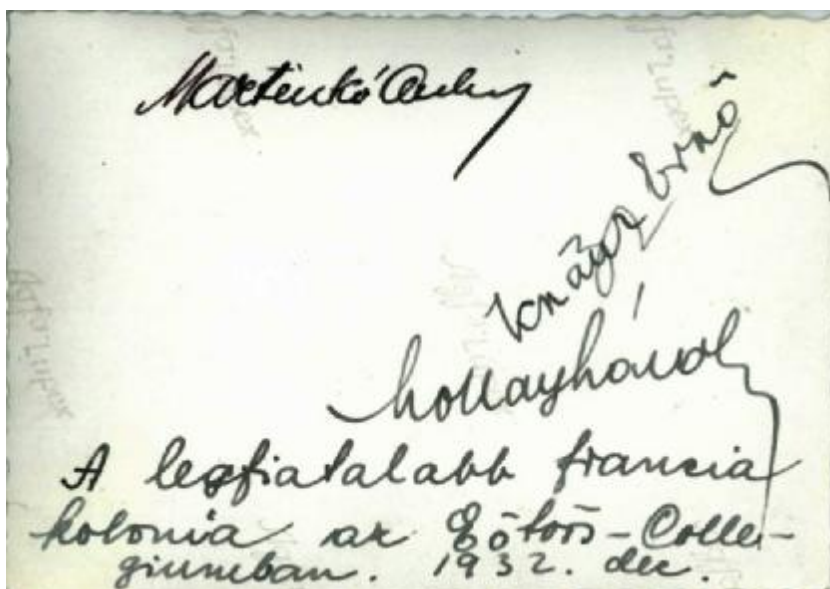
A Collegium rendszeresen hívott fényképészt, Apám számos fényképet őrzött meg albumba ragasztva (18., 19. kép)

18. kép A budapesti Eötvös Collegium diákjaként, a hátoldalon Apám jegyzete

Egyetemi tanulmányaiból megmaradt dokumentum a szakdolgozata, amely akkoriban olyan formában készült, aki a mai szakdolgozóknak már elképzelhetetlen (20. kép).

Édesapám nemcsak tanulmányi ideje alatt, a doktori címe megszerzéséig lakott a Collegiumban, hanem mivel pályáját díjtalan gyakornokként kezdte a pesti egyetem Német nyelvészeti és Néprajzi Tanszékén, egyetemi oktatói pályája kezdetén kérelmezte, hogy továbbra is ott lakhasson egy ideig (21. kép). Az első oldalján a beérkezés dátumának jelzése. (Nem tudom, hogy a levél hogyan került vissza Apám birtokába.)

19. kép A budapesti Eötvös Collegium kertjében. Apám a jobbszélén
(A felvétel készítőjének neve nem ismert)

Die deutschen Familiennamen
Übersetzt im Mittelalter.

Vorwörter.

Die Übersetzung der ungarischen
dieser deutschen (Personen- und) Fa-
milienamen hat viel öfter und
mehr im deutschen Wörterbuch. Ursprung
Peter wird von König, also ist die
Sprache und die Namen der
dieser ungarischen dieser deutschen
Königreichspflicht zusammenzufassen,
und ist die deutsche der Personen-
und Familienamen für. Dieses

¹ In den Übersetzungen der ungarischen
deutschen Übersetzung. Uzb. XIV (1934), 46-62. 87.

834 Centrum Gelehrter 3.

20. kép Apám gót betűkkel írt német szakdolgozatának címlapja és első szöveglapja.

Szombaton, 1938. szept. 2-án

Keltóságos Igazgató úr!

Köszönöm Igazgató Úrnak, válaszá-
t. A nyelvéstetést, úgy látszik,
most végten mondok búcsút. A
napokban ismételt kérdésfelvetés
után a budapesti képgondozó hivatal
végre megírta, hogy az ideén ismét
nem kerülök behívásra. Szóval a
tiszti eset megismétlődött avval a

V. J. S. 18. 13.

különbséggel, hogy az ideén nem is
kérték halasztást, most nem tudom,
mikor kezdnek? Nyugodjak-e bele vagy
még marad meg valami katonai prok-
ciót? Nekem ugyanis az a gyanúm,
hogy a budapesti Testnevelési Felsőfokú
képgondozó Igazgatóságán, elkallóttak
az iratok. Az is lehet, hogy szóban
hívják be, ami szintén nem a legkel-
lemesebb dolog.

Ha nem vonulok be, annak leg-
feljebb azért örülök, mivel ottanyam
most igazán nincs abban az anyagi
helyzetben, hogy éppen egy, esetleg két
évig állásom s még a válogatott katonai fel-
készülésem is ~~is~~ megvesz. En tehát in-
kább arra gondoltam, hogy még sep-
tember folyamán Budapestre utazom
s ott próbálom valami kereséssel meg-

teni: Az eredmény a jóvá tenőre proce-
minútiumot kaptam, az felévi 150 pen-
get jelent. A többi magántanítással
kellene megvannam, talán Sopron városá-
ból is kapok valamit. Kisevben az általános
kérdés kivül fényben csillag csak meg.
Amennyiben igazgató úr is azon a
véleményen van, hogy a kérvényező
érdeklődésbe nyugodjon bele, kivételkel
kérvény, mellyel csak megengedni, hogy
néhány napig a Collegiumban lakha-
sok. Ugy tudom, hogy azok, akik sze-
rek, nem lakhatnak tovább a Collegium-
ban. Ez, abból én sem akasok kivétel-
lenül: a fenntartást úgy csak arra az
időre amíg megfelelő lakást talál-
nak magunknak.

Nyilván különben, egy-két helyet
létszámba, fogadjam, néhány fiatal kollé-
gával azon faházunk, hogy a
Soproni terület tudományos szempontból
is emeljük. Azonkívül a „Lathantia” címen
megindult könyvtárat, kiterjedésben
vessék. Ezt. (azok legújabb száma. (A
soproni elítélés története) most jelenik
meg. Nagyon szép feladat volna, itt a
nyugati részen a helytörténelmet fellen-
díteni és a magyar kultúrát erősíteni.
csak jelentkezt az Anschluss. Ha mind-
enok, akik nyitott szemmel látunk, Nyu-
gati-magyarországon, mind ottan látnak
és kívánnak. Depr volna azelőtt is, mivel
mindent ingyen, ingyenül, kiterjedése-
től. tessék. Ezek ne kellene napról napra
a jelen pillétes gondjival küzdelmünk. A
jóváírás gondolat, felkutatásunk: ki lesz
velünk? Most egyelőre nálunk és vég-
telül önként a magyar élet...

Igazgató úr további jóindulatába ajánlom
magamat

mely kivételkel
Mollaykároly

21. kép Az Eötvös Collegium igazgatójának írt level

Bár az eredeti intézmény megszűnt, könyvtára tovább működött, Édesapám gyakran „följárt” ide, sose laktunk messze innen. (Engem is magával vitt már kisgyerekként is, én is megismertem a háború előtti igazgató, Tomasz Jenő özvegyét, aki a könyvtárban dolgozott, és később a régi ismeretség okán már egyedül is jártam ide könyvekért a vakációra.) Végül a '90-es években nyugdíjasként újra tanított az újjá-élesztett Eötvös Collegiumban – óraadóként – paleográfiát.

Pályakezdés

A tudományos pályán tulajdonképpen egyetemista korában elindította a német nyelvészet, nyelvjáráskutatás és néprajz nyugat-magyarországi születésű professzora, Schwartz Elemér, aki már az elsőéves kollokvium után felfigyelt Apámra: „A kollokvium után kikérdezett, honnan jöttem, stb. Amikor megtudta, hogy Sopronból jöttem, és a soproni német nyelvjárást is beszélem, félbeszakított: 'Maga nálam fog dolgozni!'... Szakdolgozati témákat a magyarországi németséggel kapcsolatban adott. Ezekből számos egyetemi doktori értekezés született. ... Én 1938-ban doktoráltam nála a soproni családnevekről írt értekezéssel. ... A helynévkutatást illetően nem voltunk mindig azonos véleményen, amint nem helyeztem mindent, ami az általa alapított Emericana-ban, a katolikus egyetemi hallgatók szervezetében történt. Mindez nem akadályozta meg őt abban, hogy 1941-ben az ő javaslatára megkaptam az Emericana tudományos díját, és 1944-ben Sopron római, magyar, német és humanista nevééről írt értekezéssel nála egyetemi magántanárságot nyerjek. Ő nem tehetett róla, hogy az ország kommunista vezetése 1948-ban minden korábbi habilitációt eltörölt.” – Így emlékszik vissza Apám a Schwartz Elemér 100. születésnapja alkalmából rendezett emlékülésen tartott előadásában (23. kép).⁸

23. kép Mollay Károly előadást tart az Elmar Schwartz 100. születésnapjára rendezett emlékülésen 1990 novemberében. (A felvétel a Neue Zeitung archívumából származik.)

⁸ Mollay Károly: Schwartz Elemér mint nyelvész. In: Mollay Károly (szerk.): Schwartz Elemér emlékére – Elmar von Schwarz zum Gedächtnis. Budapest, 1991, 17.

Schwartz Elemér 1948-ban – ciszterci pap lévén – elvesztette budapesti egyetemi tanári állását, sőt az ország elhagyására kényszerült. Apám, miután 1948 karácsonyán hazatért a hadifogságból, még tudott vele találkozni. „Meglátogattam Schwartz Elemért. Megmutatta ún. kivándorló útlevelét (csak ilyet kapott), benne a bélyegzőt: 'Visszatérés nem engedélyezett!' Csak ilyen feltétellel utazhatott el a pap és ciszterci szerzetes. Ez fáj nekik a legjobban. Elutazott. Leveleztünk. Mindig csak képeslappal. Ez kevésbé volt feltűnő, könnyebben is tudták ellenőrizni. Budapesti képeslapokat küldtem neki, meg képeslapokat szülővárosomból, Sopronból. Hogy Nyugat-Magyarországból is érkeznek hozzá üdvözlét. Nagyon szenvedett a honvágytól. Soha többé nem láttam.”⁹

Apám megőrizte a professzorától kapott képeslapokat. Az egyik, a legszebb képeslap szövegéből idézek: „Ezt a lapot a gyűjtemény számára küldöm. ... Kár volna a szép lapért, azért küldöm levélnek. Nekem is van ilyfajta gyűjteményem.” Apám ezek szerint gyűjtötte a képeslapokat is. Valóban sok megmaradt a legkülönbözőbb feladóktól. Professzora szabad prédává vált tanszéki könyvtárából több kötetet is hazavitt és megőrzött, például a 19. század végén megjelent 18 kötetes Pallas Nagy Lexikonát, amelyet még ma is haszonnal forgatok.

Apám másik nagy mentora Házi Jenő, a soproni levéltár főlevéltárosa volt, akivel a munkakapcsolata ugyancsak már a '30-as években indult. Személyes találkozásaik között élénk levelezést folytattak, amelyben a szakmai kérdéseken kívül a hétköznapi, a magánéleti dolgok is sorra kerültek. A Soproni Levéltár őrizi 1938-tól 1985-ig folytatott levelezésüket. Ezzel a kapcsolattal itt most nem foglalkozom, mert e témában Turbuly Éva tollából ugyanebben a folyóiratszámában jelenik meg cikk, azonkívül szándékom szerint olyan dokumentumokat mutatok be, amelyek a birtokomban vannak Édesapám hagyatékából.

Bár tanulmányai befejezése után budapesti lakos akart maradni, szakmai érdeklődése és emberi kapcsolatai elválaszthatatlanul és rendíthetetlenül Sopronhoz kötődtek. A Soproni Szemlének már az 1938-as 2. évfolyamtól kezdve „állandó külső munkatársa” volt, és akkoriban kezdte gyűjteni a Sopronnal és az egész megyével kapcsolatos szakirodalmat, de még a szépirodalmat is.

Apám pályakezdésének emlékezetes állomása volt salgótarjáni tanárkodása 1940 februárjától 1941 júniusáig (24. kép). Nem saját elszánásból választotta Salgótarjánt középiskolai tanárkodásának helyszínéül, hanem ide rendelték, de jól érezte magát ott, és sokat mesélt ottani élményeiről. Élvezte a tanítást és azt, hogy gimnáziumi munkája mellett volt ideje a tudományos munkára is. Meg is jelent egy dolgozata „Bors Sámuel magyar nyelvpályázata 1825-ben. Adalék a magyar népnyelvi kutatás történetéhez” címmel a salgótarjáni m. kir. állami gimnázium és kereskedelmi középiskola 1939–40. évi Évkönyvében.

Tanítványai sem feledkeztek meg róla, még az 50 éves érettségi találkozójukra is meghívták 1993 novemberében, és ő el is ment Salgótarjánba.

---

⁹ Uo. 20. Schwartz Elemért 1962 januárjában a bajorországi Seligenporten ciszterci apátságában helyezték örök nyugalomra. Galambos Iréneusz: Száz évvel ezelőtt született Schwartz Elemér. Uo. 2.

Édesimnek
Bursi
1941. VII. 22.

24. kép Tanárként Salgótarjánban. (Apám a jobbszélen) Hátoldalán az ajánlás későbbi feleségének, Édesanyámnak, aki még gimnazista kori ismeretség volt. Apám egyik osztálytársának nővére. (A felvétel készítőjének neve nem ismert.)

Családalapítás

Miután Schwartz Elemér közbenjárására visszakerült Budapestre, és végleges fővárosi állást is kapott, 1943. március 13-án feleségül vette édesanyámat, aki addig Sopronban lakott. Első közös lakásukba Édesapám maga tervezte meg a bútorokat (a könyves és a ruhásszekrényt, az ágyat és íróasztalát), amelyeket egy budapesti műbútorasztalos készített el. Ezek még ma is kiváló állapotban állják a sarat, azaz a folyamatos használatot lakásomban. A szekrényekre Édesapám címer formájú díszítőmotívumot is tervezett: az ágyú arra utal, hogy édesapja a világháborús harctéren tűnt el; a szőlőfürt a szőlőtermelő édesanyát szimbolizálja (25. kép).

25. kép Apám saját tervezésű díszítő motívuma a bútorokra (Mollay Erzsébet felvétele)

Ez a címer megjelenik Apám Sterbenz Károly által 1950-ben készített ex libris-én is, mint egy oklevél alján lelógó pecsét. A grafikusművész Apámhoz írott leveleiből kiderül, hogy Apám előzetesen kért elgondolása alapján rajzolta meg a grafikát. Amint a művész egy dátum nélküli, de a tartalom alapján az 1950-es év elejére tehető leveléből kiderül, a múzeum grafika-kiállításán Apám *ex libris*-ével szemléltette a rézkarc készítését az első vázlattól a próbanyomat készítésén át a lemezig.

Világháború és hadifogság

Édesapám pályakezdése a háborús évekre esett. Salgótarjáni tanárkodása ideje alatt 1940. június 17. és december 20. között „rendkívüli hadgyakorlaton” kellett részt vennie a visszacsatolt Erdélyben (26. kép). Erről a „körutazásról” albumnyi fényképet őrzött meg, amelyek nemcsak a katonai életet, hanem a látott tájakat és ott lakó embereket is ábrázolják. Nem dobta el azt a megviselt papírlapot sem, amelyre kezdetben azoknak a helységeknek a nevét jegyezte fel, amerre jártak. Később ezeket a helységneveket a fényképek hátlapjára is felírta. Sajnos a jegyzetelést hamar abbahagyta, a hadgyakorlaton nyilván mással kellett foglalkoznia. (Így a fényképek jó részéről már nem lehet tudni, hol készültek, és a – láthatóan nem amatőr – fényképész neve sem ismert, de még így is értékes kordokumentumnak tűnnek.)

1940. júl.

26. kép Kötelező hadgyakorlaton a visszacsatolt Erdélyben 1940-ben.
Mollay Károly az ülő sorban balszélen.
(A felvétel készítőjének neve nem ismert)

1944. május 23-án kellett bevonulnia frontszolgálatra, mint később megtudta, náciellenessége miatt a németek kifejezett kívánságára. Azt hiszem, ez az egyéves háborús szolgálat volt élete legnehezebb, emberi örömeikben leginkább szűkölködő korszaka: „A háborút aránylag jól átvéltem, kikerültem a galíciai frontra, éppen lövészárkot ástam, amikor megjelent a hadosztály tábori főlelkésze, és érdeklődött utánam. A hadosztályparancsnokság két embert keresett, aki tud németül és gyors- és gépírni. Az egész hadosztályban csak engem találtak. Így kerültem a parancsnokságra, és ennek köszönhetem, hogy megmaradtam. Mert akikkel együtt bevonultam, azok majdnem mind elesetek.”¹⁰

Édesanyámnak rendszeresen írt levelezőlapokat a frontról, amelyekben saját maga és a családtagok, barátok sorsán kívül szakmájával kapcsolatos ügyekről is tesz említést. Gondosan összekötve 26 darab lapot találtam. Ezekből álljon itt mutatóban az a lapja, amelyben a Sopron bombázásról kapott hírekre reagál (27. kép).

¹⁰ „Én most is mindennap...”, i.m. 301.

Magyarország kitartása és áldozatkészsége
termi győzelmissé fogyerőinket!

TÁBORI POSTAI LEVELEZŐLAP.

Hivatalos feljegyzések:
Ellenőrizve.
45.III.7.

A feladó
név: Dr. Mollay Károly
rendfokozata: szkv.
A tábori posta száma: P-970.
Ára: 1 fillér.

Cím:
Dr. Mollay Károlyné
urasszponyknak

Sopron.
István bíró-u.4.

M. tábori postai feladó, Budapest, 1944.

45.III.7.

Kedves Erzsini,

nagyon lejutott a mai lapod. Nem is annyira azért, hogy
mitik lehetett tőnkre, hiszen Festen több mindenünk ma-
radt, hanem inkább azért, minéz fogtok most, ha a lakás va-
lóban lakhatatlanná vált. Nem lehetne-e esetleg bedesz-
kástatni az ablakokat s legalább a konyhát és az egyik
szobát lakhatóvá tenni. Most lassankint jön a szépaidd
s mégis csak jobb volna, ha maradtok, mintha a lakáske-
resés és a költözködés keserveit veszed Magadra. Kaptam
engedélyt, hogy alkalmi kocsival elmehetek. Csak most ne
jőjjenek közbe az események, mert akkor én egy pillanatra
sem mozdulhatok ki. Vaktában mégsem akarok nekiindulni,
mert időmet az országuton töltém el javarészt, ennek pe-
dig, különösen ebben a hideg időben, amely most mifelénk
jár, nem volna értelme. Képzelheted, mennyire tükön ülök.
Értesítsél sürgősen, kaptatok-e más lakást vagy milyen
szükségmegoldást találtatok? Ha a Szeder-utcában vol-
na hely, most oda mehetnétek, mert a Hansi nincs otthon.
Pereze ott is tele van minden. Jánoséknál bizonyára szin-
tén. De az nem jó hely, mert nagyon bele esik a vasút irá-
nyába. Sokat gondolok most a nap folyamán rátok! Nyug-
tasd meg a Mamát! Fő, hogy életben maradjatok. Csókol:
Mindenkiének üdvözlétemet küldöm: *Bussá*

27. kép Mollay Károly tábori lapja feleségének a háborús frontszolgálatból

1951. szept. 22-i keltezésű önéletrajzában olvasható, hogy hogyan került a hadszíntérről hadifogságba (28. kép).

A lap tetején levő két pecsét őrzi a nyomát annak, hogy a lap a „Felsőoktatási Minisztérium kádernyilvántartásából” származik, amelynek „Szigorúan titkos” dossziéit 1956-ban Apám az ELTE bölcsészkar Forradalmi Bizottságának tagjaiból alakult külödtőséggel kihozta a minisztériumból, és ezeket kiosztották az őket illetőknek. Az ak-

cióban való részvételért 1957 nyarán fegyelmeit, és ennek határozataként „írásbeli megrovást” kapott, amit 1962-ben az egyetem mint munkáltató „törölt”.

Az oroszországi hadifogság volt Apám életében a legkeményebb és sose halványuló emlékü „életiskola” helyszíne. Az ezt megelőző frontszolgálattal együtt 4 és fél évig volt távol családtól, otthontól. Társasági beszélgetések alkalmával Édesapám előbb-utóbb hadifogságbeli élményeihez „lyukadt ki”, és kifogyhatatlanul tudott mesélni a Kaukázusban töltött 3 és fél év alatt átéltekről. Tudat alatt talán azért is, hogy ne felejtse el, mert talán remélte, hogy eljön az az idő, amikor élményeit, tapasztalatait írásban megörökítheti. Amikor 1948 karácsonyán hazaérkezett Budapestre – így mesélte többször – fejében kész volt a könyv a hadifogságról, de gyorsan rájött, hogy azt akkor nem lehetett megírni. Csak 45 évvel később, a rendszerváltás után jöhetett el ennek az ideje, és a Soproni Füzetek 1993-as kötetében meg is jelent visszaemlékezése.¹¹ Az írás címe arra utal, hogy doktori címe okán egyszerűen kinevezték tábori orvosnak.

1945. márc. 21-én szakszakvizitát kaptam. Utolsó tendéjezetem tart. szakvizitát; kárpaszomdnyomat ugyanis 1945. I. 1-én elbocsátottam, mert feladtlás ellenére nem jelentkeztem köz. tanfolyamra. 1945. márc. 21-én szakszakvizitát kaptam az országhatárt és máj. 12-én HAJERORSZÁGBAN ezután orvost hadifogságba. Ezen hadifogságom alatt Erzak - Kaukázusban voltam, ahonnan 1948. dec. 24-én tértem haza.

1948. dec. 27-én jelentkeztem ismét szolgálati felvételre az Eötvös József-Kollegium igazgatóságánál. UKM.-nak 10.430/1948. M. E. sz. tendéjével alakított bizottsága 210.134/1949. M. E. sz. határozatával 1949. jan. 31-én igazolt és közszolgálatban megterhelésnek jelölt ki.

Az Eötvös József-Kollegium megszűnése miatt 1950. aug. 18-án mint tanácskövető Biskolai tanyai tendéjével állományra kerültem. Ennek tartama alatt a UKM. 1950. sept. 1-i tendéjével a budapesti IX. ker. Tótki Blanka Szegedvárosi Kezgyűmnaziumba kaptam bocsátást. Az elmúlt tanyában 10 gyors- és gőzűrt tanítottam. Ennek fölül a tudományegyetem bocsátási kárára heti 10 órában német nyelvtanítást adtam elő.

Innen kerültem 1951. sept. 1-én az Elgen nyelvű Biskolajai Biskolai adjunktusi minőségben. Budapest, 1951. sept. 22-én.

Mollay Károly

28. kép Az 1951. szept. 22-i keltezésű önéletrajz 2. oldala

¹¹ „Amikor a Kaukázusban orvos voltam ...” (Hadifogságom emlékeiből) Soproni Füzetek '93. Szerk. Sarkady Sándor. Sopron, 1993 [1994], 231–276.

Nyelvészként gyorsan haladt az orosz nyelv elsajátításában, és idővel komolyan tanulmányozta az orosz egészségügyi személyzet orvosi tankönyveit is. Orosz nyelvtudását hazajövele után itthon is jól tudta hasznosítani szakmájában, a nyelvtörténet oktatásában. (Mivel az indoeurópai összehasonlításban jó szolgálatot tettek az orosz nyelvi példák, egyetemi előadásain orosz nyelvi kérdésekkel „rémisztgette” az akkoriban több éves kötelező orosz tanulást átélő hallgatókat.) De a mindennapi megélhetést is jól szolgálta orosz tudása: az '50-es évek elején kereset-kiegészítésként fordításokat vállalt. (Ahogy szüleim mesélték: „Az első jégszekrény Makarenkoból lett.”)

A hadifogságba vivő vonatútról így írt: „Egy-egy bajtársunk ki-kikémlelt a vagon ajtaján, elcsípett egy-egy állomást jelző táblát. Valamelyikünk kitalálta, dobjunk ki üzenettel és otthoni címmel ellátott cédulát, és kérjük meg a cédula megtalálóját, küldje el a megadott címre. Én két cédulát dobtam ki a feleségem számára.... Mindkét cédula megérkezett rendeltetési helyére. Ma is őrzöm őket emlékeim között.”¹² (29. kép)

29. kép A hadifogságba vivő vonatról kidobott cédula két oldala

De ugyanúgy megvannak olyan ismeretlen emberek levelei, akiknek szóbeli üzeneteket tudtak mondani a fogságba vezető út során, kérve őket az üzenet továbbítására. S megvan hiánytalanul Apám hadifogságból Édesanyámnak küldött 65 db levelezőlapja (30. kép). „[1945] December 29-én írhattuk haza az első tábori lapot a 333. postafiók útján. A tábori lap egyik felére írhattunk, másik, behajtott fele az otthoniaknak szolgált válaszául. Feleségemnek írtam először édesanyám címére (Sopron, Szeder u. 6.), így mindenki hírt kapott felőlem. A lap ma is megvan, rajta a szovjet hadicenzúra bélyegzője, és az amerikai hadifogságból már megtért hivatalnok bátyám hasznos jegyzete: „Érkezett 1946.2.25-én”. Az otthoniak válasza nincsen meg, pedig minden választ gondosan eltettem, nehéz óráimban újra meg újra elővettem, olvastam. Hazamenetelünk előtt azonban közölték, hogy a levelezésünket nem vihetjük haza: utolsó éjjel még egyszer mind elolvastam, emlékezetembe véstem, aztán a tűzbe dobtam ...”

¹² Uo. 234.

Érkezett: 1946. 2. 25.-in.

 СОЮЗ ОБЩЕСТВ КРАСНОГО КРЕСТА И КРАСНОГО ПОЛУМЕСЯЦА СССР

Почтовая карточка военнопленного
Carte postale au prisonnier de guerre

Кому (Destinataire) Mollay Károlyné

Куда (Adresse) Magyarország, Sopron, Sopron megye, Fiedet-utca 6.
(страна, город, улица, № дома, округ, село, деревня)

Преподать (Expéditeur) Mollay Károly Károly
Служба военнопленного
Nom du prisonnier de guerre Sz. Sz. Sz. Moszkva, Voroskemet,

Почтовый адрес военнопленного
Adresse du prisonnier de guerre postafiók 333.

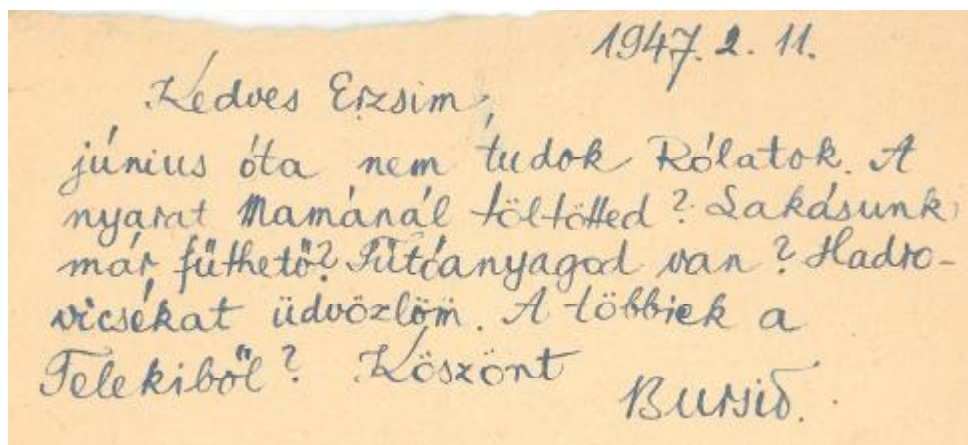
Тит. «Красное знамя», Москва, Суммарный, 31. 30.12.1942

Hedoes Ercsi, 1945. XII. 29.

gabban a seményben, hogy lapom mindnyájatokat
érségben talál, szeretettel köszöntelek Bennete-
ket. En nagyon egészséges és jól vagyok, s szot-
galmasan tanulok oroszul. Néhány hideg nap-
tól eltekintve a tél nagyon enyhe itt, úgyhogy
ruházattal jól bírom. Főleg pl. egészen tava-
szias az idő. — Írd meg, hogyan vannak a fla-
tok és nálunk. Feltételesen fennáll-e még? Mi-
van a kollegiummal és az egyetemmel? Feltételesen
tendesen meghaptad-e? Feltételesen tartózkodsz-e avagy
Sopronban? — Naponta sokat gondolok rátok. En-
sen sendlen, hogy belátható időn belül hazame-
hetünk. Addig is — kiki a maga helyén — ügye-
zünk becsülettel megállni a helyünket. A tábor-
ban jelzett tábori szamba is, úgy tudom, többnyire
is írtatok. Mindnyájatokat üdvözöl szeretettel és
csókol Károly

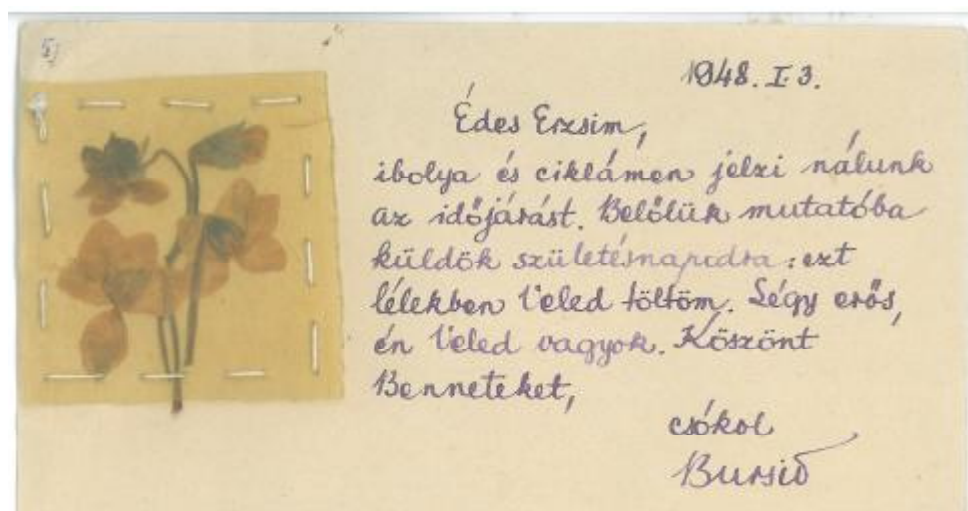
30. kép A hadifogságból írt első tábori lap

„... Az első két lapot ... még sűrűn teleírhattuk; ... A cenzúrának is szólt az ismételt közlésem, hogy szorgalmasan tanulok oroszul. Aztán egyszerre csak elrendelték: csak 25 szót írhatunk a lapra.”¹³ (31. kép)

31. kép Hadifogságból küldött tábori lap, amelyre 25 szónál többet nem volt szabad írni

A január 3-án írott lapon – számolva a posta lassú járásával – Anyám február 22-i születésnapjára küldi köszöntőjét. (32. kép)

32. kép Hadifogságból küldött tábori lap, amelyre 25 szónál többet nem volt szabad írni

¹³ Uo. 242.

A március 21-i lapon említett 13-i nap szüleim házassági évfordulója (33. kép).

Венгрия Magyarország

СОЮЗ ВОЕННЫХ КРАСНОГО КРЕСТА И КРАСНОГО ПОЛУМЕСЯЦА СССР

31 Почтовая карточка военнопленного Carte postale du prisonnier de guerre

Кому (Destinataire) *St. Mollay Károlyné*

Куда (Adresse) *Магyarország, Budapest, XI. Fehérvári-
út 29. III. 2.*

Отправитель (Expéditeur) *Mollay Károly*

Фамилия и имя военнопленного (Nom du prisonnier de guerre)

Почтовый адрес военнопленного (Adresse du prisonnier de guerre) *СССР, лагерь 7148 Т*

16-к тип. Дан. 195

33. kép Hadifogságból küldött tábori lap

A „Hófehérke és a 7 törpe” valóban könyvecske formájú szöveggönyvének hazahozatalát engedélyezték (34 kép). (Orosz nyelvű szöveget nem engedtek hazahozni, így például Apám saját maga készítette orosz nyelvtanát sem.)

Édesapám 1948. december 24-én érkezett haza a hadifogságból. (Mint később mesélték, anyám és nagyanyám félve haboztak egy ideig, hogy odamenjenek-e a bejárati ajtóhoz a kései csengetésre.) A Szenteste így nálunk mindig Édesapám hadifogságból való hazatérések az ünnepe is volt.

Újrakezdés Budapesten, folytatás Sopronban

A már idézett önéletrajz folytatásában olvasható a tárgyilagos beszámoló szakmai újrakezdekről (28. kép). Apám 1949 nyarán – a hadifogságból való hazatérése után először – Sopronba utazott, dolgozni a levéltárban, és rokonokat, barátokat látogatni. Anyám, aki már velem volt várandós, Budapesten maradt. Apám két hetes soproni tartózkodása idején hét levelet írt neki haza, részletesen beszámolva arról, hogy hogyan telnek a napjai. Az első levelet közlöm teljes terjedelmében, amely személyes hangú beszámoló a szülővárossal, a rokonokkal és barátokkal való első találkozásról a hosszú és keserves távollét után (35. kép).

A levélben csak keresztnévvel említett rokonok, barátok:

Mama (1.) – Anyám édesanyja, aki szüleimmel Budapesten lakott

Hansi – Apám testvérbátyja, dr. Mollay János

„hazáig” – a Szeder u. 6.-ba, ahol apai nagyanyám és a nagynénik laktak

Mici (Mizzi) néni – Apám anyai nagynénje, Höller Mária

Mama (2.) – Apám édesanyja

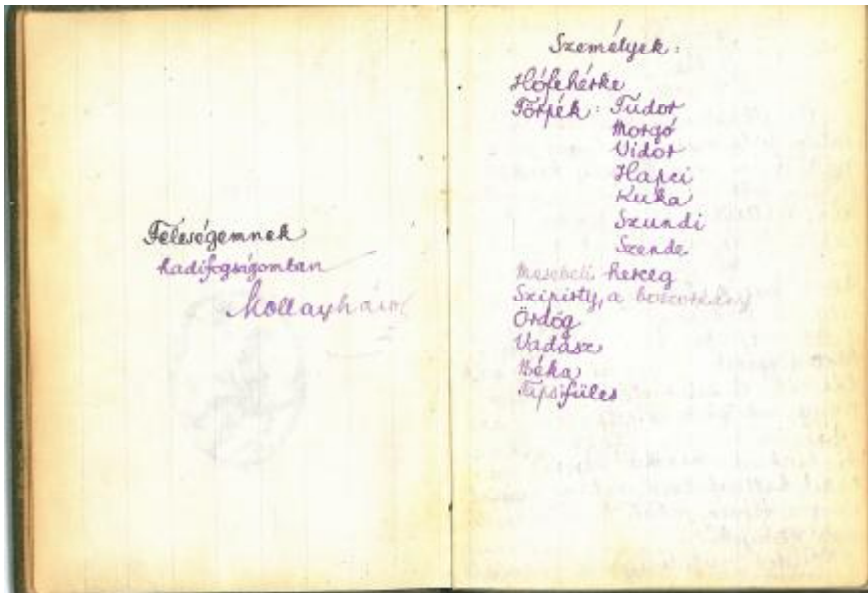
Göge – Soproni Stöckert Károly szobrászművész¹⁴

Tilda, Irma és Anna – apai nagynénik, akik szintén a Szeder utca 6.-ban laktak

Ennek a soproni tartózkodásnak a dátuma szerepel annak a 10 kétrét hajtott A3-as lapból összerakott „füzetnek” az utolsó oldalán, amely Apám írásával a *Burgerbuechel vnd Ächtbuechel 1476–1548* folyamatos átírását tartalmazza név- és helynévmutatóval együtt. (Melléte egy dossziében megtaláltam ugyanennek a forrásnak az átírását más kéz – feltehetően Házi Jenő – által, de passzusonként más-más méretű és színű lapokra, nem folyamatosan átírva.) Tudomásom szerint ez a forrás még kiadatlan (36. kép).

---

¹⁴ Soproni Stöckert Károly (1910–1991) szobrászművészről a Soproni Szemlében számos méltatás olvasható: *Becht Rezső* 28 (1974) 271–274., *Szabó Jenő* 28 (1974) 275–281., *Mollay Károly* 39 (1985) 178–182., és 45 (1991) 365–366., *Hárs József* 42 (1988) 334–340

Szipisty (kedveskedő hangon) Jó
 fehére! Hőfehére!
 Hőfehére (megjelenik) Itt vagyok!
 Szipisty: Hőfehére lelke? Visz-
 szátaláld-e még egyszer a fő-
 fehére?
 Hőfehére: Hat persze, hogy
 visszatáldalnék!
 Szipisty (mézesen) akkor el fogok
 menni, viszel nekik, az én legkedve-
 sítos álmaimba! Tudod, még te sem
 ettél belőlük, és tud meg kölk,
 hogy az én boldogságom pillanata
 mikor jön el! Megkészed?
 Hőfehére: Örömmel, boldogan!
 Szipisty: Ugy, sőtön, odasom
 a kosárat az álmaikkal (Bemegeg
 a hádba),
 Hőfehére: minden szebb nek
 ked látszani kövütköm! Ugy, kö-
 szik, közel a boldogság ideje!
 Szipisty (visszajön, kezében an-
 nákkal átadja Hőfehéreknek) Vidd
 el a főfehérek üdvözlétemmel e-
 gyütt! Segy ügyes!

Zene: Hőfehére's furcsa. **Rejtő!** Fina - tta
Köszönet

Rejtő! Rejtő!
 Rejtő! Rejtő!

Fina Better

D & A

34. kép A hadifoglyatáborban előadott „Hőfehére és a 7 törpe” szöveggönyvének címlapja és néhány oldala

Sopron, 1949. júl. 19-én.

Édes Ervin,

nehéz szívvel indultam útnak a mama
magas lánya miatt. Remélem azóta javult az álla-
pota.

Alighogy elindultunk (ülőhelyem kényelmesen
volt), megérett az étő s így kellemesebb volt az utazás.
Budapest sok keserbősége után kevesen mondanak
ittas a határt sokféle zöld pálinkát, a hegyek kö-
zött és élveztem az őszi, tisztán levegőt. Ne kell
vallanom, hogy egy ízben az utazást palackban
visszavolt (1.70 Ft) prima málnaxörpével is kellemes-
tellen. Nagyon gyorsan telt az idő, vonatunk nagy-
közönség haladt, a táj állandóan változott s mind
ismertebbé, otthonibbá vált számomra. Együttér-
akadtam Fuchs Rextővel és feleségével. Ők voltak
az első soproniak, akikkel a motorvonat in-
dulásáig bőven elbeszélgettem a múlttól, a jelen-
től s a jövődtől. A motorvonaton összakadtam
molnár István aljegyzővel s vele folytatott az út
Sopronba érkezésemig. Itt az állomáson sosem az i-
gazoltatás. Az igazoltatás körüli tömörüléstől ke-
ladtam össze az öreg doktormaival. Szegény nagyon
összeest, megöregedett. Az igazoltatáson a Colle-
gium igazolványával simán átestem. Klanni már
vált s az új volt, mert estt az étő s az ő et-
nyője nélkül bizonyára hazaig eladtam

volna. Jó papucsokhoz illően parancsot kaptam még
 az éjjel (10 órákor) ki-kinek kiutaltam az aján-
 dékokat. mindenki megelégedett, meghatódot, legjobban
 Mici néni és Hansi. Mama jól megtraktált étellel-
 itallal s bizony jó volt, hogy egyáltalán nem kellett
 messze mennem. Ma reggel először a rendőri bejelen-
 tés indoklással el, aztán Horváth Józsefnek megem-
 akinek a műtermében délig elbeszélgettünk. Főge is
 ott volt. Három napja vannak itt: ő, felesége és más-
 dik kislányuk (az első az otthon idején) meghalt.
 A X. kerületi Székely-ut. művésztelepen laknak
 s megkért, látogatásuk megérte. Ő egy hét múlva
 visszamegy, felesége egyelőre még marad. A látoga-
 tást megengedtem utána Klári Teréznel voltam
 d. u. 3 óráig. — Ébred után megláttem holmijainkat,
 kivettem a rongyos iskolát, előkészítettem a „sto-
 kedli”-t és a szappant. A csomagokat holnap
 d. u. adjuk fel. Tehát: stokedli; szappan; bot.
 A többi majd azután. A botmérés jól megy. Min-
 denki egészséges. Mamán avitaminózusból eredő barna
 foltokat fedeztem fel. Azon kívül, hogy orvoshoz
 menjen. Tilda néni pénteken jön vissza Balfól
 egy háromhetes kúra befejezése után. Anna néni
 még mindig fiatalokat megoklógató frissességgel
 szalad. Miki néni nagyon sokat dolgozik. Na-
 gyon meglátja rajta, két tégen volt olyan jó
 színen, mint most. Anna néni megláttaik, hogy
 már tégen nem volt Anna-bálon. Hansi, az
 Hansi. Fel hat van: szíven sorainak s indulok
 Tanácsokhoz. A többi legközelebb. Hírdél mamá-
 tól. Mamának mindenki jóulást kíván. Sokkal szeri.

35. kép A háború és hadifogság utáni első soproni látogatásról írott levél

sol. III. (14)

Klaubenschalk Hansel ... 1/2 w. XII den.

Mathes Rauscher ... 1/16 XII den.

[122. l.] Georg Schokk ... maguette ... haus mit der pau-
men-
schub genen Sannr Michels pharkirchen ober g. umb II. tal. den.
... montag in der kreuzwoche, 1498 (maj. 21.) ~~pau~~ pau-men-schub o pa-
vatalonó!

[123-164. ll.] üveked.

[165. l.] ... in die acht haben schreiben lassen.
* Gellinger vnd Pachole a tarasot maguagalmantak, wie
sie ligenn als heulosan, erlosan pösewicht 1485.
Hanns Pogennwirt
ein Kapfenrecht, der Wulking vnd Franckell von Mar-
terdaff a soproni taras kengelfurcsját (Löffle), der Andie
abesser bewahrt 1486.

[... di der Hoffen Seijberlich bewahrt ... als er gen
Schöpning teiten hat wollen. Stober Jobst, Rauch Hanns, Hanns
Fleischaker vnd der curain nämen wais er nicht ... freitag vor
Simonis et Jude 1492 (Okt. 26.)

1538 - Sol:

[167. l.] : Lippelenger's!

[168. l.] 1538, 1539.

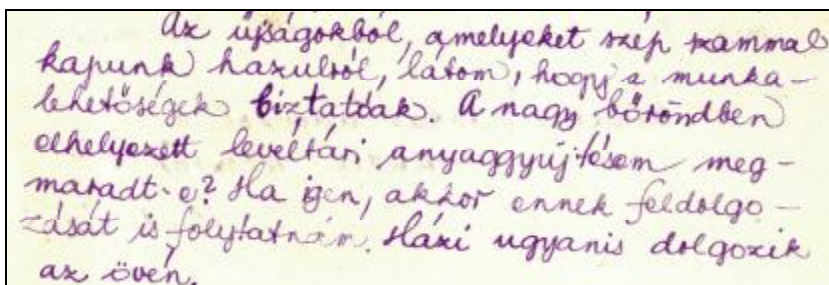
[169. l.] ... soll er am pranger mit rueten, wie er ver-
dient, gestafft .. 1539.

[170. l.] : Michel am ort, der man kichel kichel nennt,
burger zu Odenburg... Schripergassen .. 1539.
Georg Kurner zu Odenburg ist in fänckhruß dasselb
einkhomen derhalben, das er einen seinen khnaben, der ime
kaimblich entgangen, von Wienn mit teufflicher khunst wi-
derumb kaimb gen Odenburg hatt lauffen machen, das gemel-
ter khnab nahe zum vederben vnd vnuerständig worden.
Vnd ist der shaft, die er derhalben verdiennt auff viler geist-
licher vnd weltlicher, derer namen hiunder verzeichnet, vnd
sein eigen gefett umb gotswillen, begeben worden, also,
[171. l.] das er hinfur so solcher teufflichen khunst absteren vnt
nit mer brauchen [solle, wo] noch jemandt die lernen solle.
Wo er aber hiwider verbrechen vnd erfaren würde, so soll
ime die leib shaft, die er derhalben verdiennt, eruelgen, vnd
der mit nichts begeben werden. Actum 24. die maj anno etc.

Jelentés nékiül a soproni városi levéltárban.
Tudeti: börtörtésben levő, jó állapotban tartott vá-
rosi könyv. Nemrégiben került a városi múzeumból a városi levéltárba.
1949. VII. 22.

36. kép A „Burgerbuechel vnd aichtbuechel 1476-1548“ kéziratban maradt átírásának egy oldala és
Mollay Károly jegyzete az átírás végén

Ide kívánczik egy részlet Apám kerek egy évvel korábbi, 1948. VII. 25-én a hadifogságból írott leveléből, amelyben még abban reménykedik, hogy a tanév elejére ott-hon lesz, és ír a hamarosan folytatni remélt forrásfeldolgozó munkáról is (37. kép).

Az újságokból, amelyeket szép kamrába
kapunk hazulról, látom, hogy a munka-
lehetőségek biztatnak. A nagy börtönben
elhelyezett levéltári anyaggyűjtésem meg-
maradt-e? Ha igen, akkor ennek feldolgo-
zását is folytatni. Házi ugyanis dolgozik
az övön.

37. kép Részlet egy 1948. VII. 25-én a hadifogságból írt levélből

Munka, ... munka ...

Egy lakásban éltem Apámmal mindig, így a mindennapokhoz tartozott, hogy dolgozni láttam. Saját tervezésű íróasztalának kihúzható táblájára tette írógépét, ha dolgozott. Még a 40-es évek elején vásárolta ezt a márkás írógépét, úgy emlékszem, családi örökségből ezt tartotta az első és legfontosabbnak megvásárolni. Ha vásárolt valamit, mindig a jó minőséget kereste, és a vásárolt holmit megbecsülte és óvta. Írógépére még a frontszolgálattól és a hadifogságból írt tábori lapjain is rákérdezett: „Mama az elvitt írógépét remélhetőleg teljesen száraz helyre tette.” (1945. III. 12. a frontról) „Lakásunk lakható már? ... Írógépem?” (1947. IX. 10. hadifogságból) (38. kép)

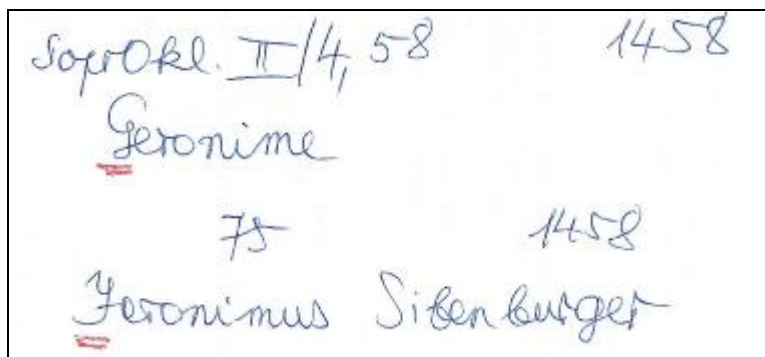

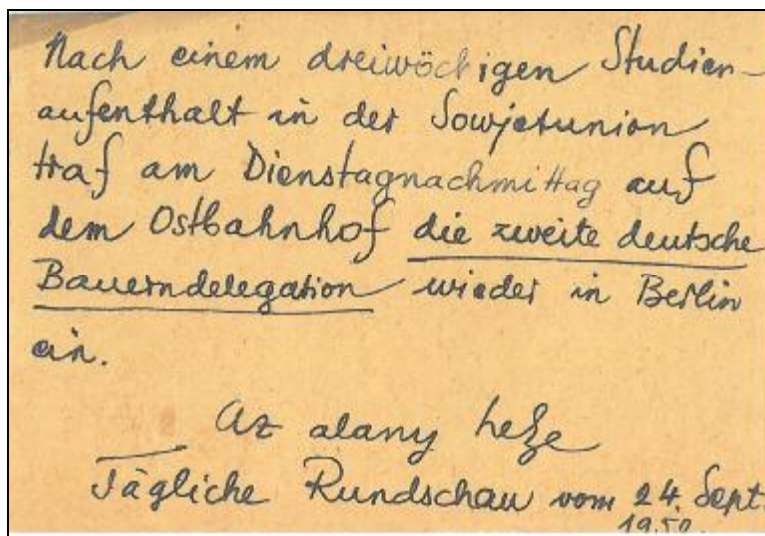
38. kép Az 5 évtizeden át használt írógép (Mollay Erzsébet felvétele)

Munkáit rögtön gépre fogalmazta - igaz, egy-egy mondat leírása előtt számos cédulát átnézett, és könyveket felütött, de ezután nyomdakészen leírta a mondatot. Piszkozatot nem írt, de sok cédulajegyzetet gyártott, pl. a szakkönyvekbe is az olvasottakhoz.

A filológia klasszikus módszerével sokat és pontosan cédulázott. Szinte minden könyvében megtalálhatók cédulái kiegészítésekkel, javításokkal, kommentárokkal. Saját műveiben, pl. akadémiai doktori értekezésében¹⁵ a „jé” címszóhoz (39. kép), vagy egyetemi jegyzetként használt német leíró nyelvtanában. (40. kép)

39. kép Mollay Károly kiegészítő cédulajegyzete könyv alakban is megjelent doktori disszertációjához

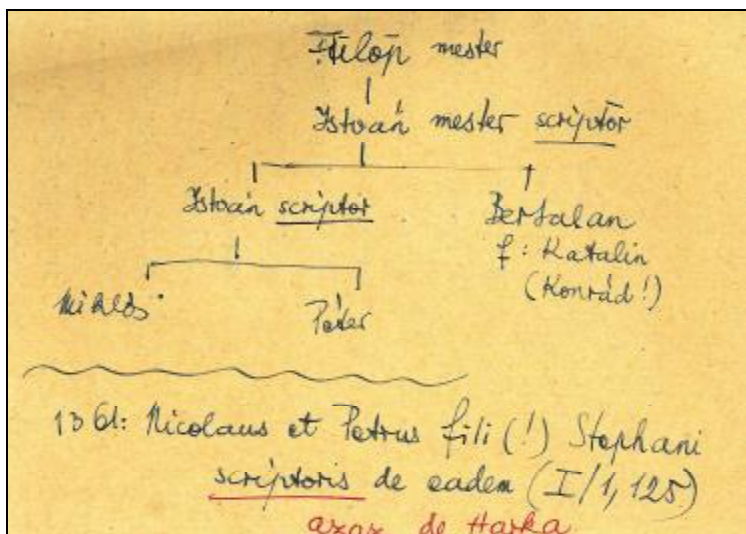
¹⁵ Mollay Károly: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Budapest 1982.

40. kép Mollay Károly kiegészítő cédulajegyzete egyetemi jegyzetként használt munkájában

Vannak jegyzetei mások – általában soproni témájú – munkáiban is: pl. Bárdos Kornél „Sopron zenéje a 16–18. században”¹⁶ című könyvének 68. oldalán található adatokhoz (41. kép), vagy Házi Jenő „A városi kancellária kialakulása Sopronban”¹⁷ című cikkéhez (42. kép).

68: Wollweber Henia
~~mester~~ ~~multibucaró!~~
 Hári (11.7.60) csak
 azt közli, hogy
 -16.31-ben végt. tanu.
 Bárdos: 16.39-ben +
 (816) !!
 Szent János Háriánál
 nem: 16.39.31

41. kép Mollay Károly kiegészítő cédulajegyzete Bárdos Kornél „Sopron zenéje a 16–18. században” című könyvéhez

¹⁶ Budapest 1984.

¹⁷ SSz. 10 (1956), 202.

hogy megtanulta a szövegszerkesztést, „aki tud írógépelni, annak, nem nehéz” – mondta.

Sopron

nab. kir. város papi könyve
(1493-1511)

Lad. XLIX. et Z. n. 105.

Matricula Presbyterialis de Anno 1493 cum Omnium
Fundationum Proventuum Extractibus. 1

Lad. XLIX et Z. n. 105.

3. l.
Der Priester buch.

4. l. Dem Rüttenpflügerin haus in der Schmidgassen 1200-03
zwischen der Oberen padstuben vnd des Jacob Ryemer
haus g. gefellt nach dem abgang zu Sants Michels
pharrkirchen.

5. l. Wie nach volget der Priester buch... ange-
fangen tempore... herren Jacoben Jochim Burgermeister,
Rast Syghast richter, Achaz Kronpesser, Jacob Riemer,
Thoman Deringer, Wylhalbm Orthaim, Michael Stadel,
Cassar Kramer, Gorig von Büngarten, Jacob ~~von~~ süßbaker,
Michael Schötel, Gorig Eysner (vic!), Hilig wehretzer vnd
Lanns Jugelbeit all des taats... 1493 jaren.

6. l. sites.

7. l. Des pharrer Sants Michels kirichen gultt
[Weyfgang Frölich] Ruesrecht ledret [Helena] s. hausfrau...
tenentur... ainem ydem pharrer Sants Michels kirichen XX
guldein ongrisch, davon ij jertlich diern eww... Sants Gotigentag
ainen guldein vnd zu Sants Michelstag ainen guldein.
Pharrnt is haus in der Schmidgassen vor der stat, des nachst
ist Lanns Kessengraff vnd ~~der~~, der ain guldein gehört
dem pharrer, der ander ~~den~~ den predigern vnd dem schul-
meister von den tagkreiten Unser liebm Frauen zu der
hajmrichung darumb auzerichten.
da es soz dhrizusa, alack hat her Cristoff pharrer aufgedest
[Lorenz Wiener, Ottula] Jacob Wulffing mit siner e. l. vnd
tenentur... pharrer Sants Michels kirichen XXX tal wiener
den, davon ij jertlich diern elbeg zu Unser liebm Frauentag
des paderfart ~~tal~~ tal ~~der~~ der egenant den. Pharrnt is

47. kép A „Sopron szab. kir. város papi könyve 1493-1571” kéziratban maradt átírásának címlapja és egyik oldala

Az *Erstes Grundbuch / Első telekkönyv (1480–1553)*¹⁸ forrásátírása során tért át a szövegszerkesztőre, ezután még számítógépbe írta a *Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz / Moritz Pál kalmár üzleti könyve (1520–1529)*¹⁹ és a *Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt / Hans Seyfridt házipatikája és ecetes-könyvecskéje (1609–1933)*²⁰ forrásátírását. A *Gedenkbuch*ot már csak részben tudta átírni, ezt Goda Károly fejezte be és adta ki.²¹ Mái is kéziratban maradt a *Priesterbuch* (Sopron szab. kir. város papi könyve) 1493–1571” 46 lapot kitevő átírása (47. kép).

Nyári vakációk

Édesapám szerette a munkáját – az oktatást és a tudományos kutatást is –, és sokat dolgozott. Édesanyám úgy gondolta, hogy nem jó, ha vasárnap is az írógép mellett ül, kell kikapcsolódás is, és kitalálta, hogy kellene egy kert és egy nyaraló. Az ötlet megvalósult és bevált. Már folyt a telekkeresés, amikor meglátogattuk Siófokon Apám hadifogolytársát, D. Szabó József könyvkötőmestert, és amikor megláttuk az ELADÓ táblát a szomszéd üres telken, Apám rögtön ki is vette és másnap írt a tulajdonosnak vételi szándékáról. Maga tervezte meg a „vityillót”, ahogy tréfásan nevezte, 6×6 méteres alapterületen az egyszerűséget és a praktikusságot, és az akkori déli parti nyaralók hagyományos építkezését szem előtt tartva: hálófülkék, kis konyha, kis fürdőhelyiség, veranda plusz terasz. A több mint 50 éves nyaralót néhány éve teljesen ebben a régi formájában újjáittam fel, lassanként már skanzenül szolgál a környékbeli „kacsalábon forgóra” felújított házak között.

Édesapám nagyon élvezte a kerti munkát, bár minden nyáron bőrröndnyi könyvet, kéziratot, cédulát is vitt magával a balatoni nyaralásra, és persze az írógépét is. „Az első hetekben még nincs kedvem dolgozni, akkor csak kertészkedem, úszom és pihelek. De 2–3 hét után hiányozni kezd a munka, és naponta dolgozom” – hallottam tőle nem egyszer (48. kép). Tipikus kép, ahogy – az ő szavaival – „balatoni nemzeti viseletben” korrektúráz a teraszon. Amikor – az utolsó nyarak egyikén – a hosszú ülés már nem esett jól neki, az autó „kalaptartóját” írópultul használva cédulázott.

A ház körüli munkákat is számára magától értetődő filológiai pontossággal végezte. Amikor én manapság fűnyírás után fáradtan csak a helyére tolom a fűnyírógépet, mindig eszembe jut, hogy ő minden fűnyírás után gondosan letakarította. Ha pedig drótot keresek valamihez, mindig találok gondosan karikába tekert kötegeket, ahogyan ő 50 évvel ezelőtt az építkezésből megmaradt anyagokat elrakta. A fizikai

¹⁸ Sopron, 1993., 280 oldal (Sopron Város Történeti Forrásai, A sorozat 1. kötet)

¹⁹ Sopron, 1994., 104 oldal (Sopron Város Történeti Forrásai, B sorozat 1. kötet)

²⁰ Sopron, 1994., 140 oldal (Sopron Város Történeti Forrásai, B sorozat 2. kötet)

²¹ Károly Mollay – Károly Goda: *Gedenkbuch / Feljegyzési könyv 1492–1543*. Sopron, 2006., 291 oldal (Sopron Város Történeti Forrásai, A sorozat 3. kötet)

munkából adódó kikapcsolódás mellett a kert számára a természet szépségének élvezetét is jelentette. Sose mulasztotta el felhívni a figyelmet egy-egy levél szép formájára, a pókháló csodálni való fonatára, a megtorpanva mozdulatlanra dermedő gyíkra, és őszintén megörült az este észrevett szentjánosbogaraknak.

48. kép A balatoni nyaraló teraszán a saját termésű szőlőt eszegetve (Mollay Erzsébet felvétele)

„Egyik ősünk biztosan ószeres volt” – mondta nekem Édesapám nem is egyszer tréfás megrovással, ha megőrzésre elraktam valamit, amit akár el is lehetett volna dobni. Ószeresről ugyan nem tudok a felmenők között, de magam is elcsodálkoztam, hogy már csizmadia dédapám és családjának életéből, de a közelebbi múltból is mennyi dokumentum megmaradt, és főleg hogy „földrajzi helyváltatások” és háborúk, ostromok után ezek ott vannak a lakásban a szekrényben. Apám hagyatéka valószínűleg kincsesháza, amelyben újra meg újra új felfedezésekre bukkanok. Igyekszem

ezt számba venni, digitalizálni és talán majd feldolgozni, publikálni. Hálás vagyok, hogy ebből e helyt „ízeltőt” adhattam.

Végül aláírásom helyett álljon itt egy közös fényképünk, amely 1991 novemberében készült a hollandiai Groningenben, ahová Édesapámat az ottani Finnugor Tanuszék jubileuma alkalmából rendezett konferenciára²² hívták előadónak, én pedig néderlandistaként nagy örömmre kísérőjeül és kalauzául szegődhettem (49. kép).

49. kép 1991 november, Groningen (Hollandia)

²² *Karl Mollay*: Die deutsch-ungarischen Sprachkontakte. In: Honti László (szerk.): Finnisch-ugrische Sprachen zwischen dem germanischen und dem slavischen Sprachraum. Amsterdam – Atlanta 1992, 111–116.

Mollay Károly születésének centenáriumán a tudósra és az emberre egyaránt emlékezem. A főhajtás szándéka mellett arra törekszem, hogy elsősorban nyelvtudományi tevékenységének az elemzéséhez, értékeléséhez járuljak hozzá. Élet és életmű szoros kapcsolata az ő esetében is nyilvánvaló, aki emlékezetemben szilárd jellemű, szigorúan következetes, segítőkész, a nyelvtudományt igen magas színvonalon művelő, etimológiai és helytörténeti munkásságával kiemelkedő jeles nyelvtudósként él.

Mollay Károly ízig-veéig nyelvtörténész volt. De a nyelv múltját kutatva a közösség múltját is kutatta, mert pontosan tudta, hogy ember és nyelv, nyelvközösség és nyelv szorosan összetartozik. Illetőleg pontosan tudta azt is, hogy a nyelv (szó- és névkészlete, frazeológiája) egy fajta megkövült művelődéstörténet, s mint ilyen alkalmas arra, hogy megfelelő szakismeretek birtokában vállatóra fogva valljon a vizsgált nyelvek közösségeinek a múltjáról, kultúrájáról, életéről. Mollay Károlyt általában is a történelem iránti mély érdeklődés jellemezte, s aligha tévedek, ha azt mondom, ez is összefügg életútjával. Azzal, hogy Sopronban született, ahol akkoriban, amikor még nem voltak lakótelepek beköltöztek tömegével, valóban szinte minden épület a múlt üzenetét hordozta, s a városuk múltjára büszke soproniak kiegyensúlyozott polgári rendben éltek. Professzortársa, a szlavista akadémikus, Hadrovics László mondta róla: „Sopronból származol. Ez magában véve is a sors különös kegye.” Majd hozzátette, mert Sopronban a „sűrű kultúrájú polgári közösség alkotó erőfeszítéseinek” történetét sugározzák az épületek.¹ Mollay Károly oly mélységben ismerte Sopron múltját, ami párját ritkító. Ehhez persze nem volt elegendő a szülővárosához való ragaszkodás és az iránta való, soha el nem titkolt érzelmi elkötelezettség, hanem hosszú évtizedek kitarító tudományos munkálkodása is kellett. Kéziratok tömegét kellett átbúvárolnia, forrásmunkák százait átolvasnia és kijegyzetelnie, könyvek és tanulmányok sokaságát kézbe vennie. Sopron az a magyar város, amelynek múltját irigylésre méltóan jól ismerjük – s ez nagy mértékben Mollay Károlynak köszönhető.

A tudósi objektivitásra törekvés számára szakmai és etikai parancs volt. Erről vall minden olyan tanulmánya, amely kényes témákkal foglalkozik. Márpedig több ilyen írása is van. Ilyen például az 1921-es soproni népszavazásról szóló. Az azokat az időket belülről átélő soproniként tényszerűen és tárgyyszerűen emlékezik a szóban forgó hetekre-hónapokra, megfogalmazva a szomorú igazságot is, hogy a soproni népszavazás feszült légköre megszüntette „utcánk korábbi, családias légkörét”. A szavazás végeredményre vonatkozóan pedig idézi hírvivő nagynénjének nagy jelentőségű bejelentését a családban: „Wißt ihr, magyarok maradtunk”². A tudósi objektivitásra való törekvés feltétlen etikai parancsa miatt gyakran volt kénytelen fölemelni szavát nyelvtudományi megnyilatkozásaiban is a történelmi tényeket figyelmen kívül hagyó, a jelent hamisan a múltba visszavetítő, tudatosan vagy nem tudatosan is aktuálpoliti-

¹ Hadrovics László: Mollay Károly köszöntése. Magyar Nyelv 90 (1994), 117.

² Mollay Károly: A soproni népszavazás tanulságai (1921. dec. 14–1991. dec. 14). SSz. 46 (1992), 97–105.

kai célokat követő vélemények ellen. Mollay ugyanis meggyőződéssel követte azt az elvet, amit később egy szlavista nyelvész (V. Šmilauer) úgy fogalmazott meg, hogy „A tudomány, ha illúzióinak és hiúságának hízeleg, akkor nem tisztességes szolgálóleány, hanem ringyó.”³ Márpedig Európának ebben a térségében, különösen a trianoni békediktátum után máig hatóan tapasztalhatjuk a múlt átírására való törekvéseket. Mollay ezért hangsúlyozta az egyik nemzetközi germanisztikai kongresszuson az akkori NSZK-ban, hogy vizsgálatában egyedül és kizárólag az a gondolat vezérli, hogy a történelmi adottságokat híven tükröztesse. („*Hinter dieser Untersuchung steht einzig und allein der Gedanke, den historischen Gegebenheiten gerecht zu werden.*”)⁴. Ezért kifogásolta, hogy például a *Burgenland* vagy a *Szlovákia* elnevezések egyes szerzők munkáiban előfordulnak a Trianon előtti időre vonatkoztatva is, hiszen sem de iure, sem de facto nem létezett akkor egyik sem. Különösen a helynevek jelentették és jelenthetik azt a terepet, ahol a nemzeti hiúság érvényre juthat a tudomány szigorával szemben. S minél messzebbre megyünk vissza a múltba, annál inkább igaz az, hogy csak a megfelelő nyelvtörténeti, etimológiai vértettségű kutatók tudnak érdemi véleményt nyilvánítani. Mollay ilyen kutató volt. Fő munkájában, a *Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig* című remekművében, akadémiai doktori értekezésében vitába is szállt a jeles osztrák nyelvessel, Kranzmayerral a nyugat-magyarországi (ma burgenlandi) helyneveknek, illetőleg e nevek följegyzésének a kérdésében. (Mollay a 11. századból egy német eredetű helynevet mutat ki az akkori Nyugat-Magyarország területéről, s meggyőzően érvelt német és magyar nyelvtörténeti ismeretei alapján a helynévmagyarzatok mellett és ellen.)⁵ A magyar köznyelv német jövevényszavait feldolgozó német szerző (Gudrun Kobilarov-Götze) könyvével kapcsolatban egyebek mellett ezt írta: „Az összefoglalás megállapításai általában helyesek, csak a magyarországi városok kialakulásával kapcsolatban kísértének még mindig a német szakirodalomban szívósan képviselt, rég megcáfolt közhelyek.” (A 12–13. századról: „Entstehung des mittelalterlichen Städtewesens in Ungarn, dessen Träger ausschließlich Deutsche sind”; a 18. századról: „Die städtische Bevölkerung ist immer noch beinahe ausschließlich deutsch.”)⁶ Kritikai véleményét nem rejtette véka alá. De soha sem személyeskedett! Tömören, tehát lényegre törően, logikusan érvelve, világosan fogalmazott.

Mollay kétnyelvű környezetben nőtt föl, s pontosan tudta, hogy a viszálykodás, a gyűlölködés nem vezet jóra. Ebbéli meggyőződésében megerősítették az Eötvös Collegiumban töltött évek, miként az is, hogy tehetséges fiatalként bekerült a Teleki Pál Tudományos Intézet igényes szakmai közegébe, fiatal tudósok közé. Ugyanis „Ennek a fiatalokból álló gárdának vezéreszméje volt a közeledés a szomszéd népekhez. Nagy kár, hogy ezt a közösséget később hatalmi szóval szétbomlasztották”⁷ (ahogy megszüntették 1950-ben az Eötvös Collegiumot is).

³ Kiss Lajos: Visszapillantás. In Sz. Bakró-Nagy Marianne és Kontra Miklós szerk. A nyelvészetről — egyes szám, első személyben. Budapest, 1991, 143.

⁴ Mollay, Karl: Geschichte der neuhochdeutschen Schriftsprache in Ungarn. In: Kontroversen, alte und neue. Akten des VII. Internationalen Germanisten-Kongresses. Göttingen, 1985, 178.

⁵ Mollay Károly: Német-magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Budapest, 1982, 80–85.

⁶ Mollay Károly 1982, i. m. 66.

⁷ Hadrovics László 1994, i. m. 117.

Főntebb idéztem Hadrovics László Mollayról és a sors kegyéről szóló mondataiból. Még egy idézet idekívánkozik tőle, előtte azonban a hozzátartozó idézetrészt következik: „a burgenlandi kulturális és tudományos élet egyik vezető egyénisége panaszkodott nekem, hogy nincs igazi tartományi fővárosuk. Sopron nagyon hiányzik nekik. Erre csak azt tudom mondani, hogy Sopron nekünk is nagyon hiányoznék. És ebben van irántad a sorsnak másik nagy kegye: Sopron megmaradt Magyarországnak.”⁸ E szavak mögött az is ott van, hogy Mollay megmaradt, megmaradhatott magyarnak, s így betölthette azt a küldetését, hogy a magyarországi germanisztikát föltámassza halottaiból. Ismeretes ugyanis, hogy a második világháború után a német nyelv nagy presztízsvesztése és a politikai viszonyok miatt olyan helyzet alakult ki, hogy a némettel foglalkozni alig lehetett, s merészség kellett hozzá. Az egyetemi német tanszékét megszüntették, a germanisztikát a Kommunista Párt a fasizmussal hozta összefüggésbe, magyarországi német témákkal nem volt szabad foglalkozni, de nem lehetett szó nyelvtörténeti oktatásról sem, amiben Mollay leginkább otthon volt. Mollay Károly többrendbeli mellőzése ellenére is tette azonban a dolgát. Manherz Károly, a germanisztikai intézet későbbi igazgatója búcsúbeszédében így emlékezett 1997-ben: Mollay Károly „Titokban, engedély nélkül [...] talált egy-két tanítványt, akiknek gót, ófelnémet és középfelnémet szemináriumokat tartott [...] A hazai germanisztika 45 utáni újraélése és kibontakozása neki köszönhető. A hetvenes évek első felében ő vezette az ELTE Német Tanszékét. Határozott, szilárd jellemként, keményen dolgozó kutatóként a mércét igen magasra tevő tudósként és őszinte, életútjától eltántoríthatatlan emberként tiszteltük és szerettük őt, és így marad meg emlékezetünkben is.”⁹

Mint a magyarországi germanisztika vezető etimológusa vett részt *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* munkálataiban (a szótár 1967 és 1976 között jelent meg 3 kötetben). A germanisztikai vonatkozású szócikkek lektorálásában nélkülözhetetlen munkát végzett. Kitűnő etimológus volt, akinek fő munkáját, a már említett *Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig* címűt lapozgatva, olvasgatva mindenki meggyőződhet arról, milyen hatalmas munka, mekkora tudás, mennyi tudósi invenció kellett ennek a mesterműnek a létrehozásához. Módszertani szempontból kiemelendő pozitívuma a munkának, hogy Mollay forrásolvasó etimológizálással dolgozott, azaz a vizsgált szavakat szövegösszefüggéseikben ismerve, nem pedig csak szótárak adataira támaszkodva magyarázta. Miként az is, hogy a nyelven kívülre is tekintett, s a mindenkori történelmi körülményeket, a társadalomtörténeti hátteret, a művelődéstörténeti közeget, tehát a korabeli nyelvszociológiai helyzetet is messzemenően figyelembe vette. Részletesen áttekintette ezért a német–magyar kapcsolatok történetét is. Ez azt is jelenti, hogy számos, sokféle forrás feldolgozásával új adatok tömegét hozta felszínre. Mikrofilológikus eljárás módjának köszönhetően a legapróbb részletek tisztázásával is kitűnik. Feladatának tekintette a téves magyarázatok, etimológiák helyre tételét is.

Adottságai, széles körű nyelvtudása, veleszületett tehetsége, illetőleg német–magyar kétnyelvűsége, valamint szigorú és következetes módszeressége, nemkülönben széles körű történeti érdeklődése szinte predesztinálták arra, hogy az etimológia mestere váljék belőle. Még valami kellett azonban ahhoz, hogy kitűnő szó- és névfejtő le-

⁸ Hadrovics László 1994, i. m. 117.

⁹ Manherz Károly 1997. Gépirásos kéziratból.

gyen. Ez nem más, mint az életét végigkísérő olthatatlan érdeklődés szűkebb és tágabb pátriája, szűkebb és a tágabb közössége és múltja iránt. A nyelv szó- és névkészlete ugyanis az a részlege a nyelvnek, amelynek a révén, megfelelő nyelvészeti ismeretek birtokában persze, a közösségek múltjáról, életéről, kultúrájáról sok minden kideríthető. Mollay helytörténeti munkássága fényesen igazolja ezt a tételt. A szűkebb pátria iránti érdeklődésének volt természetes következménye, hogy kiváló helytörténész is lett. Ezt jól mutatja több, módszertani szempontból is kiemelendő tanulmánya, beszédes címük szerint a következők: *Családtörténet és társadalomtörténet, Egyháztörténet és helytörténet, Háztörténet és várostörténet, Névtudomány és várostörténet, Nyelvtörténet és művelődéstörténet, Ódenburg. Helynévfejtés és településtörténet, Többszínűség a középkori Sopronban*. Ő volt az nálunk, aki a két- és többnyelvűségnek mint történeti folyamatnak és mint állapotnak a kutatásában, tehát történeti szociolingvisztikai szempontok érvényesítésében úttörő munkát végzett. Azon kevesek közé tartozott, akik az etimológiát korszerűsítve művelték. 1949-től a forrásolvasó etimologizálást követve az eredeti forrásokban, szövegekben, szöveggörnyezetükben vizsgálta a szavakat, neveket. Ehhez persze jól kellett ismernie a régi (latin, német, magyar) nyelvet is. S mivel a német–magyar kapcsolatok álltak érthető módon érdeklődésének középpontjában, e területen jutott fontos tételek megfogalmazásáig. Így ő fogalmazta meg tételszerűen, hogy Hungáriában a nyelvi érintkezések alapja a magyarországi többnyelvűség volt, és hogy a német–magyar nyelvi érintkezések súlypontja a városokban keresendő. A szociolingvisztikának a nyelvhasználatra vonatkozó egyik alapkérdését ő alkalmazta elsőként a szótörténeti-etimológiai vizsgálatokban, amikor a tekintetbe veendő körülményeket így fogalmazta meg: azt kell kutatnunk, „ki, kinek, mikor, milyen situációban, mit, hogyan [tudniillik mely nyelven vagy nyelvjárásban] mondott.”¹⁰

Mollay Károly köztisztviselőként álló tagja volt a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak. Felolvasó ülésein rendszeresen részt vett, előadásokat is tartott, s hamar bekeverült a Társaság választmányába, sőt vezetőségébe is, hiszen Knieszta István elnöksége idején titkár volt (1954–1958), 1986 és 1990 között Benkő Loránd elnöksége alatt pedig – megszolgált tekintélye révén – a főtitkári teendőket látta el. 1989/1990-ben az ő vezetésével reformálták meg a Társaság alapszabályát. Elnöke volt éveken át a Tudományos Minősítő Bizottság Nyelvészeti Bizottságának. A Magyar Nyelvtudományi Társaság 1991-ben megtisztelte őt legmagasabb kitüntetésével, a Révai Miklós-éremmel, 1994-ben pedig kiemelkedő névtani és etimológiai munkásságáért Pais Dezső-díjjal tüntette ki.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság ülésein gyakran találkoztunk, s ott biztatott először arra, ha van helytörténeti, Sopron megyei témám, írjam meg a *Soproni Szemlébe*. Kitüntető biztatását örömmel fogadtam, kitüntetésnek vettem. Így kerültem szerzői kapcsolatba a *Soproni Szemlével*. Az etimológia révén még közelebb kerülhettem hozzá. Egyrészt az azokban az években készülő *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* mindhárom kötetének elkészítésében közreműködött, s az első két kötetében magam is közreműködő lehettem. Másrészt pedig amikor hozzáfogtam szülőfalum, Mihályi német (bajor-osztrák) jövevényszavainak a vizsgálatához, hozzá

¹⁰ Mollay Károly: A német-magyar nyelvi érintkezések tanulságairól. Magyar Nyelv 80 (1984), 10.

fordultam segítségért. Bizonyos tájszavak esetében ugyanis, amelyeknek bajor-osztrák eredete meglehetősen nyilvánvalónak tűnt, nem találtam a német nyelvjárási és történeti szótárakban a magyarázathoz elengedhetetlen bajor-osztrák előzményeket. Készségesen segített: szinte mindegyik esetben azonnal mondta a keresett bajor-osztrák szavakat! Hasonlóan jártam akkor is, amikor a soproni líceumi könyvtárból Pröhle Jenőtől kapott szójegyzék másolatának bizonyos részei nem tudtam elolvasni. Mollay tanár úr kitűnő paleográfiai ismeretei, tapasztalatai alapján úgy olvasta, amit én nem tudtam elolvasni, mint aki éppen friss újságot olvas.

Mollay Károlyra kitűnő német nyelvtudása miatt igen nehéz, felelősségteljes fordításokat bízta. Így Kempelen Farkas (1734–1804) nevezetes, 1791-ben Bécsben megjelent munkáját (*Az emberi beszéd mechanizmusa, valamint a szerző beszélő gépének leírása*. Bp., 1989) ő fordította. Ő volt az egyik német nyelvi lektora *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* III. kötetének. De a legnehezebb fordítói feladatát akkor végezte – s ezt kevesen tartják számon –, amikor hanti (osztyák) hősénekeket ültetett át németre. Ennek a fordításnak érdekes, említésre méltó melléktörténete van. A fordításra ugyanis Zsirai Miklós, a pesti egyetem neves finnugor professzora Mollay Károlyt kérte föl. Lényegtelennek tűnhet, de érdekes adalék: Zsirai Sopron megyében (Mihályiban) született, a soproni Líceum (ma: Berzsényi Dániel Evangélikus Líceum) Gimnázium) növendéke volt, s egyetemistaként esett orosz fogságba az I. világháború idején. Öt és fél évet töltött hadifogságban, ahol jól megtanult oroszul. Mollay Sopronban született, a soproni Reáliskolába (ma: Széchenyi Gimnázium) járt, ő is hadifogságba esett. Három és fél évet töltött szovjet-orosz hadifogságban, s ő is jól megtanult oroszul. Mindketten a pesti bölcsészkar hallgatói és Eötvös collegisták voltak – egy nemzedéknyi életkorbeli különbséggel. E körülmények közel hozták őket egymáshoz. Annál is inkább, mert egy harmadik neves nyelvész is a történet része lett az Eötvös Collegium révén. Gombocz Zoltánról, a soproni származású nagy nyelvészről van szó (emléktábla őrzi emlékét – Berzsényi Dániel, Kis János és Döbrentei Gábor emléktáblája mellett – a Líceum utcára néző falán), aki a Collegium igazgatója volt, amikor Mollay jelentkezett az Eötvös Collegiumba. Mollay így emlékezett vissza erre az időre: „Thurner Mihály polgármester saját kezű levelet írt a kollégium igazgatójának, a soproni származású Gombocz Zoltánnak, amit a felvételi vizsga napján vittem el neki. Gombocz nagyvonalúságára jellemző, hogy a levél elolvasása után csak annyit mondott: «tessék menni vizsgázni»...”¹¹ Visszatérve a fordításhoz: Zsirai fölkérésének Mollay eleget tett, s munkáját kitűnően végezte el. Ő maga ezt írta visszaemlékezésében: amikor az osztyák hősénekek második kötetének „német fordítását készítettem, sokat ültünk együtt, hogy egy-egy nehéz szövegrészletet megbeszéljünk. Lelkesen magyarázott, s amikor belefáradtunk a hősénekekbe, előkerültek régi, soproni emlékek, élmények s élvezetes, jóízű humorral elevenítette fel a líceum egykori életét, diákjainak csínyjeit. Pedig akkor már beteg volt.”¹² Hogy érzékeltessem, milyen mondatokat kellett fordítania, idézek egy szövegrészt: „A faváram végén lakó keményfából készült íjas szamojéd emberfiad lődözte keményfából készült nyílnyel felső tolla hegyét összeragasztó fejedelemhős öcsém.”¹³

¹¹ *Szende Katalin*: „Én most is mindennap Sopronban vagyok...”. Születésnapj beszélgetés Mollay Károlyal. SSz. 47 (1993), 299.

¹² *Mollay Károly*: Zsirai Miklós (1892–1955). SSz. 9 (1955), 179.

¹³ *Zsirai Miklós* (szerk.): *Osztyák* (chanti) hősénekek. Budapest, 1951, 4.

1956-ban és 1976-ban módszertani szempontból fontos tanulmányokat tett közzé.¹⁴ Fontos megállapításai közül a következőket említem: 1. A jövevényszavak vizsgálatában az átadó nyelv hangtörténeti vonatkozásait is tisztázni kell. 2. A nyelvtörténet eredményesen a standardizált, tehát a köznyelvüket kifejlesztett és kodifikált nyelvekben sem lehetséges a nyelvjárások történetének a feldolgozása nélkül. 3. A magyarországi germanisztikának a magyar nyelvtudománnyal szembeni adóságáról szólva három elvégzendő feladatot jelölt meg: a) a magyarországi német tájszótár elkészítését, b) a magyarországi korai újfelnémet nyelvtörténeti szótár összeállítását, c) a magyarországi német nyelvjárástörténet kidolgozását. Nos: ma már a nyelvjárástörténetet a nyelvtörténet szerves részének tekintik – még akkor is, ha kevesen kutatják. A Mollaytól kijelölt teendők közül pedig az első teljesítése folyamatban van: az *Ungarndisches Dialektwörterbuch* (Magyarországi német nyelvjárási szótár) az előkészítés fázisában van, az úgyszintén lexikai elemeket tartalmazó *Ungarndeutscher Sprachatlas* (Magyarországi német nyelvatlasz) pedig meg is jelent már két (dél-magyarországi) kötet. Megjelent továbbá az a monográfia, amely a török hódoltság utáni magyarországi német nyelvjárászigetek magyar jövevényszavait dolgozza föl.¹⁵ Ezek a munkák azon a tanszéken készültek és készülnek, amelyeknek annak idején Mollay Károly volt a vezetője.

A magyarországi korai újfelnémet nyelvtörténeti szótár elkészítése és a magyarországi német nyelvjárástörténet feldolgozása azonban nem szerepel kutatási projektként. Nem azért, mintha nem volna rájuk szükség. Hanem azért, mert a nyelvtörténeti kutatás ma nem tartozik a nyelvtudomány fő áramába, illetőleg mert a régi kéziratok olvasásához értő, paleográfiai kitanult fiatalok nincsenek, s mert más, sürgetőbb, divatosabb feladatok kötik le a szakmában munkálkodók idejét és energiáit. Kérdés, vajon ebben az esetben is érvényesül-e majd az ismert mondás, hogy ami késik, nem múlik.

Az idő kíméletlenül rostál. A tudománytörténetben is. A személyes emlékeket a hozzátartozók, a barátok, a pályatársak, a tanítványok szűkebb köre őrzi.¹⁶ A tudós azonban abban él tovább, amit alkotott. Mollay Károly születésének centenáriuma kijelenthetjük, hogy nevét etimológusi (szó- és névfejtő), valamint helytörténeti munkássága bizonyosan maradandóvá tette.

¹⁴ *Mollay Károly*: Germanisztika és magyar nyelvtudomány. In: Bárczi Géza és Benkő Loránd (szerk.): Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Budapest, 1956, 667–673; *Mollay Károly*: A magyarországi germanisztika etimológiai problémái. In: Benkő Loránd – Sal Éva (szerk.): Az etimológia elmélete és módszere. Nyelvtudományi Értekezések 89. Budapest, 1976, 212–216.

¹⁵ *Maria Erb*: Wenn das Fremde zum Eigenen wird. Korpusbasierte Untersuchungen zu den ungarischen Lehnwörtern der naktürkischen deutschen Sprachinselmundarten von Ungarn bis 1945. Budapest, 2012.

¹⁶ Vö. *Péter Bassola, Regina Hessky, László Tarnói*, (hrsg.): Im Zeichen der ungeteilten Philologie. Festschrift für Professor Dr. sc. Karl Mollay zum 80. Geburtstag. Budapest Beiträge zur Germanistik 24. Budapest, 1993.; *Szathmári István*: Végső búcsú Mollay Károlytól. Magyar Nyelv 93 (1997), 500–504; *Turbuly Éva*: Mollay Károlyra emlékezve. SSz. 51 (1997), 193–198.

Még olyan tudósra sem könnyű hitelesen emlékezni, akit mindnyájan tiszteltünk, tisztelünk ma is, és akitől csak értékes ismereteket kaptunk. Mindez Mollay Károly professzorról jut az eszembe, akinek a tanítványai nagyon sokat köszönhetnek. Mollay professzor életemnek – életünknek meghatározó személyisége, de mindazoknak a német szakosoknak is, akiket az 1950-es évek első felében tanított. Az 1950-es évek elején általában csak 10–12 fős létszámú évfolyamokat engedélyeztek, ahol mindnyájan sok ismereteket kaptunk Tőle. Professzorunktól két dolgot lehetett megtanulni: a tudományt és a tisztességet. Mollay Károly személyében jeles és tisztas emberi erények egyesültek: az okosság, az igazságosság és az erősség. Azokban a zord és gyanakvó években mindez nem volt kevés.

Amikor az 1952-es évtől óraadóként megjelent az ELTE Német Tanszékén, csak azt tudtuk róla, hogy a hadifogság keserves 3–4 esztendejét hagyta maga mögött. Még ott is, a láger embertelen körülményei között is megőrizte emberi és tudósi magatartását. Persze mindez apránként és utólag jutott a tudomásunkra. Tudtuk azt is, hogy hazatérése után az akkor rövid ideig fennálló Idegen Nyelvek Főiskoláján kapott állást. De még azelőtt egy gépíró-iskolában is munkát kellett vállalnia, a gép- és gyorsíráshoz is értett. A 40 év körüli docens a német leíró nyelvtant adta elő évfolyamunknak, érdekes módon és elmélyült ismeretekkel. Tanítását szemléletes példákkal, forrásokkal támasztotta alá. Pedig a nyelvészetet nem volt mindig egyszerű gazdag példaanyaggal előadni!

Elmondta, hogy a soproni Lobenwein családnév úgy születhetett, hogy viselője elvárta, hogy dicsérjék a borát. Az Eilinsgrab családnév magyarázata is érdekes volt, mert a név mögött – *siess a sírodba* – „*a pusztulj, te nyomorult!*” kívánság rejtezhetett. Példaszerű volt pontos kézírása is, amikor az éppen idézett példák a táblára kerültek. Tőle tanultuk meg a legfontosabbat: a tudományos munka alapja mindenkor az előző tudományos kutatás elmélyült ismerete lehet. Ha ezt elfogadjuk, akkor mi is tovább kutathatunk.

Több tudományágot lehetett tanulni Tőle. Ennek egyik területe a régi német kéziratok olvasása, a paleográfia volt. Az első paleográfus diákjai az akkor harmadéves Gárdonyi Sándor – a későbbi jeles debreceni germanista –, és a később nemzetközileg is jól ismert grazi professzor, Klaus Jürgen Hutterer (Hutterer Miklós) voltak. Hozzánk csatlakoztunk néhányan, mint Vizkelety András és jómagam is. Vizkelety Andrást – akkor még piarista kispapot – a biztos latin és a középkori német alapos tudása segítette tanulmányaiban. Engem pedig az vonzott, hogy a kéziratok olvasásával ismeretlen világokat tárhatok fel. Akkoriban egy 17. századi útleírás, Szepsi Csombor Márton *Europica varietasa* (Kassa, 1620) foglalkoztatott. Ezért egy-egy nyelvészeti szeminariumunkon felvidéki példákat idézve szóltam hozzá az egyes témákhoz. Docensünk meg is jegyezte: „Figyeljék csak! Jóska példái mindig felvidékiek, és mindig a most kezdődő kutatásaihoz kötődnek!”

Mollay Károly a kézirat-olvasási gyakorlatain engem a soproni humanista páros, Marx Faut és Melchior Klein nehezen olvasható történeti kéziratához, a *Khurze Verzaichnüs-hez* irányított. Kezembe adta a *Soproni Szemle* sorozatában 1942-ben megjelent Payr György és Payr Mihály krónikájának szövegét. A szöveg kiadója, Heimler Károly előszavában tájékoztatott arról, hogy „A krónikát betűhűen, eredeti írásmóddal közöljük... Hálával gondolok Vitéz Házi Jenő városi főlevéltáros és Mollay Károly intézeti tanár urakra, [ez az utalás az Eötvös Kollégiumi tanári címhez kapcsolódik], akik értékes útbaigazításukkal munkámat nagyban megkönnyítették”

„És miért Soproni Krónikák II. áll a címlapon, Professor Úr?” – kérdeztem a tanáromat. „Mert az I. kötet a Faut Márk és Klein Menyhért krónikája lett volna. Részleteket már ismer belőle, Jóska! Azt én adtam volna ki – folytatta –, de ha beletanul, kiadhatja Maga is, és ebben segítetek.” Ekkor fordult az érdeklődésem a nehezen kibogozható, de vonzó feladatot adó kézirat felé – és Mollay Károly valóban mindenben segített.

Még egy történetet fel kell idéznem megismerkedésünkhöz. Ez Schwartz Elemér germanista nyelvész professzor és a jeles irodalomtörténész, Thienemann Tivadar könyvtári hagyatékának esete. Thienemann professzor 1946-ben külföldre távozott, Schwartz Elemért 1947-ben nyugdíjba küldték. Az 1951-es tanév elején arra figyeltem fel, hogy a tanszék folyosóján egy alacsony könyvszekrény tetején értékes kézikönyvek szabadon, gazdátlanul hevernek. Itt hányódott a két tudós könyvtára is. A tanszéki hivatalsegéd, a sváb Miklós bácsi megsúgta nekünk: „Vigyék csak fiúk, mert ügyis rövidesen zúzdába viszik az egészet.” Ez akkoriban így ment... A könyveket pedig vihette, aki akarta. Én is belenéztem a pusztulásra ítélt könyvkupacba, és kihasztam belőle Pázmány Péter műveinek 20. század eleji kritikai kiadását. Ma is ezt a kiadást használom!

Talált még másvalamit is, Jóska? – kérdezte tőlem Mollay professzor. Megtaláltam a Michnay–Lichner-féle Budai jogkönyv kiadásnak egy példányát 1845-ből. Azt, amiről nemrég tetszett beszélni egy paleográfiai gyakorlaton.” – „Kérem, ezt keresse elő nekem” – mondta. Megkerestem és átadtam neki a ritka kiadványt. Valószínűleg itt kezdődött a barátságunk, amikor ezt a régi szövegkiadást előástam számára. Még hozzátette: „Vigyen Maga is el ezekből a könyvekből bármit, amit használni tud” – tanácsolta „Jobb, ha így legalább megmaradnak! 1959-ben meg is jelent Mollay Károly kritikai kiadásában a *Das Ofner Stadtrecht*, a Budai Jogkönyv.

Már 1953 tavaszán megtapasztalhattam, hogy mit jelent számomra Mollay Károly bölcsessége és elővigyázatossága. A „generalissimus” – Sztálin halálakor egy percre lélekben mindnyájan felszabadultunk. Persze, jobban kinyílt a szánk, mint ahogy akkor lehetett volna. Németh Elemér évfolyamtársammal „Őszinte részvétem” kifejezéssel adtuk a német szakos évfolyamtársak tudtára, hogy most mennyire a „megrendelt” és nem a „megrendült gyászt” éljük át. Pedig ennek a kamaszos számárságnak megrendítő vége is lehetett volna. Egyetlen rongyember évfolyamtársunk, bizonyos W. Béla feljelentett mindkettőnket. Hívtak is a tanszékvezető szobájába. De az ajtó előtt várt minket Végh Gabi, a tanszéki DISZ titkárunk. Még gyorsan oda tudta súgni: „Tagadjatok!” Egy perc alatt átvillant az agyamon: Ezt a „részvétesdit” tényleg le kell tagadni! A különben jóindulatú tanársegédünk közölte velünk a vádat. „Kovács, Né-

meth!” (már sem úr, sem elvtárs nem voltunk) „*Ti gúnyt űztetek Sztálin elvtárs halálából! Ezt W. elvtárs kötelességtudó éberséggel jelentette.*” W. Béla, egy kispesti borbély fia, a nyakunk kitörése árán is így akart magának jó pontokat szerezni! Hamarosan magamra találtam, és indulatosan, öntudatosan védekeztem: „*B. elvtárs ez nem igaz! Engem, a munkásosztály fiát akar így eltávolítani ez a kispolgár? Elvtársak, ez provokáció!*” Szerencsére nem erőltették a dolgot tovább, a besúgás szerencsére lecsengett. Néhány nap múlva mindkettőnket félrevont Mollay Károly: „*Szamarak! Nem tudják a szájukat befogni? Ebből komoly bajuk lehetett volna!*” – tette hozzá. Ebből is láthattuk, hogy Mollay Károly értünk aggódott. Minket védett, nem pedig a rongy besúgót.

Az 1956-os forradalom napjai idején telefonon tartottuk egymással a kapcsolatot. „*Jóska! Ég az Országos Levéltár!* – telefonálta megrendülten. Én azonnal visszaemlékeztem a három év előtti életveszélyes besúgónkra. „*Károly Bátyám! Most kimegyek Kispestre, mert két nagy füles kijár ennek a csibésznek*” „*Ne piszkítsd be a kezedet!*” – tanácsolta bölcsen. Igaza volt, mert a besúgó újra feljelentett volna a megtorlás idején. A füles helyett jelentkeztem Waldapfel Eszternél, a Széchenyi Könyvtár igazgatójánál, felajánlottam neki, hogy segítek kéziratot menteni, ha szükségessé válik. Hantosné Hajdú Helga, a Kézirattár osztályvezetője bent őrködött, hogyha kell, legalább a Hattól Beszéd szövegét menthesse.

A munkakapcsolatunk már III. éves koromban, 1954-ben elkezdődött. Sokat jelentett ekkor a határsáv elzártágában fulladozó városnak, hogy újra megrendezték a Soproni Ünnepi Heteket. Mollay Károly biztatására és kérésére engedtek el engem a Varga Katalin Gimnáziumban töltött gyakorló hónapjaim idején Sopronba. Ott meghallgattam professzorom nagy érdeklődést kiváltó előadását és dr. Takáts Endre levéltárigazgató Lackner Kristófot bemutató előadását is. Mindezek hatására nyaranként a Levéltár csendjében a *Littera Lackneriana* kézirat-sorozattal ismerkedtem, de maradt időm a tóalmi fürdésekre is.

Már annyira összebarátkoztunk, hogy felkereshettem otthon tartózkodó professzoromat a Balfi útból nyíló Szeder utca 6-ban. Otthonukban Édesanyja, a hagyományos soproni poncichter viseletet hordó asszony nyitott ajtót, és megkérdezte: „*Wen su(e)chn Sie?*” (Kit keres?) „*Herrn Mollay*” – válaszoltam röviden. Az Édesanya így folytatta: „*Meinen Sun, den Herrn Dokter, oder meinen Sun, den Herrn Professor?*” A „*Herr Dokter*”: Mollay János jogász volt, a Városi Tanács majd a Soproni Egyetem főtisztviselője, a „*Herr Professor*” pedig a tanárom. Mollay néni, az Édesanya tudta fiai értékét! „*Den Herrn Professor*” – válaszoltam.

Ahogy már említettem, a paleográfiai gyakorlatokon a két 16. századi soproni humanista Faut Márk és Klein Menyhért krónikájának néhány lapját tanulmányoztuk. Professzor úr már ekkor megismertetett a nehezen olvasható kézirattal, és hamarosan eljött velem az Országos Széchenyi Könyvtár kézirattárába. Ott összeolvastunk néhány oldalt, majd rám bízta a többit: „*Olvassa el és írja le!*” Ha elkészültem egy-egy nagyobb rész másolásával, újra összeültünk és kijavítottuk az olvasataimat. Így folyt ez az államvizsgáig, de azután is. Amikor 1955-ben már az ócsai Általános Iskolában tanítottam, naponta várt engem a kézirattárban. Folyamatosan dolgoztuk fel a szöve-

get, amíg el nem készültünk a híresen nehéz olvasatú kézirattal. Erre a feladatra mindenkor talált időt. Sok értékes munkaórát szánta rám és a kéziratra. Közben összebarátkoztatott a kézirat személyiségeivel is. Tőle tanultam meg hogy nem „Spillig”-nek, hanem Wolf Spillingernek hívták a „dagadt, epikureus (faister Epicuraischer Pfaff)” városplébánost a 16. században. Ehhez persze meg kellett ismerkednem a korábbi helytörténeti irodalom javával. Ekkortájt már a soproni 16–17. század érdekelt: a humanista Lackner Kristóf és Tudós Társasága. Ez érdekelt ma is. Csak a kutatási köröm bővült az emberektől a korszakok átfogó megismeréséig.

Ebben a munkában segített engem, sok szeretettel és türelemmel. Mollay Professor Úr 1913-as születésű volt, én pedig 1932-es. Hamarosan nekem, a kezdő tanárnak a tegeződést is felajánlotta. Ezt nagy megtiszteltetésnek éreztem. A közös munka során megajándékozott a különböző „Soproniensiákkal”, és a barátságával is. Ez volt a nagyobb ajándék. Az egyetem befejezéséig, 1955 nyarára, a Faut- és Klein-krónika szövegének átírásával elkészültem. A szövegkiadást Heimler Károly „áldott emlékének” akartam ajánlani. „*Ez így túl érzelgős*” igazított szövegem megfogalmazásán professzorom.

Negyven év elteltével a szövegkiadás elé írt rövid előszavában a következőket írta Mollay Károly:¹ *„E sorozat első számát Heimler Károly Faut Márk és Klein Menyhért krónikájának tartotta fenn, s utóbbi kiadására e sorok íróját kérte fel. Nem rajtam múlt, hogy az évek folyamán egyre inkább halasztódott e nem könnyű, de éppen ezért vonzó feladat elvégzése. Úgy vélem azonban, hogy Heimler Károly szellemében cselekszem, ha soproni származású tanítványaimat Sopron értékeinek megbecsülésére s Heimler Károly törekvéseinek, munkájának folytatására nevelem.”* Ezután megállapította: *„Kovács József László nagy és hasznos munkát végzett...”* A saját maga áldozatos és irányító szerepéről pedig egy szót sem szólt...

Az emberi és tudományos tisztesség Mollay Károly munkásságában mindvégig összekapcsolódott. Sokkal nehezebb jellemeznem Mollay Károlyt, a tudóst. Ezt 70. születésnapján megkíséreltem, egy-egy fontosabb művét ismertetve. Alapos pályaképet rajzolt a tudós munkásságáról 80. születésnapján Kiss Jenő professzor.²

A Soproni Füzetekben jelent meg 1993-ban Professzorunk hadifogságáról írt visszaemlékezése. Bajtársai kérésének engedve elvállalta a fogolytábor „helyettes főorvosa” tisztségét. Pedig nem tagadta le a fogolytábor főorvosa előtt, hogy nincs orvosi végzettsége. Tudományos ismeretei alapján számos esetben így is helytállt, gyógyított, és hatásos gyógymódokat talált ki. Hiába: a „muszáj” nagy úr volt! Ezeket az emlékeit a fogságából hazajutva, mintegy 45 évvel később jegyezte le. A feladat elvállalására saját fogolytársai kérték meg. Azt tapasztalták ugyanis, hogy a német foglyok minden fontosabb láger-tisztséget magukhoz ragadtak számbeli fölényükre hivatkozva. Arra kérték a társai: *„Doktor úr, álljon oda maga is. Tudja a nyelvüket, legalább lesz valaki, aki az érdekeinket képviseli! Mi néhány nap múlva kimegyünk lapátra. Magának is jobb lesz, ha nem kell velünk tartania! Gondoltam, ez bölcs beszéd. Én is*

¹ Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein / Faut Márk és Klein Menyhért krónikája, 1526–1616. Hrsg. von József László Kovács (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe C Bd. 1.) Sopron, 1995.

² Kiss Jenő: Mollay Károly nyelvtudományi munkásságáról. SSz. 51. (1997), 204–207.

odaálltam, akkor még megvolt a zsoldkönyvem, benne a bejegyzés: „Dr. Mollay Károly, főiskolai tanár”

A lágerorvost kijelölő örmény felcser is szívesebben választotta őt. A szlovák tolmács a zsoldkönyv bejegyzését pedig „Doktor professor”-nak fordította, mert csak ennyit értett meg belőle. Az is rokonszenves volt a felcser számára, hogy Mollay is katolikus, hiszen az örmények is katolikusok voltak. Még a rejtegetett Mária-érmét is megmutatta félve Mollay Károlynak, aki azt válaszolta neki: „Auch ich bin katholisch”. A hősünk később közölte a láger főorvosával, hogy nem orvos-doktor, hanem filológus. De az orosz orvos is mellette döntött, miután megkérdezte, tud-e németül, tud-e latinul? Az igenlő válasz után így döntött: „Sie sind mein Stellvertreter! – Maga a helyettesem!”

Megállta a helyét a munkatáborban mint helyettes lágerorvos is. A Berlinben tanult orosz főorvos természetesen ráhagyta a munka nagyját. Jegyezzük azért meg: hiába szerzett empirikus módon ismereteket, közvetlen felettesét, a megfertőzött sebet begipszelő „vrcsot” = felcsernőt – egy alorvost mégsem bírálhatta felül. Egy félrekezelte orosz tisztától ezért csak parancsban kérhette, hogy változtasson a téves „gyógy-módon”.

Az egyik gyógynövényhez értő fogolytársa tanácsára kamillát szedetett a fogolytársakkal – ezután a felforralt víz helyett teát kaptak tőle a betegek. Az örmény felcser fehér lázcsillapító port is szerzett – természetesen újságpapírba csomagolva. Ebben a Mohilna altáborban már lázmérője meg sztetoszkópja is volt. A kényszerből lett doktor tudományos gondolkodása már itt kezdett hatni. Egy bádogos fogolytársa amerikai konzervdobozokból gyógyszeres dobozokat gyártott számára. Ebbe kerültek az újságpapír helyett a zsákmányolt német gyógyszerek. A dobozokra pedig „dranka”: nyírfa kéregből készült feliratra a gyógyszerek neve került. A foghúzásokhoz egy ezermester erdélyi fogolytárs bütykölt egy alkalmas „univerzális fogót”.

Mollay már a vagonban útközben egy kis dióhéj-szótárból tanulta az orosz nyelvet. Majd egy „zabrált” orosz újságból, később pedig az engedélyezett Pravdákból „újságos nyelvkönyvet” rakott össze. Amikor már kimehetett a fogolytáborhoz közeli városba, orosz leíró nyelvtant vásárolt magának. Mindezeket a tárgyakat nem hozhatta magával hazatérésekor 1948-ban. De a lágerben megszerzett tudását nem vehette el tőle senki. Hazaérkezése után már az első nagy Hadrovics–Gáldi orosz szótár összeállításában munkatársként segített.

Az 1948 végén hazatért tudóst szétvert egyetemi struktúra fogadta. 45 évvel később megírta mindazt, amit átélt pályakezdő kutatóként, és amivel hazatérve találkozott: „Bleyer elhunyt az 1933-as évben, Gideon Petz 1934-ben. Az Irodalomtörténeti Tanszékét Thienemann Tivadar, a magyar szellemtörténeti iskola vezető alakja, korábban Pozsonyban, majd Pécsen tanított. A Nyelvtörténeti Tanszékét Schwartz Elemér, a névkutató, dialektológus és néprajzos vette át. Ezek miatt megváltozott módszer és célkitűzés mindkét tanszéken. (...)Thienemann Tivadar 1946-ban emigrált, Schwartz Elemért 1947-ben nyugdíjazták. Én személyesen még megéltem Thienemann és Schwartzot, a harmadik következő periódust Túróczi- Trostler József professzorral együtt formáltuk tanszékünk történetét. Úgy illik, hogy erről ifjabb kolléga

mondja el a véleményét³ A visszaemlékező Szász Ferenc megállapította, hogy a hidegháború korában úgy élt a tanszék, mint egy lombjaitól megfosztott fa. Így összegezte a tényeket: „1949-től Turóczy-Trostler József lett a két tanszék vezető professzora. A tanszéket megmenthette, de a hallgatói létszám 10–12 főre csökkent.”

Amikor Mollay Károly visszakerült a tanszékre, az egész egyetemet elöntötte J. V. Sztálin „zseniális nyelvtudományi téziseinek” csodálata. Ő találékonyan megkerülte az előírt hódolatot, mert sohasem kedvelte a lihegő hangnemet. *Geschichte der deutschen Sprache* című jegyzetének (amely jellemző módon csak 20 példányban(!) jelent meg) 1. paragrafusában leírta kommentár nélkül az alap/felépítmény tézist. Majd minden további kommentár nélkül rátért a nyelvtörténeti összefoglalásra. Pedig akkoriban volt olyan tanárunk, aki Sztálin halálakor megtört hangon kisfiát(!) idézte: „Apuka! Most mi lesz velünk? És mi lesz az egész világgal?” A professzor neve maradjon titok. Mollay Károly emberi tartásáról már az előbbieken szótlan feljelentésünk kapcsán. Nála egy volt fontos: a tisztességes tudományos életmű.

Mérlegre teheti mindenki Mollay Károly tudományos életművét, aki kézbe veszi a 65. születésnapjára készült emlékkönyvet.⁴ A szerény nyomdai kivitelben készült kötetbe úgy ragasztották be professzorunk arcképét, ahogy a tanszéki szobájában ül íróasztalánál, a háttérben Tischbein Goethe itáliai arcképnek másolatával.

Életművének többsikú, gazdag tartalmú írásai 1935-től követhetők.⁵ Ifjúkori tanulmányai közül ki kell emelnem nagy tudományos hírnevet jelentő bírálatát Belitzky János 1938-ban megjelent *Sopron vármegye története* 1. kötetéről.⁶ A millennium időszakában számos megyetörténet jelent meg, de kimaradt a megyetörténetek sorából Sopron megye. A Belitzky-féle munka elkésett és tudományos szempontból indokolatlan terjedelmű, feldagasztott összefoglalás. Mollay gondos elemzése kimutatta a jellemző hibáit, például azt, hogy a szerző időnként jelzés nélkül emelte be könyvébe mások tudományos eredményeit. A megyetörténet „a föld kihűlésével” (!) kezdődött. A monográfia már megjelenése időpontjában is elkésett, délibábos vállalkozás volt. A bírálat akkora vihart kavart, hogy a „megsértődött vármegyei vezetés” visszahívta tiltakozásaként Sümeghy Dezső megyei főlevéltárost a Soproni Szemle szerkesztőbizottságából. Mindez nem javított a megbírált munka értékén, de kiválóan megmutatta az induló 25 éves tudós szakmai ítélőképességét. Ebből az írásából meg lehet tanulni azt, hogy mit várhatunk el egy helytörténetet író szakembertől. Ezért a zsámbéki Főiskolai Füzetek „*Helytörténeti tanulmányok*” gyűjtőkötetébe 1992-ben újra beválogattam hallgatóim okulására Mollay Károly teljes bírálatát.

A nyelvtörténet, a rendszeres leíró nyelvtan sok előadó esetében nem jelent érdekesítő élményt! Nem igaz ez, ha azt Mollay Károly adta elő! Ha kellett, beszédhelyzeteket mutatott be, ezzel adott példát a hallgatóinak. Bemutatta például az önmagával vitatkozó, indulatosan társalgó figurát beszédhelyzetben: „*Megmondtam nektek! Hát nem megmondtam előre?*” Nem lehetett nem figyelni Rá! Hiller István, a

³ Das Germanistische Institut stellt sich vor. Hg. Zsuzsa Breier, Ferenc Szász. Budapesti Beiträge zur Germanistik 23. Bp., 1993, 10.

⁴ Festschrift für Karl Mollay zum 65. Geburtstag. Hg. Antal Mádl. Budapesti Beiträge zur Germanistik 4. Bp., 1978.

⁵ *Mollay Erzsébet*: Mollay Károly írásainak bibliográfiája. In: *Mollay Károly (1913–1997)*. Szerk. Bolla Kálmán. Bp., 1997, 8–27.

⁶ *Mollay Károly*: Sopron vármegye történelmének nyelvészeti és történeti kérdései. SSz. 3. (1939), 232–239; 358.

soproni egyetemi könyvtár egykori főigazgatója így emlékezett a tudományágat előadó professzorra: „Olyan fölényes biztonságérzettel lépett a katedrára, és úgy adta elő pl. a rendszeres német leíró nyelvtant, hogy mi hallgatói valósággal csodáltuk a teljesítményét. Szigorúsága, határozottsága, következetessége és mély humanizmusa olyan tulajdonságok, melyeket az egykori tanítványok (...) szerte az országban és a határokon túl tisztelettel és szeretettel emlegetnek.”⁷

Mollay Károly legismertebb „sikerkönyve” kétségtelenül Helene Kottanerin emlékirata a szent korona elrablásáról. Maga is azt vallotta, hogy ez az egyik legkedvesebb munkája. Ma sem tudok mást írni a kiadványról, mint amit 1971-ben írtam le, amikor az a *Wiener Neudrucke* sorozatában megjelent: „...a tekintélyes osztrák kiadványsorozat szerencsés kézzel sorolta kiadványai közé.”⁸ Különös időszerezéget adott Mollay Károly hiteles értelmezésekkel ellátott fordításának, hogy a korona hazatérése idején, 1978-ban jelent meg újra a Magyar Helikon sorozatában. A mű kiadásával jó történeti forrást, olvasmányos könyvet kapott kezébe mind a történész, mind a történelem iránt érdeklődő olvasó. Helene Kottannerin emlékezése megjelent még *A korona kilenc évszázada* nagyobb alakú kötetében, sőt annak népszerű, olcsóbb változatában is 1979-ben.

Ugyanakkor még érezni lehetett a források megjelenítésével szembeni „elvtársi ellenállást” is. Ebben a két kiadvány-változatban tettem közzé magam is Csontos István ráckevei koronaőr főtörzsőrmester 1944/45-ös korona-rablásról emlékező vallomását. Amikor először jelentkeztem a Pest megyei Hírlapnál a magnetofon felvételtől lejegyzett átirattal, az akkori főszerkesztő-helyettes türelmetlen hangon adta tudtomra, hogy „ilyen fasiszta visszaemlékezést” ők ugyan nem jelentetnek meg! Szerencsémre tudtam a Helikon Kiadó készülő kiadványáról, és felajánlottam a riport szövegét a kötetet szerkesztő Katona Tamásnak. Nagy meglepetésemre a szerkesztő annyira fontosnak találta az újabb forrást, hogy azonnal elutazott a kéziratért Ráckevére. A készülő kötet számára sürgős lett a Csontos-visszaemlékezés, mert a kötet többi anyaga már a nyomdában volt, s a nyilas koronarablásról nem akadt érdemleges visszaemlékezés. Így jelent meg a ráckevei visszaemlékezés Mollay Károly Kottanneré-fordításával együtt. A figyelmes professzor gratulált volt tanítványának az újabb forrásközléshez, a hű és pontos történeti valóságot feltáró riporthoz, mondván, legalább hiteles szemtanút sikerült megszólaltatni. Mindenkor tudott örülni a tanítványai sikerének!

Még egy fontos kutatási területről szeretnék röviden szólni. A helytörténet és forráskutatás sajátos ötvözete az a remek sorozat, melyet röviden *soproni háztörténet* néven említhetünk. Ezek sorozata egy önálló, olvasmányos tanulmánykötetet adna ki. A jeles évforduló idején erre is gondolni lehetne! Mollay tudományos munkásságának jelentős része az a történettudományi és nyelvtudományi ismereteit egyesítő cikksorozat, melyeket helytörténet/háztörténet közös címmel határozhatunk meg. A műfaj elvi kérdéseit és eredményeit maga is értékelte a *Sopron 1945–1985 c. tanulmánykö-*

⁷ Hiller István: Mollay Károly 70 éves. SSz. 37, (1983), 325–327.

⁸ Kovács József László: Karl Mollay (Hg.): Die Denkwürdigkeiten er Helene Kottannerin (1439–1440). Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1971 (Wiener Neudrucke Bd. 2). SSz. 25 (1971), 381–382.

tetben.⁹ Felhívta a figyelmet arra, hogy a témakör kutatásához hatalmas és értékes forrás áll a kutatás rendelkezésére a városi adójegyzékek sorozatában. Ezt többek között az 1527. évi adójegyzék kiadásának elemző bevezetőjében is részletesen igazolta.¹⁰

Mollay Károly több évtizedes kutatásait egyesítette a *Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig* című monográfiájában.¹¹ A mű anyaga annyira élő ma is, hogy Ludwig Emil a Magyar Nemzetben egy-egy középkori templom történetéről írva gyakran Mollay Károly névfejtéséből indul ki: így például néhány hete Kolontár templomáról írt. Már kötetről írt recenziómban is arra kértem Mollay Károlyt, hogy a témakörben közölt írásait foglalja össze egy olvasmányos és tanulságos kötetben.¹² Most az érdeklődő olvasó csak a Soproni Szemle évfolyamait átlapozva keresheti össze a nyelvtörténet és a helytörténet témakörben megírt hosszabb-rövidebb írásait. Egy jól válogatott tanulmánygyűjtemény Mollay Károly mindenki által olvasható „emléktáblája” is lehetne!

Professzorunkat a családnevük magyarázata is többször foglalkoztatta. 1983-ban, 70. születésnapján Beate Dohndorfnak vallott a Neue Zeitungban családja származásáról, majd 10 évvel később a Soproni Szemle keretében elemezte a családneve rejtelseit. A kérdésre mindkét ünnepi riportban azonos szellemben megfogalmazott választ adott. A professzor megkérdezte a Neue Zeitung riporterét: „*Mi a véleménye arról, honnan ered a Mollay családnév? Annyit elárulok Önnek, hogy sem német, sem magyar, sem szláv.*” „*A nyomós érv az ő kezében volt – tette hozzá a riporter – mert a török eredetre nem is tippeltem volna.*”¹³ – „*A törökben a mullah papot, tanítót, szóval tanult embert jelent. Buda visszavételénél fogságba került egy török, itt marad, megkeresztelkedik, és mint török tolmács működik tovább, úgy gondolom, hogy ez lehetett a mi ősünk.*”¹⁴

A véletlen segített abban, hogy bemutathattam Mesterünk halálának tizedik évfordulóján visszaemlékező írásomban a Magyarországon maradt török öst.¹⁵ A nyelvész tehát pontosan megérezte a valóságot. Valóban itt maradt egy *mullah*, akiből tanító és zenész lett. Nagyon sajnálom, hogy Kari bácsi életében még nem szolgálhattam ezzel a történeti adattal, bizonyára örült volna neki. A felfedezésem története a következő: a 2000-es évek elején a Literáti Nemes Sámuel 1841-es rabló hadjárata során Sopronból elkerült Hans Giwitzer és veje Andreas Haberle 17. század végi családi krónikájával (*Hauschronik*) foglalkoztam. (Ezt is a Gamauf-hagyatékából vitte el a rabló antikvárius.) A kéziratban szereplő személyek azonosításához Kaleschiak Péter katolikus káplán kéziratának fénymásolatát forgattam az 1690-es évekből. Tudtam, hogy

⁹ *Mollay Károly: A helytörténetírás.* In: Sopron 1945–1985. Szerk. Mollay Károly. Sopron, 1985, 132–138. Ld. erről Szende Katalin tanulmányát is a Soproni Szemle jelen számában.

¹⁰ *Mollay Károly: Az 1527. évi soproni adójegyzék.* SSz. 45 (1991), 62–75.

¹¹ *Mollay Károly: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig.* Bp., 1982.

¹² *Kovács József László: Mollay Károly: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig.* Bp., 1982. SSz. 38 (1984), 285–286.

¹³ *Neue Zeitung* 1983/48.

¹⁴ *Szende Katalin: „Én most is mindennap Sopronban vagyok...”* Születésnap beszélgetés Mollay Károssal. SSz. 47. (1993), 296–305, itt: 296.

¹⁵ *Kovács József László: Melchior Mollay praeceptor et musicus (1690–1691).* Tisztelgés Mollay Károly halálának 10. évfordulóján. SSz. 61. (2007), 200–202.

Bán János katolikus egyháztörténész szép portrét rajzolt róla 1942-ben.¹⁶ Természetesen nem tanulmányozta a terjedelmes kézirat szennylevelének bejegyzéseit, mert nem ez volt a feladata. Itt olvasható ugyanis a Mollay család származását megfejtő fontos bejegyzés. A katolikus iskolában és a Szent Mihály-templomban különböző munkák elvégzéséről egy-két aláírással hitelesített feljegyzést találunk. Az egyik a munkát elvégző Adam Kirnich kezétől származik, a másik aláíró a katolikus tanító: „*Melchior Mälläy Praeceptor vnd Musicus bey S. Michael in Oedenburg.*” A feljegyzés szövege a következő: „*Anno 1690 dem 12. Febr(uari) dißes Werk hat zugericht worden, auch in der Michels Kirchen droben*” Azaz: „Ezt a munkát elvégezte 1690. február 12-én a fent a Szent Mihály templomban is.”¹⁷

Ez a Melchior Mälläy = Mollay volt a professzortól *Mullah* névvel meghatározott egykori tolmács. Kikeresztelkedése után a Melchior keresztnevet kapta. Sopronban katolikus kántorként és muzsikusként alkalmazták. Elődje Franz Grulich kántortanító lehetett, az ő utódjaként műköhetett az iskolában és a Szent Mihály templomban.

A ruszti születésű evangélikus kántor, Johannes Wohlmuth naplójában számos ilyen átkeresztelkedési esetet jegyzett fel. A török gyerekek 1686 után divattá vált átkeresztelése idején még Lipót császár is vállalt ilyen keresztapaságot. Ismert történet a vallást váltó hős katona, a „Czunken-Beg” – Csonka bég esete, aki felnőttként lett császári főtiszt. Így kerülhetett Melchior Mollay is a soproni katolikus iskolához. Ő lehetett a Mollay család első soproni tagja. Valószínűleg található a személyéről még néhány további adat is; a legfontosabb – a véletlen segítségével – megoldódott. A kérdés tisztázásakor többen segítettek nekem. Itt is megköszönöm Dominkovits Péter levéltár-igazgató akkori segítségét, aki a Városi Levéltárban található – a Kaleschiak krónikáról készített felvétel segítségével segített azonosítani Melchior Mollay személyét.

Mollay professzor úr Édesanyja 60 évvel ezelőtt kérdezte tőlem: „*Wen su(e)chn sie? Meinen Sun den Herrn Professor? Ma sem mondhatok mást, mint amit akkor mondtam: „Ich su(e)ch den Herrn Professor Dr. Karl Mollay. – Kit keres? Dr. Mollay Károly professzort keresem.*” Őt keresem ma is, akinek első ismert őse valóban „praeceptor- és musicusként” tűnt fel Sopronban az 1690-es évek elején. Az én Mesterem és „Karmesterem” valóban Mollay Károly professzor volt. Tőle sajátítottam el a helytörténet tiszteletét és a kéziratok olvasásának módszerét. Ezt sohasem feledtem el! Mindezért tisztelettel emlékezem ma is, 80. életévemben Mesteremre – praeceptoromra –, a száz éve született Mollay Károly professzor úrra.

¹⁶ Bán János: Kaleschiák Péter (1616–1696). SSz. 6. (1942) 86–89.

¹⁷ A hivatkozott kézirat az Evangélikus Országos Levéltárban található, Budapesten, az I.a 8./9. számon. V.ö.: Kovács József: Die Ödenburger Chronik. Eine Gattung der Schriftlichkeit bei den Weinbauern. In: Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift Gerald Schlag. Hg. von Wolfgang Gürtler – Gerhard J. Winkler. Eisenstadt. 2001. 195–204. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 105.)

Mollay Károly és Házi Jenő élete és munkássága jól ismert a soproniak, a Soproni Szemle olvasói előtt.¹ Így dolgozatom középpontjában a két tudós 65 darabot számláló levelezése áll. Az első közülük 1938-ban, az utolsó 1985-ben íródott. A több mint három évtizedet átívelő levelezés 1938-tól a '70-es évek elejéig többé-kevésbé folyamatos volt, ami különleges csemegét nyújt a kutatónak és a kor iránt érdeklődő olvasónak egyaránt. Nyomon követhetjük számos várostörténeti alpmunka keletkezésének folyamatát és nehézségeit, megtudhatjuk, melyek voltak azok az – olykor közös – tervek, amelyek különböző okok miatt nem váltak valóra. Mollay Károly folyamatosan tudósította vidéki kollégáját a budapesti egyetemi és tudományos élet aktualitásairól, Házi Jenő pedig válaszaiban leírta véleményét és elképzeléseit az adott kérdésben. Mindezek mellett nyomon követhetjük személyes életük alakulását a 20. század néhez éveiben – évtizedeiben, számos kisebb-nagyobb levéltár-történeti és várostörténeti adalékot ismerhetünk meg. A levelek megszólításából, hangneméből és tartalmából nyomon követhető a kapcsolat fejlődése, ahogy a soproni származású, díjtalan tanársegédből megbecsült kolléga, kiváló medievista várostörténész válik, aki számára a háborús frontszolgálat idején, majd a hadifogságban a mindennapok túléléséhez jelent erős kapaszkodót a szakmai kérdésekről való diskurzus. Levelezésükből kibontakozik kettőjük eltérő személyisége, elképzeléseik a szakmai munka céljáról és módszereiről, hosszú távú tudósi ars poeticájuk. Nyomon követhetjük a szovjet típusú diktatúra kiépülésének következményeit egyéni életpályájukon, azt, hogyan segíti az Eötvös Collegium megszüntetésével egy időre leánygimnáziumi gyors- és gépírás oktatására kényszerített Mollay 58 évesen kényszernyugdíjazott kollégáját a tudomány friss eredményeinek, híreinek megosztása mellett szakkönyvek kölcsönzésével, hogyan próbál munkákat szerezni számára. Különösen érdekes kettejük 1957. januári levélváltása az akadémiai és az egyetemi élet tervezett és remélt megújulásáról.

Kapcsolatuk az 1970-es évek elején vesztített korábbi intenzitásából. Az idős Házi rossz néven vette, hogy Mollay a *Gerichtsbuch* kéziratának egyik lektoraként a magyar nyelvű fejregeszták eltörlését és a közlés sorrendjének megváltoztatását kérte, illetve szerkesztői javításokat tett a Soproni Szemlében megjelent, István bíróról írt tanulmányában. Megsértődött, visszavonta egy másik, már leadott, Rauch Andrásról szóló cikkét. Ezt követően nem írt többet a Soproni Szemlébe. Mollay nagybecsülése nem változott az idők folyamán. 1989-ben cikkben üdvözölte Házi akadémiai tagságának a visszaállítását.² „*Vitathatatlan*, – mondta Szende Katalinnak 1993-ban – *hogy a sop-*

¹ A legfontosabb vonatkozó irodalom: *Horváth Zoltán*: Házi Jenő élete és munkássága In: Házi Jenő Emlékkönyv. Sopron, 1993. 9–25.; *Szende Katalin*: „Én most is mindennap Sopronban vagyok...” Születésnap beszélgetés Mollay Károllyal. SSz. 47. (1993), 296–305.; *Turbuly Éva*: Mollay Károly emlékezete SSz. 51. (1997), 193–198.; *Környei Attila*: Gondolatok a helytörténész Mollay Károlyról, uo. 199–203.; *Kiss Jenő*: Mollay Károly nyelvtudományi munkásságáról. uo. 204–207.; *Turbuly Éva*: Mollay Károly és a Soproni Szemle SSz. 59. (2005), 352–359.; *Mollay Erzsébet*: Mollay Károly keze nyoma. Írásos és rajzos szemelvények Édesapám hagyatékából.

² *Mollay Károly*: Visszaállították Házi Jenő akadémiai tagságát. SSz. 43. (1989), 227.

roni középorkutatást Házi Jenő alapította meg az Okmánytárral és egyéb munkáival. Azóta is mindenki ebből él.”³

A levelek nagyobb része Házi Jenőnek a Soproni Levéltárban lévő hagyatékában,⁴ nyolc darab pedig Mollay Károly otthon őrzött iratai között maradt fent. Utóbbiak rendelkezésre bocsátását ezúton is köszönöm leányának, Mollay Erzsébetnek.⁵ Rendszeres levélváltásról 1973 tavaszáig beszélhetünk. Az utolsó, 1985 februárjában írt levél Mollay néhány soros születésnap-i köszöntője. Megállapítható, hogy a levelezés nem teljes. A hiányokra bizonyos esetekben a fennmaradt levelek utalásaiból következtethetünk. Mollay Károly hadifogságról írt visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a hadifoglyokkal hazatérésük előtt elégettették irataikat, így Házi válaszlapjait is.⁶ A levelezés nagyobb része azonban fennmaradt, és elegendő adatot szolgáltat cikkünkhöz. A fennmaradt levelek közül 43 szerzője Mollay, 22-é Házi Jenő. Utóbbiak nagyobb része annak köszönhetően maradt fent, hogy a tudós levéltáros saját leveleinek másodpéldányait is megőrizte. Időbeli elosztásukat az alábbi táblázat érzékelteti.

Év	Levél(db)	Mollay	Házi
1938	4	1	3
1941	2	1	1
1942	5	3	2
1943	6	3	3
1499	3	3	0
1945	1	1	0
1947	1	1	0
1949	5	2	3
1950	1	1	0
	28	16	12
1954	1	1	0
1955	3	3	0
1956	5	4	1
1957	3	2	1
1959	4	3	1
1960	1	1	0
	17	14	3
1965	1	1	0
1966	3	2	1
1969	3	2	1
1970	4	2	2
	11	7	4

³ Szende 1993, 305.

⁴ MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára XIV. 98. 3. tétel, levelezés. 14. doboz. Mollay

⁵ Ezek a következők: Házi Jenő ismeretlen személyhez, 1938. 03. 16., Mollay Károlyhoz 1941. 10. 1., 1942. 01. 12., 01. 29., 1943. 02. 19., 03. 26., 1949. 04. 19., 05. 7., 11. 22.

⁶ *Mollay Károly*: Amikor a Kaukázusban orvos voltam ... (Hadifogságom emlékeiből) In: Soproni Füzetek '93, 231–276., itt: 242.

1971	2	1	1
1972	3	2	1
1973	3	2	1
	8	5	3
1985	1	1	0
Összesen:	65	43	22

A munka során rá kellett jönnöm, hogy a rendelkezésre álló terjedelem nem elegendő a teljes levelezés bemutatására. Így ez alkalommal a két tudós 1938 és 1957 között váltott 40 levelének és lapjának a feldolgozására kerülhet sor.

Az első levélváltás 1938 februárjában történt. Házi javaslatára Thurner polgármester 200 pengő segélyről döntött, amely Mollay doktori értekezésének⁷ a Soproni Szemle különszámában való publikálására használandó fel, ha Házi azt előzetesen átolvassa, és véleménye kedvező. A tudós levéltáros egyúttal felhívta a szerző figyelmét a négy ív terjedelem betartásának a fontosságára.⁸ Mollay válaszában az Igen tisztelt Főlevéltáros Úr megszólítással jelezte, tisztában van a köztük fennálló rangbéli és szakmai különbségekkel. Következtesen és határozottan kitarzott azonban amellett, hogy a disszertáció teljessége az esetleges rövidítésekkel csorbát szenvedne: *„Hiszen az egyes családok önmagukban nem sokat mutatnak, megváltozik azonban a kép, ha egy egész társadalmi osztályt vizsgálók.”* Mollay válaszlevelének érdekessége még, hogy felsorolja költségeit. E szerint a kollégiumban havi 60 pengőt fizet, a szigorlat és a felavtás díja 240 pengő, magántanítványait pedig „katonai ügye” – vélhetőleg önkéntesi bevonulásának lebegtetése – miatt elveszítette. *„Így bizony elég kopaszon álllok a világban, s most már azon töröm a fejemet, hogyan tudnék valami mellékkeresethez jutni, mivel új tanítványok szerzése eddig nem sikerült. ... Úgyhogy doktorátusom anyagi oldala jelenleg legnagyobb problémám.”*⁹ Házi válaszlevelében a nagyobb terjedelem Mollayra vetített költségeit részletezi azzal, hogy a disszertáció célja a doktorandusz tudományos munkára való alkalmasságának a bizonyítása, így sürgős minden megírnia, amit tud. A Szemle, amennyiben nem szűnik meg, a továbbiakban is hajlandó e tárgyú kisebb munkái közlésére. *„Teljes mértékben belátom a nehéz helyzetét, de ne ijedjen meg, hanem küzdjön meg a nehézségekkel, mert bátraké a jövő.”*¹⁰ – fejezi be levelét. A dolgotat végül nem a Szemle kiadványaként jelent meg. Ennek oka Házi 1938. március 16-án kelt levele alapján a Nyelvtudományi Intézet szabályzata, ami előírta az intézeti évkönyvben való publikálást az oda írt dolgozatokra vonatkozóan.

A következő levélváltás 1941-re datálódik. Házi gratulált Mollaynak, akinek két évi salgótarjáni tanárkodás után sikerült a fővárosban elhelyezkednie. Egyúttal csatolta az

⁷ Mollay Károly disszertációját A középkori soproni családnevek címmel írta Schwartz Elemérhez. 1938-ban. Budapesten jelent meg 66 oldalon. Schwartz Elemér (1890–1962) Sopron megyei származású ciszterci szerzetes, a német nyelvészet egyetemi tanára, a Német Nyelvtudományi és Néprajzi Intézet megalapítója, a Foedeatio Americana (katolikus magyar egyetemi és főiskolai hallgatók szövetsége) főtákará.

⁸ Házi, 1938. 02. 16.

⁹ Mollay, 1938. 02. 17.

¹⁰ Házi, 1938. 02. 22.

1489. évi ispotály-számadáskönyv kéziratát. Bár maga is lemásolta, átengedi a közlés jogát. *„Még egyszer hangsúlyozom, jobb szeretném, ha kegyed vállalkozna a közzétételre, mert én már oly sokat publikáltam, hogy nálam eggyel több, vagy kevesebb, igazán nem számít. Míg kegyed kezdő ember és így jó, ha neve minél többet forog, és nem szeretném, ha abban hagyná tudományos munkáját a tanári hivatása miatt.”*¹¹ Válaszlevelében a fiatal tanár megerősíti publikálási szándékát. A következőket írja: *„Új munkakörömben jól érzem magamat, már csak azért is, mert tudományos terveimet tovább folytathatom. Azokat is, amelyeket Salgótarjában ... félre kellett tennem. Most minden szabad időmet arra fordítom, hogy a közel két éves szünetet, amit a salgótarjáni tanárkodás jelentett, a tudományos irodalom átnézésével némileg pótoljam.”*¹²

1942-ből öt levelet ismerünk. Ebben az időszakban Mollay Károly a Teleki Pál Történettudományi Intézet munkatársa. Itt beszélte meg Deér Józseffel¹³ Házival tervezett közös munkájuk ügyét.¹⁴ Ez, ahogy egy későbbi levélváltásból kiderült¹⁵, a soproni családtörténet lett volna, ami végül ebben a formában nem készült el.¹⁶ Házi találkozni akart Deérrel, aki német nyelvű összefoglalókat ajánlott. Mollay jól érezte magát az új helyen. *„Régi ábrándom vált ... valóra. – írta – Most már hivatalosan is szabad a történészek munkájába belekontárkodnom.”* A közös munka felvállalása mellett Házi válaszában a kedves barátom megszólítás is arra utalt, hogy a pályakezdőt munkássága eddigre megbecsült kollégává avatta, akivel lehet, és érdemes közös munkába fogni. *„Örülök annak, hogy tervünk szépen halad a megvalósulás felé ... Mivel a maga munkájának kell elsőben elkészülni, e soraimhoz mellékelem pótkötetemenek kefelenyomatát 1–368. oldal terjedelemben. Nagyon vigyázzon erre, mert nyomás közben, a tartalom-mutatónál szükségem lesz még rá. ... Addig csak dolgozzon rajta nyugodtan”* A tapasztaltabb mentor fenntartotta tanácsadási jogát: *„Már most felhívom arra is figyelmét, hogy véleményem szerint Magának külön fejezetben kell majd foglalkoznia a vezetéknev kialakulásának kérdésével, mivel nálunk még senki sem foglalkozott, így az úttörés dicsőségét is elnyerheti. ... Egyébként más jelzavunk ezek után nem lehet, mint fel a vitorlákkal, és Isten segítségével nekivágni ...”*¹⁷ Már említett január 29-i levelében Házi arról számolt be, hogy az Akadémia megbízta a Csánky¹⁸-féle sorozatban Pozsony megye történeti földrajzának elkészítésével,¹⁹ ami azonban nem akadályozta közös munkájuknak. *„Ha megállapodás jönne létre a maga intézetével – írta – ... egymás között is lerögzítenénk a határvonalakat, hogy ne legyen közöttünk határsértés, és az esetleges hiányokért ne egymást okoljuk. Clara pacta, boni amici!”* Mellékeli felolvasásának különlenyomatát, adja át Deérnek.

¹¹ Házi, 1941. 10. 1.

¹² Mollay, 1941. 10. 6.

¹³ Deér József (1905–1972) történész, egyetemi tanár, 1941–1945 között a Teleki Intézet keretei között működő Magyar Történettudományi Intézet vezetője.

¹⁴ Mollay, 1942. 01. 07.

¹⁵ Házi, 1942. 01. 29.

¹⁶ Házi kutatásainak eredménye végül 1982-ben jelent meg. Azóta is a Sopron történetével foglalkozók egyik kézikönyve. *Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. I–II. Bp. 1982.*

¹⁷ Házi, 1942. 01. 12.

¹⁸ Csánki Dezső (1857–1933) levéltáros, történész, 1912–1932 között az Országos Levéltár főigazgatója.

¹⁹ A munka végül 2000-ben jelent meg a pozsonyi Kalligram Kiadó gondozásában 614 oldalon: *Házi Jenő: Pozsony vármegye középkori földrajza. Pozsony, 2000.*

Mollay február 1-én kelt válaszában gratulál a megbízáshoz. *„Őszintén mondva, csodálkozom, hogy végre a pestiek a vidéknek is juttatnak valamit. ... Ebben a megbízásban komoly helyről látom a mi felfogásunknak elismertetését, hogy t.i. alapos forráskutatás nélkül még a pestiek sem tudnak valamire menni. ... Mégis van remény arra, hogy a helytörténetírásból a dilettánsok és a szélhámosok véglegesen ki- szorulnak.”*

1943-ból maradt fenn a legtöbb, összesen hat levél. Annak ellenére, hogy az ország már háborúban állt, ez közvetlenül nem érintette a kutatómunkát, legfeljebb annyiban, hogy a gépmester behívása miatt akadozott az Okmánytár pótkötetének végső nyomása.²⁰ A szakmai munkát tekintve mindkettejük számára gyümölcsöző ez az év. Megjelent az Okmánytár²¹ pótkötete, Mollay már az Eötvös Collegium tanára. Ödenburg tanulmánya²² a szigorú kritikus Házi elismerését is kivívja. Tőle szokatlan lelkesedéssel írja: *„Valóságos csemege volt számomra. ... Nem hinném, hogy a németek rövidesen foglalkoznának e kérdéssel ... Mindez nem érinti a lényegét, azt tudni illik, hogy ebben az esetben a gyékényt kihúzta alóluk, és véleményem szerint sokkal nagyobbat esnek, mint azt gondoljuk. Én ugyanis tanulmányát szegletkőnek tekintem. Bízom abban, hogy levéltáram is kap néhány példányt.”* Ebben a levélben tudósít arról is, hogy *„a családtörténetnek ismét erősen nekifeküdtem”*. Együttal gratulál friss házas kollégájának, aki a soproni Balogh Erzsébetet, gimnáziumi osztálytársa testvérét vette feleségül. *„Abban a reményben, hogy jól érzi magát a házas emberek sorában, maradtam igaz barátsággal.”*²³ A 30 éves, munkájában és magánéletében is révbe jutni látszó Mollay április 9-én kelt levelében esik szó arról, hogy időközben Házi tárgyalt Deér Józseffel egy nyugat-magyarországi okmánytár kiadási lehetőségeiről, amelybe utóbbi Kniezsa Istvánt²⁴ és Kring Miklós történészt is be kívánja vonni. *„Én magam azért szeretnék a vállalkozásba bekapcsolódni, mert ez ... egy olyan területiális okmánytárnak lehetne mintája, amely a legújabb nyelvészeti eredményeket is figyelembe venné. Erre nagy szükség lenne, mert történészek és nyelvészek együttműködése nálunk még egyetlen műben sem öltött testet, ahogy ezt Hermann Aubin²⁵ és Theodor Frings²⁶ példáján a németeknél látható. Nekem régi tervem egy ilyen munkaközösség szervezése. E munka keretében magam Nyugat-Magyarország helyneveit, majd dűlőneveit szeretném feldolgozni.”* Beszámol arról is, hogy elképzeléseit annak budapesti látogatása során magával Aubinnel is megosztotta. A történettudomány nagy vesztesége, hogy e terveket a háború, majd az azt követő társadalmi változások megghiúsították. A levél végén egyetlen, bensőséges sor a fiatal férjtől: *„Különben úgy érzem, hogy házasságom óta élek csak normális, emberhez illő s valóban alkotó életet.”*

²⁰ Házi, 1943. 03. 26.

²¹ *Házi Jenő*: Sopron sz. kir. város története II. rész 6. kötet. Pótkötet az I. rész 1–7 és a II. rész 1–5. kötetéhez az 1278–1525. évekből. Sopron, 1943. XXV + 521.

²² *Mollay Károly*: Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Siedlungsgeschichte und Ortsnamenkunde. Bp., 1944. 136. Egyetemi magántanári értekezés.

²³ Házi, 1943. 03. 26.

²⁴ Kniezsa István (1898–1965) nyelvtörténész, szlavista.

²⁵ Hermann Aubin (1885–1962) ismert német történész, Kelet-Európa kutató.

²⁶ Theodor Frings (1886–1968) német medievista és nyelvész.

Házi válaszeveleéből²⁷ tudjuk meg, hogy a készülő levéltári törvény előkészítésére utazik fel a fővárosba. A regionális okmánytár tervéhez kapcsolódva írja: „A Maga levele olyan perspektívát varázsol lelki szemeim elé, melyre csak annyit mondhatok: *debuisset pridem!* Megvalósítunk mindent, ami emberileg csak lehetséges! A múlt héten a kultuszminiszternek mutattam be levéltáram kincseit. Az ő környezetéből is ilyen biztatásokat hallottam! Éppen elég ideje volt ez a terület elhanyagolva, ideje, hogy a figyelem feléje terelődjék.” Szakmai lelkesedéstől fűtött leveleiket olvasva alig hihető, hogy egy év múlva Mollay Károly katona, munkáját a fogság éveit is beszámítva öt éves kihagyással tudja csak folytatni. Házi Jenő kutatásait előbb a háború és az azt követő helyreállítás, később a politikai félreállítás, végül állásvesztése töri meg hosszú időre.

A két háborús évből, 1944/45-ből Mollay tábori lapjai maradtak csak fent. A szigorúan ellenőrzött tábori posta nyújtotta kereteken belül cserélték ki híreiket. „Az idén, azt hiszem, nem jutok el a levéltárba. Egy hónapja katonáskodom, egy hét óta a fronton. Itt erdőben élünk és várjuk a jobb időket”²⁸ – írja Mollay. Július 11-i leveleiben egy újságból kivágott cikkekre kérdez rá, ami szerint értékes 12–14. századi okleveleket találtak a felleltározott zsidó vagyronban, amelyek a levéltárba kerültek. A hír fájó emlékeket ébresztett. „Ezen a nyáron sok mindent szerettem volna megírni, elvégezni. ... Lapja igen jólesett. Azóta kemény napokat éltem át, s bár teljesen benne voltam az eseményekben, ... bajom nem volt. Néhány nap óta most nyugalmasabb a helyzetünk.” Mollay Károly visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy nyelvismeretének, valamint gyors- és gépiró tudásának köszönhetően berendelték a hadosztály-parancsnokságra, ami valószínűleg az életét mentette meg.²⁹ Ez év szeptember 29-én kelt lapjában köszöni Házi újabb „jóleső sorait”. „Azóta az újságban olvastam, hogy megint felszínre került a város történetének kérdése. Nagyon örülök neki, mert ha Sopronban elalszik egyszer valami, akkor már nehéz feltámasztani. ... Ismét olyan idők jönnek ránk, amikor a történeti műveltségünk nagy erőforrásunk lehet. Ennek érdekében pedig nem lehet elég korán elég sokat dolgozni sohasem. Nekem pl. végtelenül fáj, hogy ebből a szellemi védelmi munkából egyelőre kiestem.” Az ezt követő mondat: „Tudom, hogy most erre, amit itt csinálunk, ugyancsak égetően szükség van” feltehetően a cenzornak szóló gesztus a lap átengedéséért! „Mi van a Soproni Szemlével?” – kérdezi. „Ruhmann”³⁰ nekem is küldött felhívást, de én akkor már a fronton voltam.” Utolsó frontról írt lapjának dátuma 1945. február 11. Időközben otthon járt, de az idő rövidsége miatt nem találkozhattak. „Munkámmal kapcsolatosan egyik-másik kérdésen sokszor elgondolkodom. Persze ez egyelőre teljesen illuzórikus, mert nem tudom, 10 éven át összegyűjtött anyagomnak mi a sorsa. Örülök, hogy legalább nagyobb munkámnak előzményeként ez a Scarbantia, Ödenburg, Sopron megjelenhetett. Nagyon érdekelne Főlevéltáros úr megjegyzése, mivel ezt az anyagot Főlevéltáros úr ismeri legjobban. Én most dolgozni ugyan nem tudok, de ha volna megjegyzése, ... ezen el tudnék rágódni, s valamit esetleg újabb anyag nélkül is kisütnék. Azt hiszem azonban, a tudománytörténeti háttér, bár távolról sem teljes, mégis érzékelteti azt a megállapí-

²⁷ Házi, 1943. 04. 13.

²⁸ Mollay, 1944. 06. 23.

²⁹ Lásd Szende Katalin i.m. 302.

³⁰ dr. Ruhmann Jenő (1884–1954) tanár, könyvtáros, helytörténész, a Soproni Szemle szerkesztőbizottságának tagja.

tásomat, hogy ma is sok „tudós hagyomány”-nak vagyunk még rabjai. Persze ilyenek kiderítése nem a legkényelmesebb, s főleg nem a leghálásabb feladat. De megéri a fáradságot, elsősorban annak, aki csinálja. Én nagyon sokat tanultam vele.... Egy darabig együtt voltam Lengyel Alfréddal, a győrmezei levéltárossal.” A fenti lap szinte teljes szövegének közlését azért tartom indokoltnak, mert sokat elárul írója történet-tudósi felfogásáról, és arról, mennyire fontos volt számára a munkája, ami a fronton és a hadifogságban is intenzíven foglalkoztatta. Sejtésem szerint a szakmai kérdésekről való gondolkodás a családi kötelek mellett nagyban segítette őt ezekben az években a túlélésben, szellemi, morális integritásának a megőrzésében.

Az utolsó lap 1947. május 12-én, a hadifogságból íródott. A rövid öt sor is sokat mond: „Bátyám lapjából tudok hogylétéről. Munkájával bizonyára szépen haladt. Én sokat tanulok oroszul, dolgozom. Egészséges vagyok, szeretném a munkát otthon folytatni.”

Mollay Károly 1948. december 24-én érkezett haza a hadifogságból. 1949-ből egy lapot és négy levelet ismerünk levelezésükből. Az április 16-án kelt Párizst ábrázoló, de Budapesten feladott lap húsvéti üdvözet, egyben a tavaszi látogatás elmaradásának bejelentése. Mollay nyári kutatást tervez, érdeklődik, hozzáférhető-e már az őt érdeklő, 1527–1534 közötti anyag. Ez az első „tegeződő” írás, a megszólítás immár „Kedves Jenő bátyám!”. Házi három nappal későbbi válaszlevele jelzi a közben végbe-ment társadalmi-politikai változásokat: „Nagyon sajnálom, hogy húsvétkor nem beszélgethettünk személyesen, mert teljesen elszakadtam a pesti tudományos köröktől és semmi értesülésem nincs semmiről.” Fontos levéltár-történeti információ, hogy „a régi anyagom mindaddig az óvóhelyen marad, míg az igazi béke be nem köszönt, ez azonban nem akadály annak, hogy a nyáron használhasd mindenféle korlátozás nélkül feltéve, ha még a nyár engem hivatalom élén fog találni, mert manapság annyi sok „seltsam” esemény történik, hogy minden lehetőséggel számolni kell.” E sorok utalnak arra, hogy Házi reálisan számolt eltávolításával, ami rövidesen be is következett,³¹ másrészt ideiglenesnek tartja a pillanatnyi helyzetet, az „igazi békére” vár. „Mivel az egyik napról a másikra tengődünk csupán – írja – ez a körülmény nem ad különösebb ösztönzést egy hosszabb lejárátú családtörténeti munkához. Azért hasznosan múlnak el a napjaim, mert ha nincs okosabb dolgom, akkor rendezgetem családtörténeti anyagomat, mely oly sok, hogy másfél évig is eltartana úgy, hogy igen szorgalmasnak kellene lennem.” Ugyancsak levéltár-és múzeumtörténeti adalék, mely szerint „e hó 9-én átvettem egy „Burger- und achtpüchel” című XV–XVI. századi kéziratot a múzeumtól, melyben sok értékes adatot találtam én is, és fogsz találni Te is. ... Szinte hihetetlen, hogy ez a kézirat mindaddig rejtve maradt előttem, és bizony Csatka³² érdeme, hogy elélem prezentálta.”

Mollay május 2-án írt levelében beszámol munkáiról, a Történelmi Társulat újjá-és a Nyelvtudományi Társaság átalakulásáról, utóbbi terveiről. Pais Dezső³³ nevében is tanulmányt kér Házitól az egyes oklevelek és okmányok íróiról. Pais kérésén túllépve

³¹ 1950. július 11-én a polgármester felfüggesztette, november 1-el pedig nyugdíjazta. A nyugdíj folyósítását 1952-ben indoklás nélkül beszüntették. Lásd Horváth Zoltán i.m. 15.

³² Csatka Endre (1896–1970) művészettörténész, a Soproni Múzeum igazgatója, a Soproni Szemle főszerkesztője 1955-től haláláig. A Sopron és környéke műemléki topográfia Kossuth díjas szerzője.

³³ Pais Dezső (1886–1873) nyelvész, egyetemi tanár, akadémikus.

veti fel a városi jegyzők működésének, a városi kancellária kialakulásának megírását, hiszen ennek anyaga tulajdonképpen együtt van már. Ha Házi vállalkozik rá, ő nyelvészeti szempontból venné górcső alá a kérdést. Úgy véli, a háromnyelvű Sopron sok új megállapítással szolgálhatna, a kiadás nem okozhatna nehézséget.

Válaszlevelében³⁴ Házi a következőképpen kommentálta Andics Erzsébet³⁵ elnökségét a Történelmi Társulatban: „Egyet-mást már hallottam felőle, hogy milyen lesz ezek után az újra megjelent Századok, úgy kb. el tudom képzelni.” A felkérést a városi kancellária történetének megírására örömmel fogadta. A feladathoz azonban idő kell és nyugalom. „Több év óta immár hűtlen lettem a középkori anyaghoz, úgyhogy ismét bele kell majd élnem magamat, mi a mostani zaklatott viszonyok mellett bizony nem könnyű dolog, de menni fog, ha az ember nagyon akarja.” A tanulmány végül 1956-ban, a *Soproni Szemle* hasábjain jelent meg.³⁶ November végi levelében³⁷ a *Magyar Nyelvben* a böllér szóról megjelent tanulmánya kapcsán hívja fel új adatokra Mollay figyelmét. Beszámol a zsidó kódextöredékek restaurálásáról, amelyekből addig 19-et sikerült összegyűjteni.

1950-ből egyetlen levelet ismerünk, Mollay Károlyét, amely azonban gazdag tudománytörténeti adatokban, így indokolt hosszabban idézni.³⁸ Érdekessége még, hogy egy héttel Házi felfüggesztését követően íródott, amiről azonban Mollay még nem értesült. Így munkahelyüktől való megfosztásuk csaknem egy időben történt. „Múlt héten ... bekövetkezett a Collégium régóta esedékes, de csak augusztus végére várt megszüntetése. Így állásom, illetve beosztásom jövő alakulása miatt itt kellett maradnunk, legalább is addig, amíg valami biztosnak ígérkező kijelentést nem kapok. Úgy hírlík, hogy az egyetem a német tanszéken kapok beosztást, lehetséges azonban, hogy a Nyelvtudományi Intézetbe kerülök. Mindenesetre kértem, olyan beosztást adjanak, amely mellett az ötéves terv nyelvtudományi részében vállalt kötelezettségemnek eleget tudok tenni.” Az idézet alapján Mollay méltányos elhelyezésben reménykedett. A következő egy évben azonban gyors- és gépírást kellett tanítania egy leánygimnáziumban, majd az Idegen Nyelvek Főiskoláján tanított. Csak 1954-ben kerülhetett az egyetem német tanszékére.³⁹ Levele második felében arról számolt be, hogy a soproni anyaggal az elmúlt évben egyéb teendői miatt keveset haladt. Az egyetemen középkori német oklevél-olvasási gyakorlatot tartott, a soproni okmánytárból olvastatott. Tudósított Szentpétery Imre haláláról. „Azt hiszem, tanszéke egyelőre nem is kerül betöltésre. Pedig volna itt egy kiváló utód, Szilágyi Lóránd⁴⁰ személyében. Az egyetemi oktatás reformja augusztusban készül el, úgyhogy a jövő évi programot még nem tudjuk. Valószínűleg ... több változás is lesz.”

A következő három évből egyetlen levelet sem ismerünk, 1954-ből egyet. Ebben Mollay részvétét fejezte ki Házinak felesége halála miatt.⁴¹ 1955-ből három levele ma-

³⁴ Házi, 1949. 05.07.

³⁵ Andics Erzsébet (1902–1986) történész, kommunista politikus, tanszékvezető. 1953–54-ben az oktatási miniszter helyettese, a Rákosi korszak nagy befolyású kulturpolitikususa.

³⁶ *Házi Jenő: A városi kancellária kialakulása Sopronban.* SSz. 10 (1956), 202–215.

³⁷ Házi, 1949. 11. 22.

³⁸ Mollay, 1950. 07. 19.

³⁹ Turbuly, 1997., 196.

⁴⁰ Szilágyi Lóránd (1908–1974) történész, egyetemi tanár a történelem segédtudományai tanszéken.

⁴¹ Mollay, 1954. 06. 30.

radt fent. Ezekben beszámolt a tudományos élet híreiről. Emellett sokat tett azért, hogy Házit megbízásokhoz juttassa. Ennek egyik bizonyítéka a következő néhány sor: „A LOK-ban⁴² foglalkoznak azzal a gondolattal, hogy folytatni kellene a soproni középkori források kiadását. Én helyesnek tartottam, ez olyan munka volna, amelybe szintén bekapcsolódhatnak.” Felveti Házi más levéltárakban gyűjtött anyagának kiadását is: „Jenő bátyám, nem gondolod, hogy esetleg érdemes volna adatszerűen kiadni azt az anyagot is, amit Sopronra különböző levéltárakban gyűjtöttél? Hiszen ez ... több szempontból is felhasználható volna, ... az én családjaimhoz is sok értékes kiegészítést adna.” A Soproni Szemle újraindulása körüli csatározásokra, a lapról alkotott, később, főszer-kesztősége idején következetesen megvalósított elképzeléseire vonatkozóan a követ-kezőket írta: „A Soproni Szemle felújítását a győrieknek sikerült elbuktatniuk, így vissza kell térnünk a hosszabb lélegzetű munkákhoz. Pedig nagy volt a felbuzdulás Pesten is, s értékes cikkeket ígértek néprajzosok, művészettörténészek, nyelvészek, stb. ... Én egy olyan helytörténeti folyóiratra gondoltam, amely az akadémiai folyóiratokkal is felvehette volna a versenyt, amely miatt azoknak sem kellett volna szégyenkezniük, akik elbuktatták.” Beszámol egészségi állapota alakulásáról.⁴³ 1950 nyarán említi először később rendszeresen visszatérő panaszait. Magas vérnyomással, fejfájással, szívproblémákkal küszködött, amelyekben a megfeszített munka mellett szerepet játszott az ötvenes évek nyomasztó légköre, a személyét érintő létbizonytalanság is.

Az április 16-án kelt lapon és a július 10-én kelt levélben is szó esett bizonyos Pozsonyból érkezett fotókópiákról, és a Budai Jogkönyvről, amin dolgozik.⁴⁴ A kópiák, amiket Házi is látni szeretne, bár megvannak az Országos Levéltár fotótárában, nehezen hozzáférhetők. Nyári levelében újabb utalás: „A körülmények folytán sajnos idegállapotom és egészségem sem volt egészen rendben.” A Budai Jogkönyv mellett folytatta soproni anyagának feldolgozását, ennek kapcsán konkrét kérdéseket tett fel. „Most, hogy néhány belvárosi ház története elkészült, egyre izgatottabb leszek a kérdés, s szeretném, ha naponta rendszeresen foglalkozhatnék az anyaggal. Jobban kellene ismerni a korai újfelnémet nyelvet, illetve hiányát érzem annak, hogy szótárunk erre a korra nincsen. Nem egy művelődéstörténeti vonatkozást még nem tudok megfejteni.” – írja le nehézségeit. A levél végén magánéleti kitérő: nem tudja, mikor juthat el Sopronba. A családdal nem kap beutalót, édesanyjánál nem férnek el. Lehet, egymagában utazik le néhány napra. Siófokra készülnek, ahol dolgozni is szeretne. A környezet- és levegőváltozásra mindenkinek szüksége van, különösen mandulaműtéten átesett kislányának.⁴⁵

1956-ból öt levél maradt fent. Mollay a győri székeskáptalan legrégebbi számadáskönyvének (Házi közreadásában történő) kiadása érdekében tárgyalásokat folytatott a Mezőgazdasági Múzeum akkori vezetőivel, sajnos hiába.⁴⁶ Végül csak a Magyar Nyelvben jelent meg Pais Dezső támogatásával Házi néhány oldalas ismertetése 1957-ben.⁴⁷ Könyveket kölcsönöztek egymásnak, többek között a burgenlandi oklevéltár⁴⁸ első köte-

⁴² Levéltárak Országos Központja

⁴³ Mollay, 1955. 04. 09.

⁴⁴ A munka eredményeként lásd: *Karl Mollay*: Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn. Budapest–Weimar, 1959. 239.

⁴⁵ Mollay, 1955. 07. 10.

⁴⁶ Mollay, 1956. 03. 22., 05. 23., Házi, 06. 07., 06. 19.

⁴⁷ *Házi Jenő*: A győri székeskáptalan legrégebbi számadáskönyve. In: *Magyar Nyelv*, 1957. 253–257.

⁴⁸ *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg* I. 808–1270.

tét, amiről Házi a *Századok*⁴⁹ írt ismertetőt. Május 23-án számolt be Mollay arról, hogy befejezte a *Szemle* számára Kottanner Jánosnéról szóló cikkét.⁵⁰ Mollay elismertsége, ezzel együtt feladatai egyre szaporodtak, július végén Berlinbe volt hivatalos, egy germanista világkongresszusra. Házi helyzete viszont nem javult, Mollay jó szándékú közbenjárása ellenére 1947 és 1956 között nem jelent meg publikációja. Érdekesség Mollay 1956. október 23-án kelt rövid levele, ami Házi hátoldalra tett s.k. feljegyzése szerint csak november 7-én érkezett meg. Utolsó sorai a következők: „A mostani pezsgéstől szabadabb életet, nyugodtabb munkalehetőséget várunk, azt, hogy szakkérdésekben végre szakemberek dönthessenek. Akkor sok minden egyszerűbb lesz.”

Az 1957-ben írt levelek⁵¹ érdekessége, hogy a január végén keltek hangneme még teljesen bizakodó. „Sem nekünk, sem lakásunknak nem történt bajunk, csak idegeinket viselték meg az események. Én az egész idő alatt szorgalmasan dolgoztam ... mert még a hadifogságból tudom, hogy a munka a legjobb idegcsillapító.” A disszidálásokról szólva: „A II. osztályból Andics és Gerőné⁵² jobbnak látták visszamenni a Szovjetunióba. Nem sírunk utánuk, az oroszokat sem irigyeljük értük. A történettudomány, úgy hírlík és látszik, újra tudomány lesz, a Századokat állítólag úgy fogják írni, hogy el is lehet olvasni.” Az Akadémián és az egyetemen is mélyreható változások történtek. Többek akadémiai státusát visszaállították, az egyetem új tanszékvezetőket terjesztett fel, többek között Kosáry Domokos⁵³ és Mód Aladárt.⁵⁴ Molnár Erik⁵⁵ állítólag lemond a középkori tanszékről, helyére Szabó Istvánt⁵⁶ akarják meghívni. A gazdaságtörténeti tanszék visszaállítását tervezik Wellmann Imre⁵⁷ vezetésével. Minden forrásban van, ő a tárgyalásokon a docenseket, illetve az „újra jogaikba ültetett” magántanárokat képviseli. Folyik az eltávolított professzorok rehabilitációja.⁵⁸ Házi három nappal később írt válaszeleveléből képet kapunk arról, mit gondolt a forradalom eseményeiről, saját, a magyar történettudományban betöltött helyéről, milyen szerepet szánt volna magának a megújuló egyetemi életben: „Azt sejtettem, sőt, csaknem biztosan tudtam, hogy az orosz fegyverek és a statárium segítségével ideig-óráig ezt a rendszert fent lehet tartani, de az egyszer felszabadult szellemet többé béklyóba verni már nem lehet. Amit közöltél az egyetemről és az akadémiáról, mindez az én sejtésemet igazolja. Nagyon sajnálom, hogy a vajúdas e nehéz napjaiban nem lehetek Pesten, mert a tanácskozásokon nekem is lenne néhány hasznos gondolatom, abban pedig biztos lennék, hogy akár az akadémián, akár az egyetemen tudnék magamnak megfelelő állást szerezni, és ezzel véget érne az a keserves anyagi helyzet, amelyben immár 1950 óta vagyok. Nem irigylem a középkori tanszéket Szabó Istvántól, sem a gazdaságtörténeti tanszéket Wellmanntól, de

⁴⁹ Századok 91 (1957), 464–466.

⁵⁰ *Mollay Károly*: Kottanner Jánosné és naplója. SSz. 11 (1957), 1–9.

⁵¹ 1957. 01. 24 (M), 01. 27 (H), 03. 14. (M)

⁵² Gerő Ernőné Fazekas Erzsébet (1900–1967) Kommunista politikus, 1950-től 1957-ig az egyetemes történeti tanszék vezetője az ELTE-n. Férje a Rákosi korszak meghatározó politikusa volt.

⁵³ Kosáry Domokos (1913–2007) történész, egyetemi tanár, 1990–1996 között az MTA elnöke.

⁵⁴ Mód Aladár (1908–1973) baloldali történész, egyetemi tanár. 1954–1961 között a TIT főtitkára.

⁵⁵ Molnár Erik (1894–1966) jogász, történész, politikus. Értékeléséről: *Ránki György*: Molnár Erik Bp., 1971. 226., *Lackó Miklós*: Molnár Erik és a 60-as évek történész-vitája *Századok* 142 (2008), 1483–1536.

⁵⁶ Szabó István ((1898–1969) történész, levéltáros, egyetemi tanár. A magyar agrár-, parasztság- és településtörténet iskolateremtő kutatója.

⁵⁷ Wellmann Imre (1908–1994) agrártörténész, muzeológus, akadémikus.

⁵⁸ 1957. 01. 24.

hogy a tanszékek betöltésénél Házi Jenő neve még szóba sem jön, ez már az önérzetemet sérti. Talán hivalkodás nélkül feltehetném a kérdést, hogy a ma élő historikusok közül nálam ki vágott nagyobb rendet a magyar középkor művelésében? Azt már tőlem elvitatni nem lehet, hogy a tudományos helytörténetírás Magyarországon a nevemhez fűződik, és végül, ha az akadémia 1938-ban engem méltónak ítél tagjai közé felvenni, akkor 1957-ben az egyetem sem vallana velem szégyent. Azonban hagyjuk ezt. Vedd úgy, mintha hangosan gondolkodtam volna!”

Ambíciói korábban is voltak. Ezt mutatja Hóman Bálint⁵⁹ 1942-ben írt levele, amelyből kiderül, Házi tapogatózott nála, lenne-e esélye a Magyar Országos Levéltár főigazgatói posztjának elnyerésére 1942-ben.⁶⁰ Hóman udvarias hangú levelében jelezte, ha korábban tudott volna Házi ilyen irányú terveiről, az Országos Levéltárba való beosztással és kinevezéssel elő lehetett volna készíteni útját a vezetői álláshoz. Az állásra ennek hiányában belülről pályázik két „érdemes régi” tisztviselő, külső személyt az illetékes tanács aligha vehet számításba. Így 1942. február 7-én Jánossy Dénest⁶¹ nevezték ki. A politikai helyzetre még egy rövid bekezdésben reflektál: „A soproni viszonyokról nem tudok írni, mert nem járok sehova és nem érintkezem senkivel. Csak annyit tudok, hogy Takáts Bandó⁶² lemondott a polgármesteri állásáról, melyet október vége óta viselt, viszont Bognár Dezső⁶³ még vb elnök, de meddig?”

Átadott egy rövid, négyoldalas cikket Csatkai Endrének a Soproni Szemlébe, ismertetést írt a Századoknak a burgenlandi okmánytárról. Nekilátott a várostörténet megírásának, az első fejezet 1241-ig elkészült, de szeretne 1277-ig eljutni. Lemásolta a *Gerichtsbuchot*, aminek a terjedelme 20 ív körüli, valamint Moritz Pál üzleti könyvét, amit szenczációsoknak tart a kereskedelemtörténet szempontjából.⁶⁴

A tervekkel teli, reménykedő hangú sorok után sokat mondó az utolsó, 1957. március 14-én kelt Mollay levél semleges, szakmai kérdésekre fókuszáló hangneme. A műemléki topográfia⁶⁵ 2. kiadásából adta postára az általa írt megyetörténet különnyomatát, ami jelentősen bővült a korábbihoz képest. Házi véleményét kéri. „Most kissé visszatértem a nyelvészethez és a régi német irodalomhoz” – írja. Ehhez kapcsolódva tesz fel kérdéseket.

Tanulmányunk terjedelmi keretei a levelezés 40 darabjának, az 1938 és 1957 között keletkezett leveleknek az ismertetését tették lehetővé. A továbbiak feldolgozása egy másik cikk tárgya lehet.

⁵⁹ Hóman Bálint (1885–1951) történetíró, egyetemi tanár, politikus. 1932 és 1942 között kisebb megszakítással vallás- és közoktatásügyi miniszter.

⁶⁰ Hóman Bálint Házi Jenőhöz. 1942. 01. 23. MNL GYMSML Soproni Levéltára XIV. 98. 13. d. Közölve: *Dominkovits Péter*. Egy vidéki tudós kapcsolatrendszerének dokumentumaiból In: *Levéltári Közlemények* 62 (1996) 1–2. sz. 127.

⁶¹ Jánossy Dénes (1891–1966) levéltáros, történész. 1942 és 1949 között a Magyar Országos Levéltár igazgatója.

⁶² Takáts Endre (1907–1986) történész, levéltáros. 1950–1957 között a Soproni Levéltár, 1961 és 1973 között a Veszprém Megyei Levéltár igazgatója.

⁶³ Bognár Dezső (1909–1992) Sopron polgármestere, majd 1959-ig tanácselnöke. A Soproni Szemle szerkesztőbizottsági tagja, a Városszépítő Egyesület elnöke. Róla: *Hiller István*: Bognár Dezső 70 éves. *SSz.* 33 (1979), 142.

⁶⁴ A két kötet évtizedekkel később, a Sopron város történeti forrásai sorozatban került kiadásra. *Mollay Károly*: *Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz / Moritz Pál kalmár üzleti könyve 1520–1529*. Sopron város történeti forrásai B/sorozat, I. kötet, Sopron, 1994., 100., *Házi Jenő–Németh János*: *Gerichtsbuch / Bírósági Könyv 1423–1531*. In: Sopron város történeti forrásai A/sorozat, 2. kötet Sopron, 2005., 434.

⁶⁵ *Csatkai Endre – Dercsényi Dezső* (szerk.): Sopron és környéke műemlékei Bp., 1956. Ennek a megyetörténeti összefoglalóját írta Mollay Károly. Az első kiadás 1953-ban jelent meg.

1964 májusában történt. A szorgalmi idő vége éppen egy hét végére esett. Úgy alakult, hogy nekem már nem jutott arra időm, hogy felolvashassam a szemináriumi dolgozatot. Soha nem került rá alkalom, mert a német nyelvtörténetet a következő évben Mollay professzor helyett Hutterer Miklós vette át. Ennek ellenére megkaptam az aláírást, hiszen végig derekas hozzászóló voltam. Rajtam kívül volt ugyan még csoporttársam, aki saját hibáján kívül adós maradt a beszámolóval, én azonban vigasztalhatatlan voltam. Pedig nem rajtam múlt, mégis évekig furdalt a lelkiismeret. Azt hiszem, professzorunk iránt érzett tisztelet miatt is.

Mollay professzor nem neheztelt rám. Ennek ellenére sokáig pótolni akartam az elmaradt előadást. Minden tekintetben hálás voltam neki. Ötödéves koromban ő közvetett ki két családhoz is német magánórára. Nem csak nagy megtiszteltetés volt ez, hanem meg is kellett ennek felelni, ráadásul biztosabb egzisztenciát is jelentett az akkori Budapesten. 1971–1974 között aztán újra hallgató lettem az ELTE-n. Új munkahelyem, a Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltára érhető okokból szakirányú diplomát kívánt.⁶⁶ Így kerültem sokadmagammal a történelem segédtudományai tanszéke posztgraduális képzésére. 1974-ben kerestem fel újra a tanszékén, még a Piarista közben. Tudta, hogy források közt töltöm a napjaim, ezért felvetette, hogy van-e kedvem beszállni a folyamatban lévő szótárkészítésbe. A magyarországi újfelnémet szótár anyagának feltárásáról volt szó.⁶⁷ Minthogy akkor már ismertem a kőszegi levéltár 1686 előtti német nyelvi szövegeit, azonnal ráálltam. Kezemben a gyűjtés szabályzatával, nagy lelkesedéssel búcsúztam el tőle.⁶⁸ A szabályzat kitért a készülő szótár céljaira, nemzetközi helyére, továbbá a cédlázás egységesítésének részletezéseire. Úgy éreztem, hogy végre bepótolhatom az elsikkadt szemináriumot. A szótár azonban torzóban maradt, a gyűjtött anyag egy része pedig a kőszegi levéltár cédlakatalógusai között. Mollay professzor 1985 áprilisában a Budapesten megtartott történeti lexikográfiai konferencián számolt be a WFU (*Wörterbuch des Frühneuhochdeutschen in Ungarn*) anyaggyűjtésének helyzetéről.⁶⁹ Ugyanezen a találkozott hangzott el Paul Rainer, a budapesti német tanszék akkori munkatársa elemző dolgozata a gyűjtés elmé-

⁶⁶ E sorok írója 1966-ban szerezte meg a némettanári diplomáját. 1961–1962-ben még a Szegedi József Attila Egyetem hallgatója volt, s többek között az ELTE híresen jó német nyelvtörténeti oktatója miatt kérte át magát 1962-ben Budapestre. 1966–1970 között a kőszegi Jurisics Miklós gimnáziumban oktatott, majd 1970-ben kinevezték az akkor alapított kőszegi Fióklevéltár élére. Innen ment nyugdíjba 2007 elején.

⁶⁷ Mollay professzor nemzetközi fórumokon is számot adott a szótár előkészületeiről: *Karl Mollay: Das Wörterbuch des Frühneuhochdeutschen in Ungarn*. In: Verhandlungen des II. Internationalen Dialektologen-kongresses in Marburg in September 1965. Wiesbaden, 1967. 569–573.

⁶⁸ *Karl Mollay: Wörterbuch des Frühneuhochdeutschen un Ungarn /WFU/ (1350–1686)*. 5 fol. 1974-től a szerző birtokában.

⁶⁹ *Karl Mollay: Das Wörterbuch des Frühneuhochdeutschen in Ungarn*. In: Beiträge zur historischen Lexikographie. Vorträge und Aufsätze zur mhd. und frnd. Lexikographie, Hg. von Vilmos Ágel, Paul Rainer und Lajos Szalai. Bp. 1986. 111–121. (Budapester Beiträge zur Germanistik Schriftreihe des Lehrstuhles für deutsche Sprache und Literatur der Lorand-Eötvös-Universität 15.) (= Budapesti Beiträge 15.)

leti és gyakorlati problémáiról.⁷⁰ Ennek az együttműködésnek volt köszönhető, hogy az ELTE Német Tanszékének akkori munkatársai, köztük Ágel Vilmos, Michael Niedermeier, Paul Rainer és Szalai Lajos hat hallgatóval, név szerint Anka Judittal, Hárs Endrével, Kurdi Imrével, Molnár Ágnessel, Nádai Tamással és Szántay Antallal 1986. október 29-én a kőszegi levéltárba kihelyezett nyelvtörténeti szemináriumot tartottak, ahol közösen elemeztük az 1561-ben zajló, híres Forintos-féle boszorkányper korai újfelnémet szókincsét.⁷¹

Egy évtizeddel korábban, 1976. május 27-én három professzor várt a bölcsészdoktori vizsgámon: dr. Sinkovics István opponens, dr. H. Balázs Éva elnök, valamint dr. Mollay Károly opponens. Mollay professzor a maga szakági területén négy kérdést fogalmaz meg. Nem egyszerre, hanem egymásra épülve. Választ várt a hazai német nyelvű iratok korszakolására, a disszertációban szereplő források rövid ortográfiai, hangtani és lexikográfiai jellemzésére. Kíváncsi volt továbbá a 16. században Kőszegen működő jegyzők származására, nyelvhasználatára, végül a híres, Dauchner-féle formuláskönyv jelentőségére a helyi kancellárián.⁷² Aki ismerte Mollay professzort és vizsgáztatási módszerét, az tudhatta, hogy mindenkit szakmai párbeszédre ösztönzött. Tisztában voltam vele, hogy a soproni származású germanista professzor a magyarországi városok német nyelvű forrásait is jól ismeri. Arra törekedtem, hogy problémakifejtő feleletet adjak. Megszoktam ugyanis, hogy Mollay professzor a vizsgákon kifejezett kíváncsisággal vár az alkalomra, hogy bekapcsolódhasson, korrigáljon vagy jóváhagyjon. Erre jó okom volt, aki ugyanis ezt a kérdező-felelő módszert nem tartotta be, az a helyszínen intellektuálisan elveszett.

Azt hiszem, itt el kell mesélni egy megtörtént esetet. Siegfried Brachfeld, az ismert szerkesztő és konferanszié, noha jóval idősebb volt nálunk, a berlini egyetem előtt, 1965-ig a mi csoportunkban folytatta a némettanári tanulmányait. Az egyik nyelvtörténeti szemináriumon a maga közismerten kitűnő németiségével adta elő mondanivalóját. Brachfeld azonban megfélemedezett Mollay professzor interaktív módszeréről, és úgy mond, „túlbeszélte magát”. Eközben olyan német nyelvtörténeti részletekbe tévedt, ahol elvesztette a szakmai otthonosságát, és úgy látszott, hogy ott mindenki előtt megsemmisül. A dolog persze nem következett be, mert ezt Mollay professzor is megérezte, és nem hagyhatta, hogy ez történjen az egyik legjobb tanítványával.⁷³ Rájöttünk, hogy ez okulásunkra történt. Vizsgáztatónk nagyon díjazta a felkészültséget, a bátor véleményalkotást, de semmiféle kivagyiságot nem tűrt el. Sem a szemináriumokon, sem a vizsgákon. A professzor és tanítványai között csak úgy jöhetett létre intenzív befogadás vagy munkakapcsolat, miután a jelöltek is ráhangolódtak a kiadott feladatokra. Ebbe a budapesti, német nyelvészeti iskola első nagy generációjába tartozott Hutterer Miklós, Gárdonyi Sándor, Vizkelety András. A 1970-es évekre nőtt fel a

⁷⁰ *Rainer Paul*: Überlegungen zu den Grundlagen des „Wörterbuches des Frühneuhochdeutschen in Ungarn“ (WFU). In: *Budapester Beiträge* 15. 129–145.

⁷¹ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (= MNL VaML). Kőszegi Fióklevéltár (= KFL). Levéltári irattár. Kutatónapló 1984–1991. 1985. október 29. 32–41. sz.

⁷² MNL VaML. KFL. Formularbuch 1560–1597. 515 pag.

⁷³ Siegfried Brachfeld (1917–1978) a berlini Freie Universitätén diplomázott 1968-ban, majd két esztendő múlva filozófiából doktorált. Szereplésein tudatosan beszélt akcentussal magyarul, pedig ezt máskülönben nem is lehetett észrevenni.

második generáció, köztük Manherz Károly, a hamburgi Rainer Paul, továbbá Bassola Péter, Gyimesi Tamás, Magyar Julianna, Lieber Péter és Szalai Lajos is.⁷⁴

Mollay professzort a hazai német paleográfia kitűnőségeként is számon tartották. A német forrásokban rendkívül gazdag 16–17. századi kőszegi anyag kezdetektől fogva elbűvölt, amely kivételes terepet kínált arra is, hogy az ember elmélyüljön a korai újfelnémet paleográfiában is. Többek között a Mollay-iskolának köszönhettem azt is, hogy Balázs Péter felkérésére 1984-ben a székesfehérvári Somkúti Évával részt vehettem a levéltárosok részére készített német forrásszöveg-olvasási jegyzet összeállításában, amit Sashegyi Oszkár szerkesztett.⁷⁵ Ennek legavatottabb szakmai recenzióját Mollay Károly készítette el.⁷⁶

Valójában a hetvenes évektől fedeztük fel a professor elképesztő, szerteágazó és interdiszciplináris tudását, hiszen az óráin nem igen dicsekedett vele. Egy alkalommal tanszéki kirándulást vezetett Sopronba, akkor persze már mi is sejtettük, hogy nem csak a nyelvtörténetben kimagasló. Ilyen típusú, sokoldalú tudós képe rajzolódik ki a prágai germanista professzorról, Emil Škáláról (1928–2005) is tanítványai visszaemlékezéseiben.⁷⁷ Mollay Károly a Herder-díjas cseh nyelvész 60. születésnapján megjelenő Festschriftben közölte a kőszegi két formuláskönyvről szóló tanulmányát.⁷⁸ Ezeknek a formuláskönyveknek vagy hivatali utasításoknak a két vaskos kötetét 1987 júliusában személyesen vittem fel a budapesti német tanszékra.⁷⁹ Mollay professor nyomban felismerte a források jelentőségét. Így már a Škála-féle Festschriftben hangsúlyozta, hogy a kőszegi formuláskönyvek a Magyarországról ismert egyedüli német nyelvű formuláskönyveknek számítottak.⁸⁰ Ezt a fontos forrásminősítést a *Soproni Szemlé*-ben is megismételte.⁸¹

A két tanulmány között nincs ellentmondás. A göppingeni intézet germanisztikai folyóiratában ugyanis mindkét kőszegi formuláskönyvet elemzi.⁸² A soproni cikkében azonban csak az elsőre tér ki, ugyanis csak ebben található soproni források.⁸³ Itt kell megemlíteni, hogy miért nevezzük az első kötetet Dauchner-féle formuláskönyvnek. Paul Dauchner az alsó-ausztriai Kirchsclagból származott. 1549-ben tűnt fel a bécsi egyetem hallgatói között.⁸⁴ A *doctor iuris utriusque* végzettségű Dauchner 1559-ben

⁷⁴ Mollay: *Budapester Beiträge* 15. 112., 117.

⁷⁵ *Sashegyi Oszkár* (szerk.): *Német forrásszöveg-olvasási gyakorlatok*. Bp. 1984. 1–2. köt. 23+XXVI, ill. 95 (Levéltári módszertani füzetek. 3.)

⁷⁶ *Mollay Károly*: *Levéltári Módszertani Füzetek* 3. *Levéltári Szemle* 36) 1986/3, szám. 79–80.

⁷⁷ *Jiří Stromašek*: *Emil Škála zu Ehren*. In: *Emil Škála zu Ehren*. Bonn, 2005. 7–10.

⁷⁸ *Karl Mollay*: *Zwei frühneuhochdeutschen Formelbücher aus Güns*. In: *Studien zum Frühneuhochdeutschen*. Emil Škála zum 60. Geburtstag am 20. November 1988. 355–359. (Göppinger Arbeiten zur Germanistik. 476.) (= *Formelbücher aus Güns*)

⁷⁹ MNL VaML KFL. *Levéltári irattár. Kölcsönző-napló*. 1972–2013. 1987. 1. sz. Először az 1970-es években mutattam be neki a köteteket, de kutatásra csak 1987-ben vittem fel neki.

⁸⁰ Mollay: *Formelbücher aus Güns*. 355.

⁸¹ *Mollay Károly*: *Egy kőszegi formuláskönyv soproni vonatkozásai*. SSz. 42 (1988), 141. (= *Egy kőszegi formuláskönyv*)

⁸² MNL VaML KFL. *Formularbuch 1560–1595*. (= *Formularbuch 1560*) 515 pag., valamint *Formular etlicher gemainer vnnd gueter Copirenn*. é. n. 150 fol. Újabb vizsgálatok alapján kiderült, hogy 1597. évi minták is, sőt, egy 1611. évi bejegyzés is található benne, de ez nyilvánvalóan későbbi betoldás.

⁸³ *Mollay*: *Egy kőszegi formuláskönyv*, 141.

⁸⁴ *Willy Szaivert*: *Die Matrikel der Universität Wien*. Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Reihe 6. *Quellen zur Geschichte der Universität Wien*, Band. 3. 1518/2–1579/1. 2. Lieferung. Register der Personen- und Ostrnamen. Wien, 1971. 279.

érkezett Kőszegre. 1584-ig jegyzőként működött, 1593-ig többször Kőszeg városbírájaként.⁸⁵ 1560-ban kezdte el a formuláskönyv (hivatali utasítások könyve) első kötetének szerkesztését. Nevéhez fűződik tehát a Mollay professzor írásaiban elemzett formuláskönyvek felállítása, ennél fogva a köteteket joggal nevezzük Dauchner-féle formuláskönyveknek – annak ellenére, hogy már az első kötetben is található más jegyzőtől, írnoktól származó kézjegy (*manus*) is.

Mollay Károly helyesen állapította meg, hogy a második kötet ún. „tisztá formulákat” tartalmaz.⁸⁶ A tiszta mintaszövegek nem tartalmaznak oklevél vagy szövegkiadókat, személy- és helyneveket, dátumokat, a dátumsorokban pedig nem adják meg a szöveg keletkezésének helyét. Következésképpen ténylegesen iratmintaként foghatók fel, azaz az első kötetben szereplő szövegek formulákra egyszerűsített tisztázataként. Ez a magyarázata annak, hogy a kötet szövegek keletzését sem tartalmazza.

Jóllehet az első kötet címében Dauchner magát iskolamesternek mondja, jegyzői hivatalát röviddel ezután elfoglalta. Többek között azért, mert a korabeli Kőszeg igazgatása, törvénykezése eljárási és ítélkezési, peres és peren kívüli szó- és írásbeli gyakorlatának szövegmintáit az eljárásokban résztvevők számára (jegyzők, írnokok, ügyvédek, gondnokok, biztosok stb. számára) mindenféle ügyekre, szerződésekre és azok írásos összefoglalására vonatkozóan összeállította.⁸⁷ Van az első kötetnek egy érdekes hozadéka. Paul Dauchner ugyanis olyan szövegeket másolt vagy másoltatott be, amelyekben minden adat együtt van: a kiadó, a kiadás helye, a kedvezményezett neve és lényegében teljes dátumsorok. Ennek alapján jól követhető a szövegek keletkezésének körülménye. Mollay professzor így azonosított négy soproni vagy Sopron vármegyei iratot. Három forrás teljes, betűhű közlésére is vállalkozott, de megadta a szövegek magyar nyelvű regesztáit is. Egy 1569. évi soproni végrendelethez tanulmány értékű iratismertetést készített. Egyik-másik soproni forrás már csak ebben a kőszegi formuláskönyvben maradt fenn. Ennél fogva újabb, eddig nem ismert, főleg családtörténeti adatokkal szolgáltak.⁸⁸ Azóta újabb soproni forrás került elő, amelyben Sopron város tanácsa előtt zajlik egy soproni polgár nevelt fia családi kötelékeinek hivatalos igazolása.⁸⁹

Paul Dauchner a hivatali utasítások első kötetének szövegmintáiban ezt a módszert követte, de nagyon következetlenül. Nagyon sok helyen el-elmaradtak a hely- és időadatok. Látható, hogy a minták egyre gyakrabban öltöttek fogalmazvány jelleget. A kötet 181–185. oldalán közreadott utólagos tárgymutató (*Register*) is arra utal, hogy Dauchner mutatózni akarta az addig közölt szövegeket. Az addig ötletszerűen beillesztett formulák tárgyát és kötetben belüli paginaszámát itt összegezte. Ezt követően aztán ugyanazon esetlegességgel folytatta a szövegek közlését. Ezt az ötlet- és

⁸⁵ Bariska István: Die Archivbasis der frühneuhochdeutschen Lexikographie in einer ungarischen Kleinstadt - Kőszeg/Güns. In: Budapesti Beiträge 15. 123–127.

⁸⁶ Mollay: Egy kőszegi formuláskönyv. 141.

⁸⁷ MNL. VaML KFL Formularbuch 1560. „Formular wie ieden Notarien, Sch[r]eyberm. proclatorn, Gerichts, Rath vnnd Ampts personen oder verwaltern in reden vnnd schreyben, In vnnd außßerhalb gericht ihrer practic, handlung vnnd Commission ieder sachenn, contracten vnnd verschreibungen zuwissen, Schrifftlich vnnd mündtlich zuuersehen vnnd gebraucht vonnotten. 1560 Paul Dauchner diese zeytt schulmayter zu Günß”.

⁸⁸ Mollay: Egy kőszegi formuláskönyv, 141–146.

⁸⁹ MNL VaML KFL Formularbuch 1560. 251.

fogalmazványyszerű közlési módot váltotta ki a formuláskönyv második kötete, ahol már csak a tisztázatok találhatók. Jellemző az első kötet ötletszerűségére, sőt a Dauchner magánhasználatára szánt szövegekre, hogy a formuláskönyvbe beírta Enea Silvio Piccolomini, a későbbi II. Pius pápa szerelmes széphistóriájának, az „Epistola Amatoria”-nak a részleteit is.⁹⁰ A viszonylag kevés soproni, pozsonyi, brandenburgi, győri vonatkozású szöveg és igen sok bécsi és kőszegi minta mellett fel-feltűnik egy-egy bécsújhelyi, kreamsi, és nagyon sok alsó-ausztriai tartományi minta. Az a tény, hogy Kőszeg 1491–1647 között alsó-ausztriai zálogon volt, továbbá, hogy Dauchner személyében bécsi iskolázottságú személy került Kőszeg városi kancelláriájának élére, eldöntötte a kőszegi formuláskönyv nyelvhasználatát is. Erre Mollay professzor hívta fel először a nemzetközi szakmai körök figyelmét.

***

Vonalvezetési gyakorlat. Mollay Károly rajza, 1924/25.

⁹⁰ MNL VaML KFL Formularbuch 1560. 40–41. A kötetben saját használatra szánt 1x1 táblázat és egy kis diákdal is szerepel.

„Én most is mindennap Sopronban vagyok, soproni házakkal, soproni emberekkel foglalkozom” – vallotta 80. születésnapján Mollay Károly.¹ Ebből a keresetlen őszinteséggel megfogalmazott mondatból nemcsak a Sopron városának egészéhez fűződő szoros érzelmi kapcsolat, hanem a város alkotóelemei, a házak és a hajdan bennük élt emberek iránti töretlen tudományos érdeklődés is kiolvasható. A tudós germanista professzor munkásságát már sokan és sokféle szemszögből méltatták, kiemelve filológusi, nyelvtörténeti, forráskiadói és fordítói, szerkesztői valamint helytörténeti tevékenységének eredményeit, értékeit.² Ez utóbbi területen belül azonban viszonylag szerényebb hangsúlyt kapott topográfiai kutatásainak elemzése. A jelen tanulmány ezt a hiányt igyekszik pótolni. Célja egyrészt a Mollay Károly által elvégzett munka és feltárt ismeretanyag áttekintése, másrészt topográfusi munkamódszerének nyomon követése, végül pedig – bevallottan az utókor szemszögéből – mind ezen eredmények tudománytörténeti értékelése. Ez utóbbi szempont a várostopográfia kutatásának általánosabb módszertani kérdéseire is ráirányítja figyelmünket.

„Egész életemben azzal foglalkoztam, ami a hobbim is volt.”

Mollay Károlyt a szó szoros értelmében életre szóló érdeklődés kötötte a várostopográfiai vizsgálatokhoz, ezen belül is Sopron helyrajzához. Elegendő az életmű kezdő- és végpontjait szemügyre venni ahhoz, hogy a téma kitüntetett szerepét érzékelhessük. A fiatal, 25 éves kutató első, *Soproni Szemlében* megjelent cikke (amelynek megírására az önéletrajzi adatok szerint Heimler Károly alapító-főszerkesztő bízta a város ösztöndíjával egyetemi tanulmányokat folytató Mollayt) 1938-ban az „Adalék Sopron régi helyrajzához” címet viseli.³ Aktív élete utolsó két esztendejében, 1994-ben és 1995-ben pedig háromrészes cikksorozatot jelentetett meg, ugyancsak a *Soproni Szemlében* (amelynek addigra már mintegy 25 éve ő maga volt a főszerkesztője) „A Kovácsok utcájának topográfiája” címmel.⁴ E két időpont között közel négyszáz tudományos közleménye látott napvilágot, a monográfiáktól a recenzióikig. Ezekből Domonkos Ottó becslése szerint „több mint 200 foglalkozik közvetlenül soproni, Sopron megyei kérdésekkel”,⁵ és számításaim alapján legalább 42 tárgy részben vagy egészé-

¹ Szende Katalin: „Én most is mindennap Sopronban vagyok...” Születésnap beszélgetés Mollay Károllyal. SSz. 47. (1993), 296–305, itt: 304. (A továbbiakban: „Én ma is mindennap...”; a jelen tanulmány alcímei is ebből az interjúból származnak.) Nagyon köszönöm Dávid Ferencnek és Kücsán Józsefnek a cikk első változatához fűzött hasznos megjegyzéseit.

² Kubinszky Mihály: A Soproni Szemle főszerkesztője – Mollay Károly. SSz. 47. (1993), 291–293.; Turbuly Éva: Mollay Károlyra emlékezve. SSz. 51. (1997), 193–198; Környei Attila: Gondolatok a helytörténész Mollay Károlyról. Uo., 199–203; Kiss Jenő: Mollay Károly nyelvtudományi munkásságáról. Uo. 204–207.; Menus Borbála: Mollay Károly. 1913–1997. In: Gedanktagung zu Ehren von Claus Jürgen Hutterer und Karl Mollay am 24. November 2000. Hrsg. von Karl Manherz. Budapest, 2002. (Budapester Beiträge zur Germanistik 38.), 331–410.; Turbuly Éva: Mollay Károly és a Soproni Szemle. SSz. 59. (2005), 352–358.

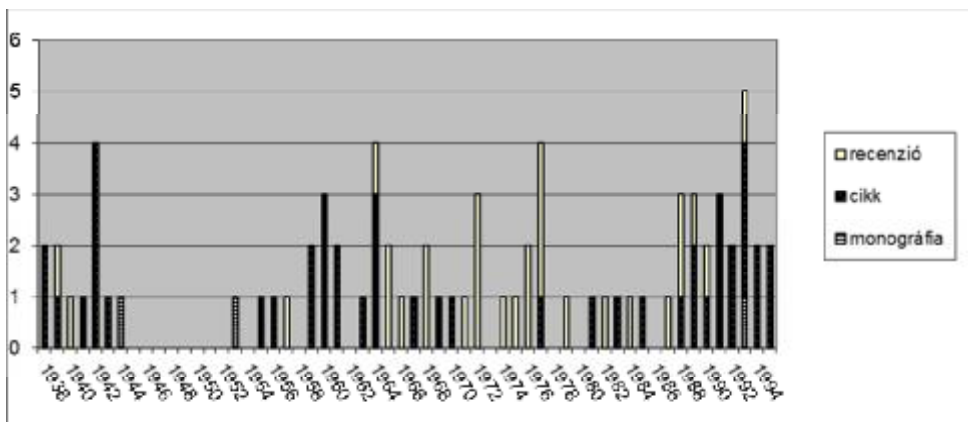
³ Mollay Károly: Adalék Sopron régi helyrajzához. SSz. 2. (1938), 263–264.

⁴ Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája. SSz. 48. (1994), 266–302; 49. (1995), 130–157, 193–214.

⁵ Domonkos Ottó: Mollay Károly bibliográfiája elé. SSz. 47. (1993), 401–402.

ben topográfiai témákat, köztük három monografikus jelleggel; továbbá legalább két tucatnyi recenziója is idevágó munkákat ismertet (1. ábra).⁶ Ez a szám magában foglalja a helyrajzi nevekkel (a településektől az utcáig és dűlőig), azok eredetével és etimológiájával foglalkozó írásokat is, amelyekre rövid tanulmányomban hely hiányában sajnos nem térhetek ki. Ezt a vonalat képviselte első monografikus igényű helyrajzi munkája, a *Scarbantia, Ödenburg, Sopron is*, amely elsősorban az Ödenburg név értelmezésével kapcsolatban váltott ki nagy vitákat.⁷

Mollay helyrajzi munkássága egyenes következménye volt a tudós elkötelezettségének a helytörténet művelése iránt. Kevesen vannak a 20. századi magyar történetírásban, akik ezt a – sajnos napjainkban is gyakran pejoratív felhanggal használt – kifejezést ennyire fontosnak tartották és ennyire szó szerint a *hely* történeti megismeréséért értelmezték. Szintén ritkán történik meg, hogy egy 25 éves fiatal ember olyan következetességgel jelöl ki munkaprogramot, mint azt Mollay tette Maár Károllyal együtt megjelentetett módszertani tanulmányában.⁸ Itt egyebek mellett védelmükbe veszik Mályusz Elemér álláspontját a történeti földrajz fontosságát illetően, és Váczy Péter bírálatával szemben⁹ ebben látják a helytörténetírás megújításának zálogát. A munka gyakorlati hasznát illetően pedig – különös hangsúllyal Sopronban, amelynek közvetlen szomszédja volt már 1939-ben a hitleri Német Birodalom – a nemzeti műveltség és a nemzetfenntartó hagyomány megerősödését emelik ki.

1. ábra. Mollay Károly topográfiai témájú publikációi, 1938–1995

Nem véletlen mindezek után, hogy Mollay a Teleki Pál Tudományos Intézet, illetve annak egyik tagintézete, a Magyar Történettudományi Intézet munkatársi gár-

⁶ Az ábra Mollay Károly bibliográfiája (SSz. 47. (1993), 403–422. és SSz. 51. (1997), 198.) alapján készült.

⁷ *Karl Mollay: Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Siedlungsgeschichte und Orstnamenkunde.* Budapest, 1944. Az Ödenburg-vitáról röviden: *Szende Katalin: Középkor-tudományi írások a Soproni Szemlében.* SSz. 59. (2005), 366–373, itt: 369. A kérdés mai álláspontunk szerinti megítélésével szükséges lenne ismét foglalkozni.

⁸ *Mollay Károly – Maár Károly: A soproni és sopronmezei helytörténetírás módszere és feladatai* SSz. 2. (1938), 273–288; 3. (1939), 17–23. V.ö. *Környei* 1997, 199–204.

⁹ *Váczy Péter: A helytörténeti kutatás problémái.* Budapesti Szemle 1931, 53–82.

dájába kapott meghívást 1941-ben. Amint azt a Mollayval azonos évben, 1913-ban született Kosáry Domokos, az Intézet egykori igazgatója visszaemlékezve leírta, ez a kutatóműhely „újszerűen, Kelet-Közép-Európa mint történeti régió összehasonlító vizsgálatával próbálta a magyar fejlődés helyét, sajátosságait és szomszédjaival való viszonyát elemezni, igen felkészült szakmai, nyelvi specialisták segítségével.”¹⁰ Habár Mollay történetész végzettséggel nem rendelkezett, kitűnő nyelvtudása és a hazai németiség kutatása terén elért addigi eredményei biztos ajánlásul szolgáltak számára. Az Intézetben kijelölt cél megvalósításához járulhatott volna hozzá a *Sopronmegyei Kultúratlasz* is, amelynek tervét Wéger Imre néprajzkutatóval közösen vázolták fel 1942-ben.¹¹ Ennek a néprajz és a helytörténet határmezsgyéjén mozgó vállalkozásnak, amely elsőként a születésre, házasságra és halálra vonatkozó adatokat térképezte volna fel kérdőíves adatfelvétel segítségével, nem lett volna közvetlen relevanciája Sopron topográfiájára nézve még akkor sem, ha a háború nem hiúsította volna meg a megvalósítását. Érdekes viszont abból a szempontból, hogy Mollaynak ezen keresztül alkalma volt megismerkedni a tér és társadalom kapcsolatát vizsgáló kutatások akkoriban kifejezetten modernnek számító módszertanával.

A helytörténetírás módszertani kérdéseire Mollay Károly munkássága során többször is visszatért: 1943-ban, 1985-ben, és végül a Soproni Levéltárban 1993 márciusában tartott előadásában és annak nyomtatott változatában.¹² Ezek már mind a városi, és nem a megyei (községi) feldolgozás metodikájával és használóival foglalkoznak. A tudós kutató figyelemre méltó következetességgel sorolja fél évszázad időtávlátában is az érveket a mindenre kiterjedő adatgyűjtés fontosságáról, az utcanévek forrásértékéről, a háztulajdonosok beazonosításának lehetőségeiről. Mindez világosan mutatja, hogy a helytörténetírás Mollay számára, ahogyan már Környei Attila megállapította, életcél, életprogram volt.¹³

Szűkebben vett topográfiai témájú tanulmányai a módszertani cikkekéhez hasonló időbeli eloszlásban jelentkeztek az életműben (ld. 1. ábra). Nagy számban vannak jelen a pályakezdés időszakában, egészen az 1960-as évek közepéig, ez utóbbi időben már a város meginduló műemléki kutatásaihoz is kapcsolódva. Ennek a munkának a korai csúcspontját a *Sopron és környéke műemlékei* című, elsőként 1953-ban, majd javított kiadásban 1956-ban megjelent nagytopográfia terjedelmes történeti bevezető fejezete jelenti. Itt Mollay nemcsak, sőt nem elsősorban helyrajzi, hanem – a kor elvárásainak megfelelően, de természetesen szigorú tudományossággal – társadalom- és gazdaságtörténeti szempontból tekinti át a város és a történeti Sopron megye fejlődését 1848-ig. A művészettörténetész-topográfusok, elsősorban Csatkai Endre keze alá dolgozva jelentősen hozzájárult a topográfia történeti dimenziójának elmélyítéséhez.¹⁴ A kötet, mint ismeretes, Csatkai Endre számára Kossuth-díjat, a történeti bevezető Mollay Károly számára a kandidátusi fokozatot jelentette.

¹⁰ Kosáry Domokos: A Teleki Intézet emléke. Magyar Könyvszemle 116 (2000), 252–253.

¹¹ Mollay Károly – Wéger Imre: A Sopronmegyei Kultúratlasz Közleményei 1–2. SSz. 6. (1942), 76–85, 146–147.

¹² Mollay Károly: Újabb szempontok a helytörténetírás műveléséhez. SSz. 7. (1943), 161–170; *Uő*: A helytörténetírás. In: Sopron 1945–1985. Szerk. Mollay Károly. Sopron, 1985, 132–138; *Uő*: Helytörténetírás: minek? kinek? SSz. 47. (1993), 135–141.

¹³ Környei 1997, 199.

¹⁴ Mollay Károly: A vármegye történeti vázlata. In: Csatkai Endre – Dercsényi Dezső (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1953, 37–95; Második, bővített kiadása, *Uő*: Sopron vármegye vázlatos története, in: *Uo.*, Budapest, 1956, 39–112.

Ezután, 1965-től mintegy húsz éven át más, elsősorban német nyelvészeti, nyelvtörténeti témák alkotják Mollay kutatásainak gerincét, hogy aztán az utolsó évtizedben – amint ez a fenti diagramon is látható – újult erővel térjen vissza a város és határa helyrajzának feldolgozásához. A város egészét átfogó topográfiai munka betetőzése véleményem szerint az *Első telekkönyv (1480–1533)* teljes szövegének közreadása és a hozzá tartozó részletes helyrajzi bevezető volt 1993-ban.¹⁵ (Ez a kötet együttal a *Sopron Város Történeti Forrásai* c. sorozat első kötete is volt, amelyet nemcsak kitűnő munkájával, de páratlan nagyvonalúsággal anyagilag is támogatott.¹⁶)

„Soproni házakkal, soproni emberekkel foglalkozom.”

Hogyan alakult Mollay topográfiai kutatásainak tematikai súlypontja, mik voltak a legfontosabb kérdésvetések és az ezek megválaszolásához felhasznált források és módszerek az évtizedek során? A már fentebb említett első, 1938-as cikket olvasva önkéntelenül is Pallasz Athéné képe sejlik fel, aki tudvalevőleg teljes vértezetben pattant ki „szülőatyja”, Zeusz fejéből. Ugyanígy az ifjú Mollay is már 1938-ban a soproni helyrajzra vonatkozó kiadott és kiadatlan források teljes ismeretének birtokában száll vitába két utcanév-értelmezés ügyében két olyan tekintéllyel, mint Csatkai Endre és Házi Jenő! A rövid cikkben kétszer is hivatkozott és a másik két jeles szerző által nem használt forrás éppen az imént említett *Első telekkönyv* volt, amit Mollay már ekkor átirhatott későbbi kutatásai céljára.

Mollay Károly tehát, személyes tapasztalatai és levéltári kutatásai révén már az 1930-as évek végére átfogó áttekintéssel rendelkezett szeretett szülővárosa helyrajzi fejlődéséről, de a kép finomítását, a részletek kidolgozását egész életén át folytatta. A megközelítés alapját a háztörténet és család-történet egységes feldolgozása jelentette. Az utóbbihoz már szintén fiatalon megtalálta a kulcsot a családnevekről 1938-ban írott egyetemi doktori értekezésében.¹⁷ Ez alapján jelölte ki munkájának további menetét 1954-ben, a háború után rendezett első Soproni Ünnepi Hét első napján tartott előadásában, a fent említett szintézis első kiadásának megjelenése után: „*Ennél a munkánál forrásaink adatait sokszor igen értékesen lehet kiegészíteni a várostopográfia ismeretével, s ezért a család-történettel párhuzamosan a város bel- és külterületének a helyrajzát is ki kell dolgoznom. Így tehát a belvárosban elkezdve a háztulajdonos családok és a lakók történetével párhuzamosan összeállítom egy-egy ház történetét 1379–1534-ig. Az egyes házak története a város történeti topográfiájának, az egyes családoké pedig a városi társadalom történetének lesz az alapja. Ha majd az újkorra, egészen napjainkig, ugyanez a munka elkészül (egy részét elvégezte Thirring Gusztáv, másik, nagyobbik részén 12 éve dolgozik Házi Jenő), akkor majd előttünk áll a város társadalomtörténetén kívül építéstörténete is, amely nemcsak művészettörténészeinknek, hanem közigazgatási, városrendezési és várostervezési szakembereinknek is igen hasznos és értékes tanulságokkal fog szolgálni.*”¹⁸

¹⁵ *Első telekkönyv* / Erstes Grundbuch 1480–1533. Közzéteszi Mollay Károly. (Sopron Város Történeti Forrásai A sorozat 1. kötet), Sopron, 1993.

¹⁶ Mollay Károly nemcsak szerzői honoráriumának teljes összegét ajánlotta fel a sorozat további kötetének kiadására, hanem ezt felfelé kerekítve még ki is egészítette.

¹⁷ *Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek. Egyetemi doktori értekezés. Budapest, 1938.

¹⁸ *Mollay Károly*: Sopron a középkor végén. SSz. 10. (1956), 31–42, itt: 32.

Több momentum is figyelemre méltó ebben a cikkben. Egyrészt az előadásban még „a Soproni Szemle tervbevetett folytatásáról” beszélt, az írott változat már az újra-indított folyóirat második évfolyamában jelent meg.¹⁹ Másrészt az 1930-as évek végi módszertani írásokban még egy helytörténet-írói munkaközösség létrehozását szorgalmazta, az 1950-es évek közepén azonban egyértelműen egyes szám első személyben fogalmaz. A két időpont között, még Teleki Intézeti munkája idején, 1943-ban Deér József egyetértésével került sor megállapodására Házi Jenővel, és a hivatalos megbízásra az Intézet részéről: „*Akkor javasoltam, hogy dolgozzuk fel Házi Jenővel együtt a soproni polgárcsaládok történetét. Házi Jenő javaslatára akkor úgy egyeztünk meg, hogy 1534-ig csinálom én, utána pedig ő, mivel ekkortól kezdődnek az évenkénti polgárkönyvek.*”²⁰ A rövid, 12 oldalas írásban csaknem tucatnyi későbbi tanulmány témája található meg, nemcsak csírájában, hanem érdemi mondanivalójukat tekintve is: csupa olyan téma, amelynek feldolgozására Mollay Károly volt a legalkalmasabb, legjobban felkészült kutató, és ennek ő maga is szilárdan tudatában volt. Itt fejtette ki többek között első alkalommal a középkori és koraújkori belvárosi adóösszeírások topográfiai rendjének rekonstrukcióját is.

Hasonló szellemben nyilatkozott ugyanekkor a topográfiai kötet hiányosságairól is: „*a műemlék-topográfiai rész az egyes házak történeténél nem igen említ a XVIII. századnál régebbi adatot, mivel ezeket kutatásunk még nem tárta fel. ... Ha tehát műemlék-topográfiainkat történetileg is meg akarjuk alapozni, akkor műemlékeink középkori és korai újkori történetét is fel kell tárnunk.*”²¹ Kritikáját hamarosan tettekre váltotta, és módszereit a Szent György u. 3. számú ház történetének alapos feldolgozásával a gyakorlatban is a nagyközönség elé tárta.²² Az épület kiválasztását indokolta, hogy ekkor már több éve folyt – a város polgárházai közül elsőként – annak műemléki kutatása Riedelmayer Gyula irányításával.²³ A helyreállítás és a történeti kutatás szempontjából egyaránt nagy szerencse, hogy 1534-ből fennmaradt az épület helyiségről helyiségre haladó leírása.²⁴ Mollay időben az ekkori tulajdonosoktól visszafelé haladva 1379-ig, az első, a teljes akkor lakott városterületre kiterjedő összeírásig²⁵ felfejtette a házat egymás után birtokló családok sorrendjét, egyúttal tisztázta a „ház” fogalmának értelmezését ebben a forrásban, amelyet Házi Jenő feloldásával szemben fogalmazott meg – helyesen.²⁶ Ez az összeírás a továbbiakban is mérföldkőként szolgált Mollay háztörténeti kutatásai számára: lehetségesnek, sőt feltétlenül kívánatosnak tartotta minden egyes belvárosi, sőt jó esetben a történeti külvárosban található ház esetében is a tulajdonosok sorának folyamatos azonosítását eddig az időpontig. A következő épület, amelynek történetét hasonló módszerrel feldolgozta, a Fő (a cikk megírásának időpontjában éppen Beloianisz) tér 6., közkeletű néven – 19.

¹⁹ V.ö. *Domonkos Ottó*: A Soproni Szemle 50 éve 1. SSz. 59. (2005), 3–26.

²⁰ „Én ma is mindennap...”, 304. Lásd erről Turbuly Éva írását a Soproni Szemle jelen számában, különösen 386.

²¹ *Mollay Károly*: A régi és az új Soproni Szemle. SSz. 9. (1955), 5–12 (itt: 11–12).

²² *Mollay Károly*: Háztörténet és városterület. A Szent György utca 3. számú ház (1379–1550). SSz. 13. (1959), 121–136, 193–204.

²³ *Riedelmayer Gyula*: Műemléképület helyreállítása Sopronban. Műemlékvédelem I (1954–56), 26–36.

²⁴ MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/6. Mollay Károly közreadja a leírást a cikk második részének végén: SSz. 13. (1959), 202–203.

²⁵ *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története. I/1. Sopron, 1921, 183–190.

²⁶ *Házi Jenő*: Az 1379. évi soproni telekkönyv. SSz. 12 (1958), 105–118.

századi tulajdonosa után – Fabricius-ház volt.²⁷ Itt a cikk alcímében megadott időhatár még tágabb, „kb. 50–1530-ig”. Ezt az impozáns perspektívát az tette lehetővé, hogy a tanulmány megírását megelőző években az épület műemléki és régészeti kutatása során annak pincéjében római falakra bukkantak.²⁸ A terület lakottsága persze nem volt folyamatos, de a római romok, elsősorban a városfalak fennmaradása mindenképpen fontos tényező volt az új beépítés kialakításakor. Mollay kutatásai az épület műemléki helyreállításával párhuzamosan szerencsésen egészítették ki a 14–15. századra vonatkozó építészettörténeti megállapításokat, bár egyes feltételezéseit, például a Szt. Dorottya-kápolna esetleges hozzákapcsolását ehhez az épülethez és feltételes azonosítását a pincetérrel a későbbi kutatás egyértelműen megcáfolta.²⁹

Ez esetben is, hasonlóan az előző példához, a ház története a feldolgozásban az azt birtokló családok történetéből állt össze, egyfajta sajátos ház-életrajzot megtestesítve. Ez a „biográfia” itt is és Mollay Károly későbbi hasonló feldolgozásainál is kiegészül a családokra vonatkozó, egyes tagjaikhoz kapcsolható levéltári adatok: adó- és dézsma-jegyzék-tételek, végrendeletek, városi és magán-számadáskönyvi bejegyzések, adószlevelek, stb. teljességre törekvő felvonultatásával. Ezek az adatok általában nem szorosan vett helyrajzi vonatkozásúak, nem magukra az épületekre vagy épített környezetükre vonatkoznak, hanem közvetve, a tulajdonosok vagyoni helyzetén, gazdálkodásán, társadalmi kapcsolatain keresztül jellemzik a bemutatott ingatlanokat.

Egy-egy „házbiográfia” ilyen részletességű kidolgozása természetesen sok időt, elmélyült kutatást igényelt. Érthető, hogy nyelvészeti pályájának csúcán, a német–magyar nyelvi érintkezésekről szóló nagydoktori disszertációjának megírása közben Mollay Károlynak nem sok alkalmat volt ezt a munkát folytatni. Az 1960-as évek közepe és az 1980-as évek vége között mindössze egy részletes háztörténeti tanulmányt adott közre, „A három középkori városháza” címmel, 1977-ben.³⁰ Habár a cikkben egyértelmű utalás nincs rá, a megjelentetés éve egyúttal Sopron kiváltságlevelének 700 éves jubileuma is volt, és a *Soproni Szemle* ugyanebben a számában jelent meg Tompos Ernő tanulmánya is a városháza újkori történetéről.³¹ A városházákról szóló tanulmányában Mollay, a fent ismertetett két cikktől eltérően, nem a legkorábbi azonosítható adattól a középkor végéig, hanem csak egy-egy szakaszban, mégpedig a közösségi funkciót betöltő évtizedekben követi nyomon a három épület (sorrendben: Kolostor u. 9.,³² Fő tér 7. és Fő tér 1.) történetét. Fő forrásai ez esetben a városi kiadásokat rögzítő számadáskönyvek, amelyek segítségével az épületeken elvégzett átalakításokat, javításokat, a berendezés részleteit mutatja be. Bámulatra méltó biz-

²⁷ Mollay Károly: Sopron XIV. századi városképének vizsgálata. A Fabricius-ház története (kb. 50–1530-ig). SSz. 18. (1964), 1–14, 97–117.

²⁸ Holl Imre – Nováki Gyula – Póczy Klára: Városfalmaradványok a soproni Fabricius-ház alatt. *Archaeologiai Értesítő* 89. (1962), 47–67.

²⁹ Vita bontakozott ki a Fabricius ház szomszédjának, a Tábornok háznak 1379. évi tulajdonosát illetően is, s mert ez lezáratlan, a Fabricius-ház 14. századi tulajdonosának kérdése máig megoldatlan. Vö. *Dávid Ferenc*: A soproni ó-zsinagóga. (A magyarországi hitközségek monográfiái 8.) Budapest, 1978 és *Mollay Károly* recenziója a kötetről: SSz. 34. (1980), 85–86.

³⁰ Mollay Károly: A három középkori városháza. SSz. 31. (1977), 234–247.

³¹ Tompos Ernő: A régi soproni városháza újkori története és az új városháza (tanácsháza) építéstörténete. SSz. 31. (1977), 212–233., 298–320.

³² Dávid Ferenc szerint az első városháza a Kolostor u. 7-ben volt vö. *Dávid Ferenc*: Gótikus lakóházak Sopronban. In: Magyar Műemlékvédelem 1967–1968. Budapest, 1970. 95–124. Újabbán *Holl Imre*: A középkori Sopron. Piacterek és városházák. SSz. 67. (2013), 73–79 az első városházát az összeírások és térképi adatok összevetésével a Kolostor u. 11-be helyezi.

tonsággal értelmezi a legritkább vagy speciális jelentésben előforduló kifejezéseket (pl. zsindehszeg, retesz, meszeslapát) is: tanulmánya más hasonló számadások olvasásánál akár glosszáriumként is használható. Kitér emellett, főleg az első városháza esetében, az épület használatba vételét megelőző városi belviszályra, valamint a városházák, a városi kancellária és a hivatali írásbeliség kapcsolatára is.

Újabb „ház-életrajzokkal” csak nyugdíjba vonulása után, 1989-ben jelentkezett. Érdekes módon újabb, három részes tanulmányának címe (Középkori háztörténet és várostörténet) szinte szó szerinti ismétli a harminc évvel korábbi első ilyen jellegű cikke címét; csak az alfejezetek címéből derül ki, hogy ezúttal a történelmi külvárosok épületeiről olvashatunk.³³ Egy, a korábbi cikkek tanulságait is összegző módszertani bevezető után összesen öt telek illetve a rajtuk álló házak: a Szent Mihály utca 1., 2., 3. valamint a Halász utca 1. és 3. tulajdonosváltásait követhetjük nyomon. Az öt épületet összeköti, hogy mindegyiken sor került az 1970-es és 1980-as évek folyamán műemléki kutatásokra,³⁴ és hogy az elemzett időszakban mindegyik ún. javadalmas ház, tehát egyházi oltáralapítványok káplánjainak lakását, megélhetését biztosító ingatlan volt.³⁵ Ebből az következik, hogy az épületekben lakó egyházi személyek nem a szokásos családi örökléssel váltották egymást, hanem a javadalomba iktatással és az erről kiállított kötelezvényvel (reverzáliissal) szereztek jogot az ingatlan használatára. Ez tehát az egyik forrástípus, amelynek felhasználásával a házak „biográfiája” összeállítható volt. A másik fő forrást pedig a végrendeletek jelentették, amelyek a soproni javadalmas papoktól szintén kivételes gazdagságban maradtak fenn, hiszen törvényes leszármazottaik vagy házastársuk nem lévén, esetről esetre külön kellett gondoskodni az ingóságok és a pénzvagyon továbbörökítéséről. A késő középkori soproni papság elvilágiasodását mutatja, hogy a papi testamentumokat nem a kánonjog, hanem a városi jog szerint, a polgárokéval azonos módon tették és foglalták írásba.³⁶ Mollay Károly a javadalmak lokalizálása mellett ezúttal is a mindennapi élet és a tárgykultúra gazdag példatárát vonultatja fel.

Az utolsó nagyszabású helyrajzi cikksorozatot már 80. születésnapja után, 1994–95-ben jelentette meg.³⁷ Ezúttal az újdonságot és a kivételes teljesítményt az jelentette, hogy egy teljes (az 1440-es bontások után³⁸ csak egyik oldalán beépített) utca, a

³³ Mollay Károly: Középkori háztörténet és várostörténet. SSz. 43 (1989), 18–40, 126–148, 205–224.

³⁴ Dávid Ferenc: Történeti-művészettörténeti összefoglalás a soproni Szt. Mihály-domb rendezési tervéhez. In: *Sopron, északi városrész műemléki vizsgálat és programterv*. Budapest, 1971, VÁTI tervdokumentáció, Tsz: 3-08-051-9, Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltató Központ Tervtára 36.376; Dávid Ferenc – Schönerné Pusztai Ilona: A soproni Pozsonyi u. 3. sz. ház kutatása és helyreállítása. In: *Magyar Műemlékvédelem 1973–1974*. Budapest, 1977. 125–145.

³⁵ A javadalmas házak teljességre törekvő lokalizálását és térképi áttekintését adja: Dávid Ferenc: Oltárjavadalmas házak, egyházi tulajdonú és igazgatású épületek a 15–16. században. In: *Magyar Városháza-történeti Atlasz I.* Sopron. Összeállította: Jankó Ferenc, Kücsán József, Szende Katalin; Dávid Ferenc, Goda Károly és Kiss Melinda közreműködésével. Sopron, 2010. B. 1. 1 tábla.; Dominkovits Péter: Javadalmak, javadalmasok, patrónusok. Adatok és szempontok Sopron szabad királyi város egyháztörténetének, várospolitikájának a kutatásához a 17. század első feléből. In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmege történetéből*. Szerk. Nemes Gábor – Vajk Ádám. Győr, 2011, 77–102.

³⁶ Vö. Szende Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Budapest, 2004, 71–72, 89. A végrendeletek olvasásának kezdeti nehézségein Mollay Károly segített át, a kötet alapjául szolgáló disszertáció készítésekor pedig később is hatalmas segítséget jelentett az ingóságokra vonatkozó kifejezések mindig megbízható értelmezése Mollay Károly cikkeiben.

³⁷ Mollay Károly: A Kovácsok utcájának topográfiája (Várkerület 3–37. számú telkek). SSz. 48. (1994), 266–302; 49 (1995), 130–157; 193–214.

³⁸ Vö. Gömöri János: A soproni Kovácsszere 1440-ben lebontott házak régészeti feltárása. SSz. 47 (1993), 332–338.

középkori Kovácsok utcája, a mai Kisvárcsok területét mutatja be, ismét csak a sarokpontnak tekintett 1379-es összeírásról kezdve a 16. század első harmadáig. Még Házi Jenő halála (1986) után is tartotta magát a kettjük kutatása közt fél évszázada meghúzott elválasztó vonalhoz, ezúttal az 1536-os házösszeírást tekintve felső időhatárnak. Az itt bemutatott házsor a külváros 2. fertályának első egységét képezte, így az adó- és dézsmajegyzékekben viszonylag könnyen azonosítható volt. Támpondot adott az utcában, a telkek Ikva patakra néző hátsó szárnyát kihasználva működő három fürdő és a házsor végét jelentő Ikvahíd lokalizációja is. Mindezek ellenére a folyamatos, egymástól függő szomszédsági adatok sorozata jelenthet kockázatokat. Mollay cikkeiben támaszkodott a megelőző évtizedekben végzett régészeti és műemléki kutatásokra, Dávid Ferenc, Gömöri János és G. László Judit munkáira. Nem számolhatott viszont a tanulmányok megjelenését követően felszínre került épületmaradványokkal (Gabrieli Gabriella és Nemes András kutatásai), amelyek több ponton módosítják az 1440-ben lebontott épületek, illetve az északi házsor telkein állt házak számát. Mindezek alapján e két kutató szerint „a Kovácsok utcája házainak és tulajdonosainak megfeleltetését érdemes lenne felülvizsgálni”.³⁹

A város belterületéhez tartozó bel- és külvárosi házak tulajdonosainak vizsgálatán kívül Mollay Károly a soproni határ történetét is a helyrajz szerves részének tekintette. Önálló tanulmányban ugyan viszonylag ritkán foglalkozott ezzel a témával – legfontosabb, gazdaságtörténeti szempontból is példamutató elemzése a Tómalom és környéke halastavaival, malmaival és más ipartörténeti létesítményeivel foglalkozik – családtörténeti fejtegetései során azonban számtalan alkalommal kitért a város határában fekvő birtokokra, dűlőkre, a sok esetben 13. századi állapotokat tükröző elpusztult falvakra. Legfontosabb, a város politika- és művelődéstörténetét is sok szempontból megvilágító tanulmánya az Agendorfer családról 1961-ben publikált genealógiai és birtoklástörténeti áttekintés.⁴⁰ A soproni határban található dűlők legteljesebb, esetenként etimológiai magyarázatokkal is megtámogatott felsorolását az *Első telekkönyv* bevezetőjében tette közzé. A hivatkozott bőséges forrásadatok mutatják, hogy Mollay Károly ebből a szempontból is kijegyzetelte a teljes középkori soproni írásos forrásanyagot, „különös tekintettel a határ majdani rekonstruálására”. Terve tehát ez esetben is egy dűlőről dűlőre haladó teljes topográfiai feldolgozás lett volna, amelyben az etimológiának a lokalizálás szempontjából kiemelkedő jelentőséget tulajdonított.⁴¹

A fenti vázlatos áttekintés alapján előttünk állnak Mollay Károly topográfiai módszerének alappillérei. Az első lépés az összes feltárható írásos adat összegyűjtése és a jegyzetek név- és tárgymutatók formájában történt rendszerezése volt. Ezt a munkát a korai publikációk utalásai alapján nagyrészt már az 1930-as évek végére elvégezte.⁴² Ezt követte az azonos családokra vonatkozó adatok összeállítása, és az adójegyzékek bejárási sorrendjének rekonstruálása után a családtörténeti adatok telkekhez kötése.

³⁹ Gabrieli Gabriella – Nemes András: Adatok és feltételezések a Kovácsos helyrajzához. SSz. 62 (2008), 226–237.

⁴⁰ Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet Dágtól Ágfalváig (1195–1416). SSz. 15 (1961), 114–130, 193–200.

⁴¹ Első telekkönyv, Einleitung, XIX–XXX (a dűlőnevek felsorolása csak a bevezető német nyelvű változatában található meg, idézet a XXXVIII oldalról. V.ö. SSz. 1993, 139–140.

⁴² „kénytelen voltam magamnak elkészíteni e kódex név- és tárgymutatóját, hiszen egy-egy téma kidolgozásához nem lehetett újra és újra mind az öt kódexet teljes egészében átnézni” – írta 1993-ban az akkor még kiadatlan öt középkori városi könyvre utalva, SSz. 1993, 138. A későbbiekben sok értékes adatot, megfigyelést tartogathat a hagyatéki cédula-anyagának áttekintése.

A sorrend megállapításának módját az 1950-es és '60-as években írt tanulmányaiban rendre előveszi, és később is újabb részletekkel gazdagítva tárgyalja.⁴³ A család- és háztörténet egész munkásságában szorosan összefonódott. Az olvasó az adatok gazdagságából úgy érezheti, hogy bár látszólag az ingatlanok jelentik a rendező elvet, a „ház-életrajzok” domináns eleme mégis a családtörténeti vonal. Háztörténeti, topográfiai tanulmányaiban Sopron számos kiemelkedő polgárának életútját is bemutatja. Az életrajzokat erősíti a végrendeleti, hagyatéki leltári, számadáskönyvi adatok teljes körű beépítése is, amelyek így a mindennapi élet, az ár- és bértörténet, a mértékegységek története és más hasonló témák kutatásához is igen hasznos támpontokat adnak. Különösen erősen megmutatkozott szakértelme az adó- és vagyonszűrés adatok összegeinek értelmezésében, mindenekelőtt a bor- és gabonadézma jegyzékek tartalmának feloldásában.

„Helyre kell rakni mindent...”

Mollay professzor úr első topográfiai tanulmányát kerekén 75 évvel ezelőtt, 1938-ban jelentette meg, és az utolsót is már csaknem két évtizeddel ezelőtt. Joggal merül tehát fel a kérdés, hogyan vonhatjuk meg helyrajzi kutatásainak mérlegét. Ha egyetlen kifejezéssel kellene jellemezni topográfiai megközelítését, azt a terminust választanám, amellyel ő maga jövevényező-kutató munkásságát definiálta a nagydoktori értekezés-ként elkészített monumentális kötetben: „forrásolvasó etimologizálás”.⁴⁴ Ezzel a – Hadrovics Lászlótól kölcsönzött – önmeghatározással a nyelvészetben korábban bevett „szótárforogató” etimologizálással kívánta saját munkamódszerét szembeállítani: valós szöveghelyzetekből, történeti forrásadatok alapján rekonstruálta egy-egy kifejezés előfordulásait, jelentésváltozatait. „A forrásolvasó etimologizálás – írta Mollay már 1958-ban – [...] tehát a jövevényező történeti földrajzát deríti ki”⁴⁵ – könnyen kiolvasható ebből a Teleki Intézetben töltött évek visszhangja... Ennek a megállapításnak az ismeretében különösen helyénvalónak érzem a terminus alkalmazását helyrajzi tanulmányaira is: ugyanúgy fejtette fel egy-egy épület tulajdonosváltásait a családokra vonatkozó forrásokból, mint ahogy egy-egy jövevényező eredetét és jelentését nyomozta ki az időben egymást követő forrás-adatok segítségével. Módszere tehát alapvetően filológiai meghatározottságú volt, a levéltári forrásokból nyert adatokat térképes forrásokkal, a jelenkortól a középkorig terjedő változásokkal (telkek összevonása, megosztása) nem vetette egybe. Ezt a feladatot a műemléki kutatásokat végző művészettörténész és régész kollégákra bízta, akiknek az eredményeit számos esetben felhasználta, de ezt inkább illusztratív, semmint analitikus céllal tette.⁴⁶

A módszertani következetesség mellett céljai, szempontjai sem változtak az évtizedek során. Élete alkonyán így összegezte az eredményeket és a további feladatokat: „Mindezek a kutatások sok-sok apró részlet értelmezését, a forrásokban rejlő összefüggések kifejtését, lényegében tehát anyagfeltárást tesznek szükségessé. Mindez azonban

⁴³ Ld. a fentebb már idézett cikkeket: SSz. 1956, 32–33; 1964, 1–8; 1977, 236–237; 1993, 138.

⁴⁴ *Mollay Károly*: Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Budapest, 1982, 52–63.

⁴⁵ *Mollay Károly*: Jövevényező-kutatásunk 1905-től 1957-ig. *Magyar Nyelv* 54 (1958), 146–157.

⁴⁶ Éppen ezért az idézett topográfiai cikkekben gyakran megbízhatóbbak a családtörténeti, birtoklástörténeti adatok, mint ezek lokalizálása. Amint fentebb láttuk (32. és 39. jegyzetek), az elmúlt években két esetben is régészeti, illetve térképi adatok alapján kétségek merültek fel az épületek azonosítását illetően.

együttal fontos előmunkákat egy majdan megírható várostörténet számára. A várostörténet megírásának ideje még nem érkezett el.” – írta 1989-ben, a javadalmas házakról szóló cikksorozatának bevezetőjében. Lényegében ezt ismételte meg a 80. születésnapjára készített, fentebb már idézett interjúban: „egyelőre továbbra is a pozitívista jellegű adatgyűjtést tartom fontosnak. Tisztázni kell és helyre kell rakni mindent.”⁴⁷

De vajon valóban helyre lehet-e rakni mindent? Nincs-e túl magasan a mérce, amely az 1379-es jegyzékig, sőt lehetőség szerint a város 13. századi kiváltságolásának időszakáig kívánná minden egyes épület tulajdonosainak sorát visszavezetni? Mollay professzor úr életműve jól mutatja, hogy ez a módszer mennyi időt és energiát igényel. Sopron teljes középkori levéltári anyagának ismeretében, tökéletes filológiai és paleográfiai képzettséggel és egy szorgos élet munkájával is csak a város középkori ház-állományának kevesebb, mint 10%-át (6, kiemelt helyen levő belvárosi házat és mintegy két tucatnyi telket a külváros 2. fertályából) sikerült feldolgoznia (2. ábra).

Kellő hely- és nyelvismerettel és szorgalommal bizonyára még további épületek története is feltárható lesz a Mollay Károly által lefektetett elvek alapján. Ugyanakkor ma már be kell látnunk, hogy a teljes azonosítás 1379-ig a házak döntő többsége esetén nem végezhető el. Ugyan Mollay Károly, illetve Dávid Ferenc kutatásai révén⁴⁸ az adójegyzékek összeírási sorrendjét sikerült tisztázni, a 14–15. századi levéltári források hiányosságai mégsem teszik lehetővé a minden szempontból megbízható megfeleltetést. A régészeti és műemléki kutatások, valamint a térképi források elemző felhasználása viszont még bizonyára számos ponton segíthetnek a homályos részeket megvilágításában.⁴⁹

Mollay Károly vízióját azonban Sopron egészének kutatásáról nem szabad feladnunk. Az interjúból ímént idézett mondatához ő maga is hozzátette szelíd bölcsességgel: „Az utánunk jövők már más összefüggésekben tudnak majd gondolkodni...” Zárásul hadd idézzek két példát olyan, a közelmúltban megjelent áttekintésekre, amelyek Mollay Károly eredményeit is figyelembe veszik és tágabb keretekbe helyezik. Az első Sopron belvárosa házainak és háztulajdonosainak minden eddiginél teljesebb összeállítása három kutató nemzedék munkájával. Dávid Ferenc 16–18. századra vonatkozó, több évtizedes levéltári adatgyűjtése a jelenkor irányába szerencsésen összeilleszthető volt Thirring Gusztáv 1941-ben megjelent tulajdonos-jegyzékével, a Mollay Károly által is kutatott középkori időszak néhány évtizedének adatait pedig Goda Károly adta hozzá a munkához.⁵⁰ A kötet hangsúlyozottan a háztelkekre összpontosít, családtörténeti adatokat nem közöl (ez alól fel is menti a szerzőket Házi Jenő kétkötetes összeállítása),⁵¹ és egyelőre a külvárosok jóval bizonytalanabban azonosítható adatait sem adja közre.

A másik áttekintő jellegű topográfiai kiadvány a *Magyar Várostörténeti Atlasz* sorozat 1. köteteként megjelent soproni mappa, amely egy nemzetközi sorozat részeként (*European Atlas of Historic Towns*) a településszerkezet és -morfológia középkortól napjainkig tartó folyamatos fejlődését tekinti át. A tágabb lépték ellenére az alapegység-

⁴⁷ SSz. 1993, 304.

⁴⁸ Dávid Ferenc: A soproni 6-zsinagóga, 12–35.

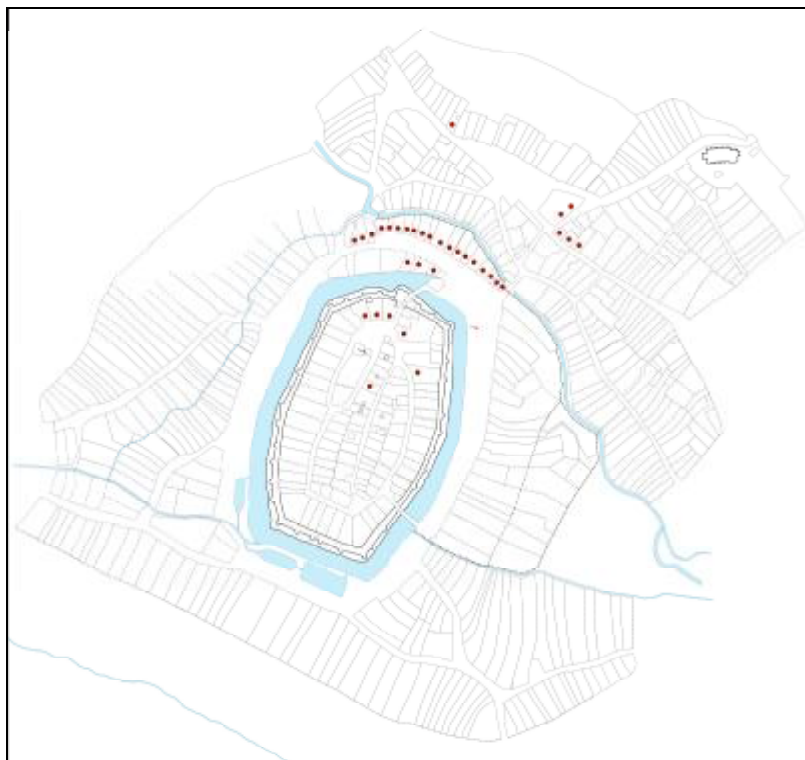
⁴⁹ Kücsán József: A külváros déli fala. SSz. 62 (2008), 279–293.; Uő: Telkek és épületek a soproni Belváros délnyugati sarkában. In: Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára. Szerk. Szentesi Edit, Mentényi Klára, Simon Anna. Budapest, 2013, 243–256.

⁵⁰ Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1488–1939. Sopron, 2008.

⁵¹ Házi Jenő: Sopron házai és háztulajdonosai, 1535–1848. I–II. Budapest, 1982. Ez a munka a Mollay Károllyal 1943-ben kötött megegyezés Házira eső részének megvalósítását jelentette.

get ez esetben is a városi telkek jelentik: az alapként használt 1856-os kataszteri térkép és a tematikus térképek többsége is telekszintű felmérésen, illetve adatfeldolgozáson alapul, és számos ponton hasznosítja Mollay Károly munkáit.⁵²

2. ábra. Mollay Károly tanulmányaiban részletesen feldolgozott középkori háztörténetek (a Magyar Vároštörténeti Atlasz. Sopron térképére vetítve)

Jankó Ferenc a Soproni Szemle újraindításának 50. évfordulójára 2005-ben készített tudományometriai számvetése szerint „Mollay Károly a Soproni Szemle történetének valószínűleg örökre a legmeghatározóbb alakja marad.”⁵³ Ez nagy mértékben köszönhető topográfiai munkásságának is, amelyet hangsúlyozottan Sopron számára, szinte kizárólag soproni kiadványokban publikált. Ennek ellenére ez irányú eredményei sok esetben országos, sőt nemzetközi szempontból is tanulságosak lehetnek. Úgy vélem, Mollay professzor úr emlékét, örökségét nemcsak azzal őrizhetjük meg, ha munkáját saját módszerei szerint folytatjuk, hanem azzal is, ha eredményeit új kutatások keretei közé helyezzük.

⁵² Magyar Vároštörténeti Atlasz 1. Sopron. Összeállította: Jankó Ferenc, Kücsán József, Szende Katalin; Dávid Ferenc, Goda Károly és Kiss Melinda közreműködésével. Sopron, 2010.

⁵³ Jankó Ferenc: A Soproni Szemle tudományometriai vizsgálata. In: SSz. 59. (2005), 411–429, itt: 417.

Mollay Károly és a Szent Korona-kutatás

Mollay Károly nemcsak Sopron város és a német nyelv történetének kutatásában alkotott maradandót, de örökre beírta nevét a Szent Korona históriájának vizsgálatába is. Kottanner Jánosné Wolfram Ilona kiemelkedő jelentőségű német nyelvű emlékiratának (1439–1440) kritikai kiadójaként és magyar fordítójaként nemzeti ereklyénk egyik legfontosabb középkori forrását tette közzé.⁵⁵ E beszámoló alapján ugyan majdnem biztosan kijelenthető, hogy 1440. februári nevezetes elrablását követően a korona június második felében a csecsemő V. László királlyal és Kottannernéval – akik várostorony melletti első, a mai Városháza helyén állt házban laktak – nem járt Sopronban,⁵⁶ Hunyadi Mátyás király által III. Frigyes császártól történt visszaszerzésekor, 1463 nyarán viszont néhány napot (július 24–26.) biztosan eltöltött a nyugat-dunántúli szabad királyi városban.⁵⁷

Még a soproniak számára is kevésbé ismert ugyanakkor, hogy a korona a kora újkor folyamán is több alkalommal megfordult városukban, mégpedig nem csupán néhány nap erejéig és nem akármilyen körülmények között. Erről önállóan ez ideig éppen e folyóirat hasábjain egyedül Hetyéssy István szólt, ám ő is pusztán egy másfél oldalas írásában.⁵⁸ A magyar kancelláriai levéltárban fennmaradt Királyi könyvek egyik bejegyzésére építő kis dolgozatának köszönhetően tudják úgy napjainkban is a soproni szakemberek, hogy 1622-ben és 1625-ben Török János özvegyének, Kalmár Katalinnak a házában (ma Szent György utca 5.) őrizték a Szent Koronát, amely azután az uralkodókoronázásokon az egykori ferences (a mai bencés) templomban jutott kiemelkedő szerephez. Ám valóban csak ekkor és itt fordult meg a Szent Korona a 17. századi Sopronban?

⁵⁴ A tanulmány az MTA BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport által elnyert Lendület II. kutatási projekt (2012–2017) támogatásával készült.

⁵⁵ Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439–1440). Hrsg.: Karl Mollay. Wien, 1971. (Wiener Neudrucke. Neuausgaben und Erstdrucke deutscher literarischer Texte 2.); A korona elrablása. Egy magyarországi nő, Kottanner Jánosné emlékirata 1439–1440-ból. Közread.: Mollay Károly. Bp., 1975. (Számozott példányszámú minikönyv), ill. ismertebb kiadása: A korona elrablása. Kottanner Jánosné emlékirata 1439–1440. Ford., közzéteszi Mollay Károly. Bp., 1978. (Bibliotheca Historica) és ugyanez, de más tördeléssel: 2. kiad. Bp., 1979.

⁵⁶ A korona elrablása (1978), 105. A tanulmányban szereplő soproni helyszínek lokalizációjára a belvárosi házak nemrég elkészült, hiánypótló topográfiai-történeti adattárát és a várostörténeti atlaszt használtuk. *Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939 / Häuser und Hauseigentümer der Innenstadt von Ödenburg 1488–1939.* Sopron, 2008., itt 44–46., ill. Magyar várostörténeti atlasz / Hungarian Atlas of Historic Towns 1. Sopron. Összeáll./Ed.: Jankó Ferenc, Kücsán József, Szende Katalin. Sopron, 2010.

⁵⁷ *Benda Kálmán – Fügedi Erik: A magyar korona regénye.* Bp., 1979. 95–96. és *Bertényi Iván: A magyar korona története.* 3. bőv. kiad. Bp., 1986. (Népszéri történelem) 102.

⁵⁸ *Hetyéssy István: A soproni országgyűlések és a magyar korona soproni házigazdája.* In: SSz 17. (1963) 4. sz. 371–372. Érintőlegesen említi még a felségjelvény soproni jelenléteit: *Bárdos Kornél: Sopron zenéje a 16–18. században.* Bp., 1984. 321–322., 328–329.; *G. Etényi Nóra: Sopron a 17. századi nagypolitikában.* In: Sopron térben és időben (Sopron kapcsolatrendszerének változásai). Konferencia Sopron szabad királyi város 725 évéről. Szerk.: Turbuly Éva. Sopron, 2002. 90–91., 95–98., 107–109.; *Fazakas László – Hegedűs Ernő – Hannel Sándor: A Szent Korona őrzése. A koronaőrök, a koronaőrség.* Bp., 2002. 100–101., 103.

Mindezek ismeretében az alábbi tanulmány széles körű levéltári kutatások alapján a következő kérdésekre keresi a választ: egyrészt pontosan mikor tartózkodott nemzeti kincsünk a 17. század folyamán Sopronban; másrészt mely épületekben és helyszíneken fordult meg; végül mennyiben tartható különlegesnek a felségjelvény soproni jelenléte. A szűkre szabott terjedelmi korlátok között a korona soproni „főszerepléseiről”, a király- és királyné-koronázásokról és a hozzájuk kapcsolódó ünnepekről ezúttal nem szólhatok, erre akár önálló kötet hivatott. Tanulmányomat ugyanakkor különleges ajándéknak szánom – a korona történetéhez is oly meghatározóan hozzájáruló – Mollay Professzor Úrnak az Örök, Sopron város lakóinak és a korona története iránt érdeklődőknek pedig e Földi Világba, miként ezt a 17. században oly szépen mondták. Az ő feledhetetlen, számomra hatalmas szakmai municiót nyújtó német iratolvasási szemináriumai nélkül ugyanis sohasem válhattam volna a Habsburg Monarchia, a Magyar Királyság és a Szent Korona kora újkori historiájának kutatójává.

A magyar korona három alkalommal a 17. századi Sopronban (1622, 1625, 1681)

A 17. században a magyar korona három ízben jutott el Sopronba. A késő középkori eseményekkel ellentétben ekkor nem külföldről való visszaszerzés közepette került a városba, noha az első alkalommal, 1622 nyári ideérkezése historiájának egyik legkülönlegesebb – bár magyarországi – kalandjával is jelentős mértékben összefüggött. Miként részben már ismert, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem első magyarországi hadjárata idején 1619. október 15-én Pozsony várát is elfoglalta, s így a Szent Korona birtokába jutott, amelyet 1620 novemberében előbb Zólyomba, majd 1621 késő tavaszán onnan Kassára, végül június–július fordulóján Ecsedre vitetett. A politikai alkudozás egyik fő tárgyává vált, a magyar trón birtoklásához nélkülözhetetlen felségjelvényt ezután – az 1621 legvégén kötött nikolsburgi békeség értelmében – 1622. március 20-án, Kassán adta vissza II. Ferdinánd király biztosainak. Innen ők a korona mellett szolgáló neves koronaőrrel, Révay Péterrel együtt előbb Trencsénbe (ápr. 5.) vitték, majd az utóbbi halálát (jún. 5.) követően özvegyétől, Forgách Máriaától július 5-én ismét biztosok vették át, hogy a Vág partjáról előbb Sopronba (azaz nem 1608 vége óta bevett, Pozsony várbeli őrzési helyére) szállítsák.⁵⁹

1622 nyarán a Sopronba való szállításnak két meghatározó oka volt. Egyrészt szükség volt arra, hogy a Bethlen hadjárata és az ezzel járó polgárháború miatt politikai-katonai okokból nem Pozsonyban, hanem a nyugat-dunántúli városban május 1-jén megkezdődött és augusztusig tartó országgyűlésen egybesereglett rendek a koronáládkorona ládában található felségjelvényeket ellenőrizhessék, nevezetesen hogy azok mind Bethlentől, mind az elhunyt Révay koronaőrtől hiánytalanul visszakérültek, illetve az utóbbi özvegyének az ő kérésére erről igazolást adjanak. Ez amiatt is fontos volt, mert a koronáládkorona ládát 1622 márciusi kassai kinyitását követően természetesen nem zárhatták le az 1608 óta élő bevett gyakorlat szerint, azaz a magyar uralkodó külföldi biztosai, illetve a magyar főméltóságok és a két koronaőr közös pecsétjeivel.⁶⁰ Másrészt a korona

⁵⁹ A korona Bethlen Gábor alatti történetének a jövőben önálló tanulmányt szentelek. A kutatás számára nem ismert fenti részadatok ezen írás adatgyűjtéséből származnak.

⁶⁰ Vö. Fazakas–Hegedűs–Hennef: *A Szent Korona őrzése*, 95–96.

nélkülözhetetlen volt II. Ferdinánd új feleségének, Gonzaga Eleonóra Annának (1598–1655) a diéta idejére tervezett magyar királyné-koronázásához is. A szertartás során ugyanis a régi magyar szokások szerint a királyné jobb vállát, mint az uralkodó támaszát a felségjelvényrel érinteni kellett.

A július 5-én Trencsénben átvett koronát az uralkodó és a rendek biztosai, Pyber János váradi püspök, Pálffy István régi és Apponyi Pál – a Révay helyére lépő – új koronaőr, valamint Osztrócs István, Czobor Imre, Petróczy Pál és Peck Lipót szállították Sopronba.⁶¹ Az esemény egyáltalán nem zajlott titokban, sőt kifejezett érdeklődés övezte. Erről tanúskodik, hogy a Sopronban június 3-án nádorrá választott Thurzó Szaniszló szomolányi várából (Pozsony m.), nyilván a világi elit első emberétől származó híreknek⁶² közzönhetően, július 7-én Keszi Gáspár már a korona útja mellett annak jövőbeli sorsáról is informálhatta Fejérpataky György lietavai várnagyot: „az koronát Sopronban viszik, érte is mentenek látni, és onnét Poson várában; ott fogják tartani, száz német és száz magyar léssen mellette, kik őrizni fogják.”⁶³ A szállítást csupán a Duna magas vízállása hátráltatta valamelyest.⁶⁴

A felségjelvényt szállító vasláda végül 1622. július 11-én (hétfőn), délután négy órakor tekintélyes magyar–német katonai kíséret és díszes bevonulás közepette, ugyanakkor meglehetősen kellemetlen, esős időben érkezett meg Sopronba. Ezt öt eddig nagyjából ismeretlen, egymástól függetlenül született forrás is megerősíti számunkra. Egyrészt egy bécsi német nyelvű, naplószerű hivatalos feljegyzés Eleonóra királyné koronázásáról; másrészt a titkos tanácsos és történetíró, Franz Christoph von Khevenhüller (1588–1650) híres feljegyzései (*Annales Ferdinandeí*); harmadrészt a bécsi velencei követség vezetőjének, Marc Antonio Padavinónak július 16-án Bécsben kelt olasz jelentése; negyedrész a Sopron városi ún. Petz-krónika német szövege; végül pedig egy ismeretlen alsótáblai követ latin nyelvű naplója.⁶⁵ Ezt követően a koronázási jelvények 29 napot töltöttek a városban, miközben július 26-án, azaz Szent Anna napján szerephez jutottak Eleonóra Anna királyné koronázásán, amely egyúttal a rendekkel ekkor kötött politikai kompromisszumrendszer jelképes betetőzése is volt.⁶⁶ A diéta lezárását követően azután majdnem biztosan augusztus 8-án (hétfőn)

⁶¹ Szilágyi Sándor: Révay Péter és a Szent Korona (1619–1622). Bp., 1875. (Értekezések a történelmi tudományok köréből V/1.) 30., 90–91.: Nr. XXXIX.

⁶² Ezek tökéletesen adták vissza az országgyűlésen a korona kapcsán végül elfogadott 4. törvénycikket. Corpus Juris Hungarici / Magyar törvénytar. 1608–1657. törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső. Bp., 1900. (a továbbiakban CJH 1608–1657) 182–185.

⁶³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (a továbbiakban MNL OL), P 231, Kelecsényi Fejérpataky család, 1. doboz, Keszi Gáspár Fejérpataky Györgyhöz, 1622. júl. 7., Szomolány.

⁶⁴ *Étényi*: Sopron a 17. századi nagypolitikájában, 90.

⁶⁵ Az említés sorrendjében: 1) Österreichisches Staatsarchiv, Wien; Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban ÖStA HHStA), Hofarchiv, Obersthofmeisteramt (OMeA), Ältere Zeremonialakten (ÄZA) Kart. 2. Nr. 3. fol. 8r.; 2) *Frantz Christoph Khevenhüller: Annales Ferdinandi*. Bd. 9. Leipzig, 1724. 1677. hasáb; 3) Archivio di Stato di Venezia, Dispacci Germania filza 62., fol. 239v, ill. csaknem elfeledett kiadása: Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez / Diplomatarium relationum Gabriélis Bethlen cum Venetorum Republica. A velencei állami levéltárban Mircse János által eszközölt másolatokból a MTA megbízásából szerk. Óváry Lipót. Bp., 1886. 264.; 4) Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron; Sopron Város Levéltára (a továbbiakban MNL GyMSM SL SVL) XV. 3. 7. (Petz Dánielnek tulajdonított krónika) p. 78.; 5) MNL OL, N 114, Regnicolaris levéltár, Kovachich Márton György gyűjteménye, Acta diaetalia (a továbbiakban N 114) Köt. 1. fol. 17r.

⁶⁶ Újabbán Pálffy Géza: Egy elfelejtett kiegészítés a 17. századi magyar történelemben: az 1622. évi koronázódiéta Sopronban. In: Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni országgyűlés. Szerk.: Dominkovits Péter. (A Soproni Levéltár Évkönyve, 1.) Sopron, 2014. (megjelenés előtt)

hagyták el a várost,⁶⁷ hogy másnap (9-én) már az uralkodó és a rendek biztosai (köztük Sopron város komoly politikai tapasztalatokkal rendelkező követeivel, egyúttal ismert előkelő polgáraival, Jacob Stainerrel és Erhard Artnerrel) a pozsonyi várban bevett őrzési helyükre visszatehessék, amint erről a koronázási láda nemrég előkerült, eddig ismert legkorábbi hivatalos leltára tanúskodik.⁶⁸

Három esztendővel később a magyar felségjelvények újból Sopronba érkeztek. Ide szállításukra ekkor részben ismét Bethlen Gábor miatt, részben újfent egy koronázás okán volt szükség. Mivel az erdélyi fejedelem újabb magyarországi hadjárata (1623/24) következtében kialakult politikai-katonai helyzetben II. Ferdinánd és magyar tanácsosai Pozsony helyett ismételten Sopront jelölték ki az országgyűlés helyszínéül (amit az ott dúló pestis és a Sopronhoz közeli Kismartont és Fraknót bíró Esterházy Miklós országbíró érdekei is döntően elősegítettek⁶⁹), ezért mind a diétát (szeptember–decemberben), mind a trónörökös III. Ferdinánd magyar koronázását (december 8-án) a dunántúli szabad királyi városban tartották. A november 27-én sikeresen lebonyolított királyválasztást⁷⁰ követően így a Szent Koronát és a koronázási jelvényeket Pozsonyból újra Sopronba kellett szállítani.

Erre végül 1625. november 30-án (vasárnap) került sor.⁷¹ A koronálását – a királyválasztás másnapján (28-án) – Pozsonyba küldött bizottság⁷² ezen a napon délután fél négykor díszes bevonulás közepette hozta a városba, ahol a felségjelvények december 14-ig (ugyancsak vasárnapig) kerekén 15 napot töltöttek. Ezen rövid időszak alatt, mégpedig a december 8-án tartott uralkodókoronázást követően festhette meg Justus Sustermans flamand művész a trónörökös portréját vagy annak vázlatát (rajta a Szent Korona egyik leghitelesebb 17. századi ábrázolásával), amely azután a ceremónián részt vevő spanyol követ kísérete egyik tagjának, Don Diego Messia Marquis Leganés hagyatékában maradt az utókorra.⁷³ A koronázási jelvényeket a közös uralkodói–rendi bizottság azután két nap alatt – december 14-én indulva – szállította vissza Sopronból Pozsonyba. December 15-én pedig a pozsonyi vár koronatornyában a szokott módon megtörtént a koronálása bezárása és lepecsételése, miként erről Johann

⁶⁷ MNL GyMSM SL SVL XV. 3. 7. p. 80. (Petz-krónika)

⁶⁸ MNL OL, E142, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Acta publica Fasc. 46. Nr. 89.

⁶⁹ *Hiller István*: „Sopronból azt írhatom Méltóságodnak...” Külföldi diplomaták az 1625. évi soproni országgyűlésen. In: Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk.: Dominkovits Péter–Turbuly Éva. Sopron, 1993. 255–266.

⁷⁰ *Fraknói Vilmos*: A magyar királyválasztások története. 2. kiad. Máriabesenyő–Gödöllő, 2005. 207–212.

⁷¹ Miként ezt számos forrás egybehangzóan tanúsítja: *Joseph Godehard Müller*: Carlo Caraffa Vescovo d'Aversa. Relatione dello stato dell'imperio e della Germania fatta dopo il ritorno della sua nuntiatura appresso l'imperatore 1628. In: Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 23. (1860) 279–180.; *Kurtze Beschreibung der Vngarischen Königlichen Krönung...* Österreichische Nationalbibliothek, Wien 560.724-B. Alt. Mag.; MNL GyMSM SL SVL XV. 3. 7. p. 83. (Petz-krónika); *Frantz Christoph Khevenhiller*: Annales Ferdinandii. Bd. 10. Leipzig, 1724. 703. hasáb; *Etényi*: Sopron a 17. századi nagypolitikában, 97.; *Csizi István*: Egy nagyívű hivatali karrier kezdetei a XVII. századi királyi Magyarországon. Aszalay István naplója (1624–1631). In: Fons 12. (2005) 2. sz. 192. és újabban *Mark Hengerer*: Kaiser Ferdinand III. (1608–1657). Eine Biographie. (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 107.) 62.

⁷² Štátny archív v Levoči, pobočka Levoča (a továbbiakban ŠA Levoča); Magistrát mesta Levoča (MML) III/49/16. (1625. nov. 28.) és MNL GyMSM SL SVL, Sopron város kamarási hivatalának iratai, Kamarási számadások (Kammeramtsrechnungen) (a továbbiakban Kamarási számadások) 1625, p. 213. (1625. nov. 26.)

⁷³ *Buzási Enikő*: III. Ferdinánd mint magyar király (Justus Sustermans ismeretlen műve az egykori Leganés gyűjteményből). In: A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve (1991) 149–158.

Baptista von Verdenberg osztrák udvari kancellár és uralkodói biztos naplója eddig ismert egyedüli forrásként részletesebben beszámol.⁷⁴

A Szent Korona a harmadik alkalommal töltötte a legrövidebb időt Sopronban. 1681 májusa és decembere között ismét egy katonai-polgárháborús állapot következében – amelyet a Thököly Imre vezette kurucfelkelés idézett elő – válhatott a város átmenetileg a Magyar Királyság politikai-döntéshozatali központjává, az országgyűlés színhelyévé. Mivel itt a rendekkel való újabb kiegyezés egyfajta szimbolikus lezárásaként I. Lipót király harmadik feleségét, Wittelsbach Eleonóra Magdolnát magyar királynévá koronázták, a felségjelvényeket ismét Sopronba kellett hozni. Ez elsősorban a diétán június 13-án megválasztott új nádor, Esterházy Pál irányításával és a két koronaőr (Zichy István és Erdődy Kristóf) konkrét vezetésével, jelentős magyar és német katonai biztosítással történt meg.

A konvoj december 4-én indult Pozsonyból, majd Esterházy széleskúti mezővárosában (Sopron m.) éjszakázott,⁷⁵ hogy azután december 5-én (pénteken) – az előzetes tervekhez képest egy-két óras késéssel – ez esetben is délután 4 órakor érkezzen díszes, előre részletesen szabályozott bevonulás közepette Sopronba.⁷⁶ Ám ekkor csupán 9 napig őrizték a városban. A királyné december 9-én megtartott koronázási ceremóniáját (1. kép) követően ugyanis 12-én minden felségjelvényt hiánytalanul visszahelyezték a koronaládába,⁷⁷ amelyet ezt megelőzően – noha erről sem tudott ez ideig a kutatás – ki is tisztítottak.⁷⁸ Erre komoly szükség lehetett, hiszen az inszigniókat ezt megelőzően csupán bő negyedszázaddal korábban, 1655 nyarán Pozsonyban Lipót király (akkor még trónörökös) koronázásán vették elő utoljára. A koronázási jelvényeket végül december 13-án vitték vissza szokásos őrzési helyükre, a pozsonyi várba.⁷⁹

Sopron eddig ismeretlen korona-emplékhelyei

A Szent Korona és a koronázási jelvények a 17. században három alkalommal összesen tehát több mint 50 napot (1622: 29, 1625: 15, 1681: 9) töltöttek Sopronban. Ezen majdnem két hónap alatt viszont csak részben találjuk őket a szakirodalomból eddig ismert helyszíneken: egyrészt a *ferences koronázótemplomban* (a három ceremónia alatt naponta néhány órát), amire a *Kecske-templom* szentélyében eredetileg a 17.

⁷⁴ ÖStA HHStA Schloßarchiv Grafenegg (Depositum) Bd. 39. fol. 26r–v., vö. *Hengerer*: Kaiser Ferdinand, 389.: 26. jz.

⁷⁵ MNL OL, P 125, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy Pál nádor (a továbbiakban P 125) Nr. 4274. Zichy István levele Esterházy Pálhoz Sopronba, 1681. december 3., Pozsony, ill. ÖStA HHStA OMeA ÁZA Kart. 13. 1681. IV–XII. fol. 427v.

⁷⁶ Amint ezt számos forrás megerősíti: ÖStA HHStA OMeA Zeremonialprotokolle (a továbbiakban ZA Prot.) Bd. 4. fol. 4v–6r.; *Johannes Probst*: Comitologia Hungarica Sempronensis. Hoc est, regia inauguratio augustae imperatricis Eleonorae Magdalenae Teresiae. Cum succincta recensione eorum, quae Sempronij comitiorum tempore usque ad finem anni M.DC.LXXXI. acta, et articulis conditis transacta sunt. Bécs, 1682. 93–96.; MNL GyMSM SL SVL XV. 3. 7. p. 205. (Petz-krónika); *Páur Iván*: Hanns Tschány's Ungrische Chronik vom Jahre 1670 bis 1704 / Csányi János magyar krónikája 1670–1704. In: *Magyar Történelmi Tár* 5. (1858) 56–57.; Payr György és Payr Mihály krónikája 1584–1700. Jegyzetekkel ellátta Heimler Károly. (Soproni krónikák II.) In: *SSz* 6. (1942) 81., vö. még *Payr Sándor*: Diétai szállás Sopronban 1681-ben. Különlenyomat a „Soproni Napló” politikai napilap 94–102. számából. Sopron, é. n. 27.

⁷⁷ A koronázási jelvények okmányai. Szerk.: Szivtek Róbert József–Tóth Endre. Bp., 2003. (Bibliotheca Humanitatis Historica XVIII.) 37–39.: Nr. 5., ill. az eseményen jelenlévő Esterházy Pál nádor saját példánya: MNL OL, P 125, Nr. 9386.

⁷⁸ MNL OL, N 120, Regnicolaris levéltár, Acta diætalia 11. köt. p. 421.

⁷⁹ MNL GyMSM SL SVL XV. 3. 7. p. 217. (Petz-krónika) és e forrás alapján *Payr*: Diétai szállás, 30.

század vége felé készített, majd utólag többször átfestett – napjaikban az egykor kö-zépiskoláit Sopronban végzett Novák Krizosztom pannonhalmi főapátsága (1802–1828) idejéből származó, 1802-es évszámú, ám az 1850-es évek közepén szintén meg-újított – latin nyelvű díszes felirat emlékeztet.⁸⁰ Másrészt *Kalmár Katalin házában* (legfeljebb egy-két hétig); végül pedig III. Ferdinánd koronázásán a nevezetes négy ég-táj felé való uralkodói kardvágás helyszínén, a soproniak által – többek között az 1915-ben emelt emlékműnek köszönhetően – napjainkban is jól ismert *Koronázó-dombon* (németül *Königsberg*, kb. egy rövid órán át). E helyszínek mellett a történeti kutatásnak újabbakkal, a soproniaknak pedig eddig ismeretlen korona-emlékhelyek-vel érdemes számolniuk.

1. kép. A magyar koronázási jelvények Eleonóra Magdolna magyar királyné soproni koronázásán (1681. december 9.) (MNL GyMSM SL SVL)

A legmeglepőbb, hogy az új kutatások alapján megismert épületek sorából első helyen a Főtéri *Régi Városháza* (ném. *Altes Rathaus*, lat. *domus senatoria*) emelkedik ki. Ez két másik kisebb házzal együtt – köztük éppen azzal, ahol 1440 nyarán Kottanner Jánosné a csecsemő V. Lászlóval együtt lakott – az 1893 és 1896 között emelt új (mai) Városháza helyén, 1497-től állt (2. kép). A 17. században a díszes városi bevonulásokat követően mindhárom alkalommal ide hozták a felségjelvényeket, majd hosszabb ideig itt is tartották őket. 1622-ben július 11-től feltehetően a 26-ai koronázás előtti napokig; 1625-ben a november 30-át követő napokban, talán egészen a december 8-ai koronázásig; 1681-ben pedig a december 5-ei megérkezéstől a koronázást megelőző napig (8-ig), azaz összesen kb. 25 napon át. Mindez azt jelenti, hogy a Szent Korona soproni tartózkodásának mintegy felét a város szívének és szimbólumának is tartható, az 1676. évi nagy tűzvész után újjáépített épületben töltötte. Ennek okát elsősorban mégsem kiemelkedő városi szerepkörében, hanem abban kell keresnünk, hogy – miként a leg-

⁸⁰ *Lángi József*: Kutatási dokumentáció a soproni bencés templom falfestéseinek feltárásáról. KÖH, ma Forster Központ tervtára (1999) 38016. p. 3–4. és (2006) KÖH-ÁMRK. 826. p.14–15. *Nemes András* szíves közlését neki ezúton is köszönöm.

frissebb kutatásokból ismert⁸¹ – a Városháza tanácsterme mindhárom alkalommal az országgyűlés egyik táblájának (1622-ben és 1625-ben a felsőtáblának, 1681-ben pedig az alsótáblának), azaz a magyar rendek tanácskozásainak helyszíne volt (3. kép).

2. kép. A soproni Régi Városháza egy 19. század végi képeslapon

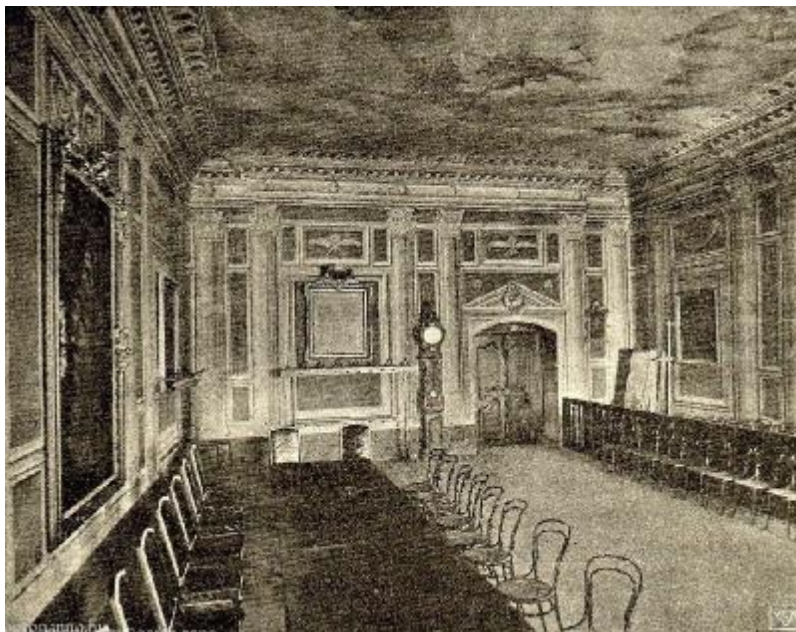
Több alkalommal járt a magyar korona Sopron városának két másik közismert épületében is, amiről a kutatás ez ideig ugyancsak szinte teljesen megfeledkezett. Egyrészt a napjainkban a Templom utca 2. szám alatt álló egykori *városkapitányi házban* (*Hauptmannhaus*), azaz az egyik későbbi *Esterházy-palotában* (ma a Központi Bányászati Múzeum épülete). Másrészt a vele szomszédos, a Fő tér 4. szám alatt álló, a 17. század második felében *Natl Lipót polgármester birtokában lévő épületben*, amelyet ma Sopron polgárai 20. századi tulajdonosáról *Kossow-házként* ismernek (itt működik napjainkban a népszerű Gyógyödör borozó és étterem) (4. kép). A korona itteni jelenlétének okát elsősorban abban kell keresnünk, hogy az új kutatások alapján 1622-ben és 1625-ben II. Ferdinánd és családja az előbbi,⁸² míg 1681-ben I.

⁸¹ Pálffy Géza: A magyar országgyűlés helyszínei a 16–17. században (A szimbolikus politikai kommunikáció kora újkori történetéhez). In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig. Szerk.: Forgó András et al. Bp., 2014. (sajtó alatti)

⁸² 1622: Magyar várostörténeti atlasz 1. Sopron, C.2.2. tábla: Sopron belvárosának alaprajza, 1622 – az uralkodói szállás B jelzéssel (Dávid Ferenc kommentárjával) és Mollay Károly: Az 1622. évi soproni belvárosi tervrajz magyarázó szövege. In: SSz 6. (1942) 151.; 1625: MNL GyMSM SL SVL, Kamarási számadások 1625, p. 149., p. 162., p. 259. (a kapitányi ház kifestése, megújítása)

Lipót és felesége az utóbbi épületben lakott. Erre utal, hogy a Natl-féle házat – a pozsonyi királyi várpalota uralkodói rezidenciájának különleges imitációjaként – az utolsó soproni koro-názódiéta forrásai hol *Burg*nak, hol *Aulának* titulálták.⁸³ Eddigi ismereteink szerint a szállást a templommal mindegyik esemény alkalmával, ám 1622–1625-ben és 1681-ben más-más helyeken, az uralkodó és kísérete biztonságos átvonulására szolgáló ideiglenes fahíd kötötte össze.⁸⁴ E különleges átjárók ajtóhelyei mind a templom homlokzati abla-kaiban, mind az egykori Esterházy-palota erkélye mellett a ház falán mélyedéssel bemutatott rekonstrukció formájában részben még napjainkban is láthatók.⁸⁵

3. kép. A soproni Régi Városháza tanácssterme a 19. század végén
(a jobbra látható ajtó ma a Soproni Levéltár bejárata)

Az uralkodók szálláshelyén a Szent Korona több ízben megfordult. Mivel mindhárom koronázás alkalmával a ceremónia világi részének utolsó elemét, az ünnepi la-

⁸³ „Ihro Mayestät zu der Burg kamm...; eine brücken oder gang, welcher von dem Closter in die Burg hinüber gebaut war...” MNL GyMSM SL Sopron, SVL XV. 3. 7. p. 199. (Petz-kronika.), vö. még Payr: Diétai szállás, 8., *Németh Sándor*: Az 1681. évi országgyűlés. Bp., 1915. 19., ill. *Házi Jenő*: A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1687-ben. In: SSz. 19 (1965) 138.: Nr. 45. Szerinte 1622-ben és 1625-ben is e házban lakott az uralkodó, ami azután annyira elterjedt a soproni helytörténeti irodalomban, hogy még a Kossow-ház falán található emléktábla szövegére is hatott (eszerint 1622-ben és 1681-ben szállt még itt az uralkodó), mindennek azonban az 1622. évi városalaprajz, az újabban feltárt levéltári források és a két szomszédos ház falkutatásai ellentmondanak.

⁸⁴ 1622: Magyar várostörténeti atlasz 1. Sopron, C.2.2. tábla: Sopron belvárosának alaprajza, 1622, amelyen a híd ábrázolása szépen látható, vö. még *Mollay*: Az 1622. évi soproni belvárosi tervrajz, 151.; 1625: *Müller*: Carlo Caraffa Vescovo d'Aversa, 281.; 1681: I. az előző jz. forrásadatait.

⁸⁵ *Dávid Ferenc* ezzel kapcsolatos szakértő megjegyzéseit neki ezúton is köszönöm.

komát a császári-királyi szálláson tartották, ezért 1622. július 26-án és 1625. december 8-án kora délután a városkapitányi házban, 1681. december 9-én pedig a Natl-féle épületben a legfőbb magyar felségjelvény komolyabb szerephez jutott.⁸⁶ Az előbbi két alkalommal egy aranytálba helyezve még az asztalfőre került, majd 1681-ben – a német-római királykoronázások hatására 1655-ben Pozsonyban meghonosított gyakorlatnak megfelelően – egy vörös bársonnyal borított, oldalt álló kis asztalra helyezték. A bécsi udvari és a magyar királysági politikai elit egy szűkebb része itt a két magyar koronaőr őrizete alatt, azaz úgymond egyfajta szűkebb körű közszemle keretében meg is tekinthette – ám csakis a koronát, a többi koronázási jelvényt a 17. században ugyanis már nem hozták be az ünnepi bankettekre. Sőt, 1681 decemberében a korona különleges módon még a szomszédos – egykori kapitányi – házban (az akkori Esterházy grófi palotában) is „megfordult”, hiszen ekkor a királyi udvar megfelelő színvonalú berendezése, valamint a lakoma és az audienciák számára is megfelelő nagyságú „lovagterem” kialakítása érdekében a polgármesteri házat összenyitották a szomszédos épülettel.⁸⁷

4. kép. Az egykori Natl Lipót-féle, mai Kossow-ház (Fő tér 4.), az uralkodói szállás 1681-ben (a korabeli forrásokban Burg, Aula)

⁸⁶ Az alábbiakra részletesen *Pálffy Géza*: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. In: Századok 138. (2004) 1051–1052., 1076–1077. és 1089–1090.

⁸⁷ „Ihr Kayserliche Mayestäten seyn darauf in dero nahend daran gelegenes quartier, welches in etzlichen durchgebrochenen häuser zugerichtet war, zu fusse über die gassen gegangen...” ÖStA HHSIA OMeA ZA Prot. Bd. 3. p. 321.; „Unter dessen war in der ritterstuben (warzue man auß dem gräfflichen Esterhasischen in daz neben hauß zwey zimmer zusammen gebracht) die taffel geordnet.” Uo. Bd. 4. fol. 28.

A magyar felségjelvények 1681-ben ráadásul nem csupán a díszbéd idején voltak az uralkodó szállásán. Azokat már a királyné-koronázást megelőző napon (december 8-án) mindenféle pompa nélkül ide, mégpedig a császár saját szobájába szállították,⁸⁸ majd innen vitték át ünnepélyesen őket a másnapi ceremónia alkalmával a templomba. A lakomát követően pedig valószínűleg ugyanitt maradtak egészen a koronáladába való december 12-én történő visszahelyezésükig. Sőt, az sem zárható ki, hogy ez már 1622-ben és 1625-ben is ekként zajlott, amit az a korabeli szokás is valószínűsít, miszerint a koronázást megelőző napokban a megkoronázandó uralkodó fejéhez igazították a koronát, nevezetesen megfélelően kibélelve azt. Amennyiben viszont valóban hihetünk a Királyi könyvekbeli – másként nehezen értelmezhető⁸⁹ – forrásadatnak, akkor a városkapitányi házba szállítás előtt vagy még inkább a lakomákat követően egy ideig Kalmár Katalin házában (a későbbi Prépost-házban, a Szent György utca 5. szám alatt) is őrizték a felségjelvényeket. Ennek okát ez ideig még nem sikerült kiderítenünk.

Különleges rítusteremtés a soproni Városházán

Végezetül még egy rendkívül érdekes jelenségre szükséges kiemelten felhívni mind a soproniak, mind a koronakutatás figyelmét. A Szent Korona késő középkori és kora újkori négy soproni jelenléte (1463, 1622, 1625, 1681) alkalmával majdnem minden esetben különleges közszemléjére is sor került. Az Antonio Bonfini leírásának köszönhetően ugyan már ismert, hogy 1463. július végén III. Frigyes-től való visszaszerzését követően „Sopronban három napon át mindenkinek módja nyílt megismerésére és megvizsgálására”,⁹⁰ 17. századbeli megtekintéseiről viszont ez ideig szinte semmit sem tudott a kutatás. A magyar felségjelvényt ráadásul nem csupán az említett három koronázási lakoma alkalmával szűkebb körben és közelebről a politikai elit legkiemelkedőbb tagjai, valamint III. Ferdinánd 1625. decemberi szertartásának legfőbb színhelyein (a templomban; a koronázási menetben; a világi eskü helyszínén, a Hátsó kapu előtti piactéren;⁹¹ valamint a nevezetes Koronázódombon) távolabbról láthatták a jelenlévők. A korona és a felségjelvények megtekintésére két alkalommal (1622-ben és 1681-ben) a Régi Városházán is alkalom kínálkozott, mégpedig egészen különleges körülmények között.

1622 nyarán a megérkezését követő napon, azaz július 12-én a koronálását a Városháza tanácstermében, az országgyűlés felsőtáblájának akkori üléstermében a fő- és

⁸⁸ „in aulam et cubiculum Sacrae Caesareae Maiestatis, sine tamen magno splendoris apparatu...” Uo. Bd. 4. fol. 12r. és ugyanez: MNL OL, P 125, Nr. 9385. és Nr. 9387., ill. vö. még *Martinus Georgius Kovachich*: Solennia inauguralia serenissimorum ac potentissimorum principum utriusque sexus, qui ex augusta stirpe Habsburgo-Austriaca Sacra Corona Apostolica in reges Hungarorum, reginasque periodo tertia redimti sunt. Pest, 1790. 111., 120.

⁸⁹ „utraque binaria vice, tam ante feliciter peractas coronationum solennitates, quam etiam ex post, dum videlicet eadem Sacra Corona in constitutum suam sedem, in arce nempe Posoniensem reportaretur, in aedibus nobilis foeminae Catharinae Kalmar, egregii quondam Joannis Török, alias civis et inhabitatoris huius civitatis nostrae Soproniensis relictae viduae, fuisset delata et locata...” MNL OL, A 57, Magyar kancelláriai levéltár, Libri regii Vol. 7. p. 569. (1625. dec. 12., Sopron)

⁹⁰ *Antonio Bonfini*: A magyar történelem tízezei. Ford. Kulcsár Péter. Bp., 1995. 734.: 3.10.310.

⁹¹ A pontos helyszínre I. Oklevéltár Bethlen diplomáciai összekötetései történetéhez, 391., ill. újabban: *Csizi*: Egy nagyívű hivatali karrier, 193.

közrendek közös jelenlétében nyitották fel. Ennek oka mindenekelőtt az volt, hogy a politikai elit képviselői saját szemükkel győződjenek meg arról, hogy Bethlen Gábor-tól, illetve az elhunyt koronaőr (Révay Péter) özvegyétől minden felségjelvényt hiánytalanul visszakaptak. Miként egy alsótáblai követ naplójában rögzítette, a koronázási ládából kivett jelvényeket (magát a Szent Koronát, a jogart, az országalmát, a kardot, a palástot, a harisnyákat és a sarukat) – a Kassán márciusban felvett jegyzéknek megfelelően – Thurzó Szaniszló nádor egy padra állva megmutatta a teremben összegyűlt rendeknek.⁹² Ezek hiánytalanul megvoltak, hiszen az 1622. augusztus 9-én Pozsony várbeli visszatételükkor készült, már említett jegyzékben mind szerepeltek, kiegészülve még három vörös selyemből készült kis vánkossal, amelyeken ezeket a királyné-koronázás alkalmával hordozhatták (vö. az 1. képen látható vánkосokat). Így erről a rendek a 4. törvénycikk 4. paragrafusában hivatalos igazolást is adtak Révay özvegyének,⁹³ amelyet neki másolatban veje, Nádasdy Pál már augusztus 7-én meg is küldött.⁹⁴ Sőt, a politikai elit tagjai által végrehajtott hivatalos szemlét és ellenőrzést követően – miként erről az említett német naplószerű feljegyzés és Khevenhüller *Annalése* is tudósít – a koronát és a felségjelvényeket az új nádor, az evangélikus Thurzó Szaniszló a Városháza ablakából a soproni Fő téren összegyűlt tömegnek is kimutatta.⁹⁵ Ilyen különleges formában végrehajtott hivatalos (rendi körben lezajló), majd szélesebb körű (a nép számára egy ablakon át megvalósított) közszemlére eddigi ismereteink szerint a Szent Korona történetében ekkor került sor először.

Ez a ritkaságszámba menő rítus a következő soproni koronázások közül az 1681. decemberi királynéavatáson is gyakorlat maradt. A pozsonyi koronázások alkalmával viszont hasonlóról nem tudunk, ott ugyanis a ceremóniát megelőző napon a királyi várból mindig a Szent Márton-dóm sekrestyéjébe vitték a felségjelvényeket tartalmazó koronáládát, amelyet csak az egyházi szertartást megelőzően és csupán a magyar rendek válogatott előkelőségeinek, illetve az udvar képviselőinek jelenlétében nyitottak fel.⁹⁶ A pozsonyi Városháza tehát a koronázó országgyűlések idején nem kapott hasonlóan szimbolikus feladatkört, noha a 16–17. század folyamán a diéták alatt a tárnoki székeket szinte mindig itt tartották. 1625. december elején eddigi ismereteink szerint a koronaszemle a soproni Városházán ugyan nem történt meg, pedig 1622 nyarához hasonlóan a koronáládát ekkor is a felsőtábla ottani üléstermébe vitték, amelyet rá-

⁹² „Tandem in Domo Senatoria coram omnibus Statibus Sacra Corona cum suis clenodiis, scilicet sceptro, pomo, gladio, paludamento, tibialibus, calceis, sociis per ipsum dominum palatinum ad videndum ex scamno exhibita ac iterum solum [sic!, feltehetően secundum helyett] regestrum Cassouiae conscriptum reposita et ad locum revecta...” MNL OL N 114 Köt. 1. fol. 17r., vö. a lőcsei követek leírásával: „des andern tages geöffnet, und dem ganzem Land gewisen” ŠA Levoča, MML III/46/15. (1622. júl. 15., Sopron).

⁹³ CJH 1608–1657, 184–185.

⁹⁴ „Minemő articulust íráttunk az üdvözült uramnak, atyámnak az Korona nála létérül való megadásrúl és mint quietalták Kegyelmeteket, azt is leíratván, páriáját Kegyelmednek, mint szerelmes asszonyunknak-anyámnak megküldöttem.” Slovenský národný archív, Bratislava; Spoločný archív rodu Révay, Korešpondencia Krab. 92. fol. 287–288. (1622. aug. 7., Keresztúr)

⁹⁵ „palatinus eroeffnet und zum fenster aus dem volk gezeiget” ÖStA HHSIA OMeA ÁZA Kart. 2. Nr. 3. fol. 8r.; „hat man dieselbe zum Fenster heraus dem gemeinen Volckh öffentlich fürgewiesen.” *Khevenhüller: Annales Ferdinandi*, Bd. 9. 1677. hasáb.

⁹⁶ Ennek egy különleges példáját l. *Pálffy Géza: A Szent Korona és a koronáláda balesete 1638-ban*. In: „Nem sülyed az emberiség!”... Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára. Szerk.: Jankovics József et al. Bp., 2007. 1431–1444. = <http://www.iti.mta.hu/Szorenyi60/Palffy.pdf>

adásul erre az alkalomra kifestettek és felújítottak,⁹⁷ 1681-ben azonban újra életre kelt az 1622. július közepi gyakorlat. Ez azzal volt magyarázható, hogy a második soproni királyné-koronázás előkészítéseinél az előző szertartásának elemeit igen gondosan tanulmányozták, így azok mintaadó jelleggel bírtak.

Ennek köszönhető, hogy a koronázási jelvények megérkezésének másnapján, 1681. december 6-án délután három órakor – több bécsi udvari, soproni városi és országgyűlési forrás egybehangzó tudósítása szerint⁹⁸ – a fő- és közrendek, valamint a bécsi Habsburg-udvartartás kirendelt tagjai az ekkor már az alsótábla ülésterméül szolgáló városházi tanácsteremben nagy érdeklődés közepette tekintették meg a felségjelvényeket. Sőt, a különleges eszmeiséggel bíró kincseket a katolikus és evangélikus követek közül többen meg is csókolták.⁹⁹ Végül pedig azokat az új nádor, Esterházy Pál kimutatta a városháza ablakán a Főtéren összesereglett nagyszámú, igen felkelkedett érdeklődőnek.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az 1622 júliusában a soproni Városházán bevezetett új szokás a következő királyné-koronázáson is kiemelkedő szimbolikus jelentőségű hagyománnyá vált. A nyugat-dunántúli szabad királyi városban a magyar politikai elit tagjai olyan rítust teremtettek, amely mind a Szent Korona és a Szent István-i állomot továbbörökítő Magyar Királyság, mind a felségjelvényt a rendeknek és a népek megmutató nádor, ám természetesen még – az országgyűlések idején (hangsúlyozandó) a magyar állam „alkalmi” vagy „ideiglenes fővárosává” előlépő – Sopron városa és egyik legkiemelkedőbb épülete, a Régi Városháza szerepét is tetemesen növelte. A magyar korona története szempontjából ez ideig szinte elfeledett épületben ugyanis nemzeti ereklyénk kora újkori különleges közszemléi zajlottak le, a Szent Korona itt töltötte a leghosszabb időt 17. századi soproni tartózkodásai alatt, miközben tanácssterme azzal is büszkélkedhetett, hogy a korszakban egyedülálló módon rövid időn belül a magyar országgyűlés mindkét házának helyszínéül szolgálhatott. Mindezek ismeretében őszintén remélem, hogy e különleges és sokrétű szerepéről az új Városháza falán vagy közelében hamarosan méltó emléktábla szólhat. Sopron város történetének egyik legkiválóbb kutatója és ismerője, a 100 esztendeje született Mollay Károly ennek biztosan nagyon örülne...

⁹⁷ MNL GyMSM SL SVL, Kamarási számadások 1625, p. 162., p. 237., p. 249., p. 252–259.

⁹⁸ Ennek tervére: „regnicolis in curiae majori conclavi, reliquo autem populo per fenestram Sacram Coronam et insignia spectanda praebeant.” ÖStA HHStA OMeA ZA Prot. Bd. 4. fol. 5v–6r.; ill. a megvalósulása: uo. fol. 11r–v., valamint „Erstlich hat er [ti. Esterházy Pál nádor] von fenster gezeigt die Cron, darnach den zepter, darnach den reichsapffel, darnach daß schwert, darnach den königsmantl, da haben die leuth zu einen jeden stuck vivat geschrien, unnd sind viel hundert menschen auf dem platz gestanden.” MNL GyMSM SL SVL XV. 3. 7. p. 208. (Petz-krónika) és „solche Cron [...] den Leyten öffentlich gezaiget worten, wie auch ein Schwert vnd ein schöner Rockh, welcher solt des heyl. König Steffany seyn gewesen. Vnd solches alles ist von Rathhauss Sall über dass Fenster her auss gehencket vnd gezaiget auff die gassen herab.” *Páur*: Hanns Tschány's Ungrische Chronik, 57., vö. még „ex fenestra populo in forum effuso spectanda praeibuit...” *Probst*: Comitologia, 98.

⁹⁹ ÖStA HHStA OMeA ZA Prot. Bd. 4. fol. 11v. és *Németh*: Az 1681. évi országgyűlés, 94.

Tanulmányomat egy szubjektív bevezetővel kezdem: másodéves történelem és levéltár szakos hallgatóként kerültem be először – Németh Ildikó akkor levéltár szakos hallgató, ma soproni levéltáros kolléganőnk jóvoltából – Mollay Károly professzor úr germanistáknak meghirdetett és az Eötvös Collegiumban tartott iratolvasás óráira. Nem tagadom, nagy félszszel jelentem meg az első órán, mivel a Professzor úr szigorú ember hírében állt és nagyfokú elvárásokat támasztott hallgatói irányába. Ráadásul, mint szembesülnöm kellett, felső éves, a Professzor úrhoz már évek óta járó hallgatókkal együtt kellett megküzdennem a német nyelvű iratok olvasásának számomra először szinte lehetetlen kihívásnak tűnő ódiúmával. Professzor úr ugyanis azt az elvet követte, hogy a hallgatók gondoskodjanak a tananyagról, ki mit kutat, hozza be, azután együtt elolvassuk. Úgyhogy emlékeim szerint egyszerre olvastunk 14. századi soproni oklevelet, I. világháborús tábornok magánlevelezését vagy 18. századi, számomra fűzfapoétáknak tűnő alkotók – nyilván laikus véleményem szerint – inkább rossz, mint jó kéziratos verseit.

Egy alapszabály volt, amikor az ember sorra került, olvasnia kellett a szöveget, akár most dobták először a mélyvízbe, akár nem. Volt olyan – nevet nem írok – ma már nemzetközi szinten is elismert történész kolléga, aki először azt mondta: „de hát ez nekem nem megy, Professzor úr, először vagyok itt, majd legközelebb olvasok”, amikor a második körben is ugyanezt a választ adta kollégánk, a Professzor úr közölte, hogy már nem kell legközelebb jönnie, azaz később be se tehetta a lábát. A Professzor úr ugyanis azt vallotta, mindent el lehet olvasni, minden írást meg lehet tanulni, csak szorgalom és akarat, kitartás kell hozzá. És valóban nem volt olyan német nyelvű kézirat, amit első látásra ne tudott volna elolvasni, értelmezni és nyelvészeti megjegyzésekkel ellátni, még arra is kitérve, hogy az írnok a német-római birodalom melyik szegletéből származhatott és hol tanulhatta a kancelláriai gyakorlatot. De ennél is fontosabb volt, hogy nem hagyott senkit magára, megtanította, hogy a leghetehetlenebb szöveget is hogyan, milyen módszerrel kell megfejteni, elolvasni. Három évig jártam a professzor úrhoz, mindent, amit tudok a német iratolvasásról, tőle tanultam meg. Amikor már én is levéltárba jártam kutatni, tömegesen hordtam a számomra érdekes – és nyilván az iratolvasási szeminárium többi részvevője számára teljesen érdektelen – iratokat, hogy közösen olvassuk el, fejtsük meg. Valóban egy életre szóló élmény és útravaló volt Mollay professzor úrhoz járni.

***

Aki járt Mollay professzor úr iratolvasási szemináriumaira, olvasta munkáit, különösen forrásközléseit, tudja, hogy milyen forráskiadási elveket vallott. Az alábbiakban összegezni szeretnénk, hogy a középkori – kora újkori német nyelvű forrásszövegek kiadásánál milyen elvek fogalmazódtak meg, és ezek hogyan változtak az elmúlt majdnem egy évszázad során. Végezetül pedig a közreműködésemmel publikált késő-

középkori – kora újkori, elsősorban kamarai iratok kiadásával kapcsolatosan felmerült kérdésekről, gyakorlatról szeretnék szólni.

Áttekintésünket a magyar történettudomány által a német nyelvű iratok közlése megalkotott forráskiadási szabályokkal kezdjük. Előre kell bocsátanunk, hogy nyelvészeti szempontok nem mindig kerültek figyelembe vételre. Az első – és ilyen szempontból mindmáig az egyetlen hivatalos – szabályzatot a Magyar Történelmi Társulat tette közzé a Századok 1919–20. évi évfolyamában.¹ A szabályzat az alábbiakat írja elő a német nyelvű iratok közlésénél:²

„Német szövegeknél kimagasló egyéniségek sajátkezü írásmódja megtartható, a nagy kezdőbetűk használatának kivételével, mire nézve az alábbi szabály érvényes. Egyéb német szövegeket a következőképen kell egyszerűsíteni. Semmit sem szabad az eredeti szöveghez hozzátenni és a magánhangzóknál semmit sem szabad változtatni, kivéve, hogy a magánhangzóknál a tájszólási kiejtésekre vonatkozó jeleket el kell hagyni. A mássalhangzóknak a mai írásmódnak meg nem felelő minden halmozását a mai írásmódhoz lehetőleg közelebb kell hozni. A hol v vagy w áll u helyett, ott az utóbbi betűt kell használni és viszont, y helyébe tulajdonnevek és görög származású nevek kivételével mindig i lép. Tulajdonneveket mindig az eredeti szerint kell írni, hacsak valamely írásmód nem kétségtelen, összetett szavakat, melyek nem felelnek meg a mai írásmódnak, fel kell oldani. Ellenben külön szavakat, melyek most mint összetett szók használatnak, egy szóvá kell összevonni. Nagy kezdőbetűket a mondat elején, főneveknél, megszólítási és címformulák siglájánál (E. dt., de E. ft. Dt.) és levelekben a megszólítottra vonatkozó névmásoknál kell használni. Tulajdonnevekből képzett mellékneveknél a németben is kis kezdőbetűket kell előnyben részesíteni. Német hivatalos iratokban elszórt és végződésükben nem germanisalt szavakkal az illető nyelvre megállapított szabályok szerint kell eljárni, kis betűvel kell azokat kezdeni s az eredeti szerint írni.”

A fenti, egyébként nem különösebben részletezett szabály alapján véve egy normalizált átírást fogalmazott meg – hangsúlyozni kell azonban, hogy a szabályzat elsősorban az akkori szóhasználat szerinti újkori források kiadására irányult, ma már újkori helyett inkább kora-újkori – újkori szövegekről beszélünk. A szabályzat tehát nyitva hagyta példának okáért a középkori forrásszövegek kiadásának kérdéskörét, ezért nem is csodálkozhattunk azon, hogy ezek kiadásánál más érvek, eljárások és szabályok alakultak ki.

Az 1950–60-as években tudományosan megújult hazai német nyelvű forráskiadásokban főként Mollay Károly munkássága nyomán meghatározóvá vált a teljes betűhív átírásra való törekvés, azaz a diktámenek, mellékjelek minél hűbb nyomdai megjelenítése, a szöveg formai jegyeinek minél inkább az eredeti forrásban található visszaadására való törekvés. Természetesen ez egybevágott a magyar nyelvű szövegek kiadása kapcsán szintén nyelvészek által szorgalmazott betűhív átírására irányuló elvárásokkal.³ Hozzá kell tennünk, hogy Mollay kiadási gyakorlatát főként középkori,

¹ A Magyar Történelmi Társulat forráskiadási szabályzatai. 4. Részletes utasítás az újkori történeti források kiadására. In: Századok, 53–54. (1919–1920). Melléklet. 12–24.

² Uo. 16–17.

³ A problémára összefoglalóan ld. Bak Borbála: A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései In: Fons (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok) 7. (2000) 1. sz. 91–137. (a továbbiakban: Bak, 2000) különösen 110–123.

sokszor egyedi források (pl. naplók) kiadása kapcsán alakította ki.⁴ Szende Katalin az alábbiakban foglalja össze Mollay hatását a hazai német nyelvű forráskiadási gyakorlatra:⁵

„Az 1945 utáni hazai német forráskiadványok elsősorban Mollay Károly (1913–1997) munkásságához kapcsolódnak, aki az elmúlt évtizedekben a hazai német nyelvtörténet legjelesebb művelője, a német forráskiadás vitathatatlan nagymestere és iskolateremtő egyénisége volt. Nem túlzás azt állítani, hogy aki ma Magyarországon középkori vagy kora-újkori források kutatásával foglalkozik, közvetlenül vagy közvetve (azaz tanítványain keresztül) tőle tanulta a mesterség alapjait.”

Érdekes módon a forráskiadás gyakorlati kérdéseinek megtárgyalására a Történelmi Társulat 1919–20. évi szabályzatát követő nyolc (!) évtizedben hivatalos keretek között, azaz tudományos konferencián illetve nyomtatásban megjelent írásokban nem került sor. Ezt a hiátust kívánta, ha nem is megszüntetni, de legalább valamelyest pótolni az 1999 végén Budapest Főváros Levéltárban „A történeti források kiadásának módszertani kérdései” címmel tartott tudományos konferencia. A tudományos tanácskozás megszervezésére az akkor éppen alig több mint fél évtizede működő *Fons* (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) folyóirat kezdeményezésére került sor. A *Fons*-ot lelkes levéltár szakos hallgatók hoztak létre 1993-ban. A folyóiratnak, amely immár fennállásának 20. évfordulóját ünnepli, mai napig az egyik fő törekvése a hazai forráskiadás és forrásfeltárás elősegítése. Akkor fiatal, szinte kezdő levéltárosként, a *Fons* akkori és jelenlegi főszerkesztőjeként magam is egyik szervezője voltam ennek az – utólag nyugodtan értékelhetjük így – historiográfiai jelentőségű konferenciának. A konferencia szervezőihez névleg csatlakozott a nagy múltú Magyar Történelmi Társulat is, de a szervezés motorja egyértelműen a *Fons* köre volt, azok az ifjú levéltárosok, történészek, akik Bak Borbála magyar iratolvasás, illetve Mollay Károly német iratolvasás óráin tanulták meg a történeti források kiadásának elveit. A nagy sikerű konferencia előadásai, korreferátuma és a konferencián elhangzott hozzászólások nyomtatásban is megjelentek a *Fons* 2000. évi 1. számában.⁶ A folyóiratnak ez a száma ma már antikvár ritkaságnak minősül, és nyugodtan mondhatjuk, jelenleg az ebben a *Fons* számban megjelent írások azok, amelyeket a közép- és kora újkori forráskiadások készítői egyfajta *de facto* szabályzatként elfogadnak.

A konferencián az előadók áttekintették az egyes korszakok és nyelvek forráskiadás kérdéseit és a publikálás tekintetében igyekeztek szabályokat megfogalmazni. Az előre elkészített kéziratokat a szervezők megküldték több tudományos műhelynek, kiemelkedő hazai kutatóknak és felkértek korreferátorokat az egyes területekre készített anyagok értékeléséhez. A konferencia előadói között szerepeltek Tringli István,⁷

⁴ Elegendő itt utalnunk Kottaner Jánosné naplójának kiadására: *Karl Mollay: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin. Die ältesten deutschen Frauenmemoiren (1439–1440)*. In: Arrabona 7. (Győr, 1965) 237–296., ill. Karl Mollay (Hg.): *Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottanerin (1439–1440)*. Wien, 1971. Mollay forrásközlési leveinek utolsó szisztematikus összeállítása: Mollay Károly: *Első telekkönyv / Erstes Grundbuch*. Sopron, 1993, XIX. Mollay számos forráskiadására ld. Mollay Károly irodalmi munkássága. In: Soproni Szemle 47. (1993) 403–422. p., 51. (1997) 198.

⁵ Szende Katalin: A magyarországi középkori német nyelvű források kiadásának elvei és gyakorlata. In: *Fons* (Forráskutatás és Történelmi Segédtudományok) 7. (2000), 60. (A továbbiakban: Szende, 2000.)

⁶ A történeti források kiadásának módszertani kérdései. Szerk.: Kenyeres István. Az 1999. december 8-án tartott Budapest Főváros Levéltára, Fons, Magyar Történelmi Társulat által szervezett Levéltári Nap előadásai. In: *Fons* (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) 7. (2000) 1. sz.

⁷ Tringli István: Középkori oklevelek kiadásának problémái. In: *uo.* 7–40.

Oborni Teréz,⁸ Bak Borbála,⁹ Hermann Róbert,¹⁰ Sipos Péter,¹¹ a korreferátorok között Szovák Kornél, Fazekas István, Dominkovits Péter, Szűcs László. A vitában a középkori források kiadása kapcsán részt vett Kubinyi András, Engel Pál, Jakó Zsigmond, a kora újkoriaknál Gecsényi Lajos, Pálffy Géza, Bessenyei József, az új- és jelenkoriaknál pedig Somogyi Éva és Varga László. A német nyelvű források kiadásának kérdéskörét ketten járták körbe: Szende Katalin¹² a középkori, míg Soós István¹³ az újkori szövegek publikálásának elveivel foglalkozott. Témák szempontjából érdemes Szende Katalin szövegéből idéznünk:¹⁴

„A szöveg leírójának nyelvjárásától és műveltségi szintjétől, az írásban való gyakorlottságától függött az egyes dokumentumok írásképe és írásmódja. Ez két oldalról is indokolja a betűhív átírások alább részletezendő elvét. Egyrészt ha tudjuk a lejegyző személy származási helyét és társadalmi állását, a közölt szöveg újabb adalékot jelent az adott terület és társadalmi réteg nyelvi normáinak és nyelvjárásának megismeréséhez. Másrészt viszont ha a fenti adatok valamelyike nem ismert, hasonló nyelvi és hangzólejegyzési sajátosságok alapján következtethetünk rá, hogy honnan és milyen körökből származott a szerző vagy lejegyző. A dokumentumok írásmódja ily módon maga is forrásértékkel rendelkezik. A szöveg kiadójának tehát törekednie kell arra, hogy — az érthetőség ill. értelmezhetőség határain belül — minél többet megtartson ezekből a jellegzetességekből. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy bizonyos formai sajátosságok megfigyelése céljából még a legjobb kiadás mellett is szükség van az eredeti szöveg megtekintésére, ezért indokolatlan lenne a szöveg érthetőségét pl. a dictamen jelekkel vagy a sorvezetődések feltüntetésével megzavarni. A kiadás ugyanis mindig egyfajta értelmezést is jelent, ezért nem az eredeti szöveg pontos képét tükrözi, hanem a kiadónak meg kell kísérelni leválasztani az esetleges és a szöveggel nem összefüggő mellékes jelenségeket a szöveg lényegéhez tartozó elemektől. ... *Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy itt is egyfajta köztes helyzet érvényesül a 'tetűhű', paleográfiai hűségű és a teljesen normalizált, sőt modernizált szövegek között.*” (kiemelés tőlem K.I.)

Szende Katalin tehát már egyfajta köztes megoldást javasolt a betűhív és a teljesen normalizált szövegkiadási módszerek között.

Soós István az alábbiakban foglalja össze a betűhív átírás kérdéskörét 18. századi iratok esetében:¹⁵ „Mivel a 18. században, a koraújkorhoz hasonlóan nem létezett egységes német helyesírás, a szövegek kiadásában nem követhetjük a későbbi illetve a mai német helyesírási szabályokat. Ennél fogva nem „írhatjuk át” az egykori forrásokat; azokat eredeti formájukban kell közreadni. A kiadónak tehát a kútfőket, melyekben akár az egyes szavak korabeli kiejtésére vagy nyelvjárására nézve is fontos információkat kaphatunk, lehetőleg pontosan kell publikálnia. Ez persze nem jelenti

⁸ Oborni Teréz: A kora újkori latin nyelvű forrásszövegek kiadásáról. In: uo. 67–75.

⁹ Bak, 2000. 91–137.

¹⁰ Hermann Róbert: Az 1848–49-es források kiadása. In: uo. 151–170.

¹¹ Sipos Péter: A XX. századi forráskiadás problémái és ajánlás a forráskiadás szabályzatára. In: uo. 171–184.

¹² Szende, 2000. 49–62.

¹³ Soós István: Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására. In: uo. 81–89. p. (A továbbiakban: Soós, 2000.)

¹⁴ Szende, 2000. 55–56.

¹⁵ Soós, 2000. 87.

azt, hogy a szövegeket szigorúan betűhíven kell megjelentetni. A kizárólag betűhív kiadás különleges esetekben kötelező érvényű, mint pl. kiemelkedő személyiségek kéziratainak közreadásakor.”

Soós István tehát – igaz óvatosan – de alapjában véve szintén egyfajta normalizált átírást javasol. Igaz több esetben a részletszabályok tekintetében betűhív megoldásokat javasolt.¹⁶ A fentiekből ugyanakkor az is kiderül, hogy éppen a 16–17. századi szövegek kiadója maradt az egyébként valóban historiográfiai jelentőségű konferencia eredményei ellenére támasz nélkül.

Munkám során szembesültem azzal, hogy a 16–17. századi német nyelvű szövegek kiadása is egyfajta köztes helyzetet képvisel a középkori és a 18. századi szövegek között. Szabályzat, avagy a fentiekhez hasonló ajánlás nem lévén, ki kellett dolgoznunk a 16. századi német nyelvű szövegek kiadási elveit. Jeleznem kell ugyanakkor, hogy ehhez a már fentebb említett, Szende Katalin és Soós István tollából származó közlemények nagy segítségünkre voltak.

A 16. századi hivatali – itt elsősorban a kamarai – írásbeliség nyomán keletkezett német nyelvű szövegek közzétételére vonatkozó szabályokat az általam szerkesztett *XVI. századi uradalmi utasítások* címmel megjelent kétkötetes forráskiadás kapcsán dolgoztuk ki.¹⁷ A kötetben a legfontosabbnak tartott, mintegy 27 kamarai-kincstári uradalom 64 uradalmi instrukciója, illetve kivonatossan további 18 utasítás (összesen 82) került közlésre. A kötetben több német nyelvű forrás kiadásra is sor került: a legkorábbi a magyaróvári prefektus 1532. évi instrukciója volt,¹⁸ de több német nyelvű utasítást publikáltunk szintén Magyaróvárról, illetve Komárom kapcsán is.

A kiadás során két alapvető problémát kellett megoldani: 1) a szövegvariánsok kezelését, 2) a német nyelvű iratok átírásának kérdéskörét.¹⁹ Az első kérdéskör nem tartozik a német nyelvű források kiadásának problematikájához, azonban a normatív forráskiadások esetében nem megkerülhető probléma kezelésére kidolgozott eljárásunkat érdemes röviden ismertetni:²⁰

„A két vagy több szövegvariáns esetében az alapszöveg mindig a legkorábbi (indokolt esetben eltértünk), a variáns szöveget betűjel jelzi, általában az adott utasítást kapó tisztviselő családnévének kezdőbetűjével, vagy ugyanazon személynek szóló későbbi tisztázat, másolat esetében **M** (másolat) használható.

Két szövegvariáns képlete:

'**A**' szöveg (alapszöveg) → '**B**' szöveg (másolat, tisztázat, variáns)

a) Az '**A**'-ban₁ nem szereplő, ám a '**B**'-ben többletet jelentő szöveget lábjegyzetben közöljük. Pl. **B** többlete: ...

¹⁶ Uo. 87–89.

¹⁷ XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. Szerk. és a bevezető tanulmányt írta: Kenyeres István. I–II. köt. Budapest, 2002. Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány (Fons Könyvek 2.) (A továbbiakban: *Kenyeres*, 2002.)

¹⁸ Mária királyné utasítása Jacob von Stamp magyaróvári kapitánynak és mosoni főispánnak a magyaróvári uradalom igazgatására. Brüsszel, 1532. február 24. Uo. 392–399.

¹⁹ A kötet készítése kapcsán felmerült problémákra ld. *Kenyeres István*: XVI. századi utasítások kiadásának problémái. In: Magyar Levéltárosok Egyesülete két konferenciája. Kaposvár 2002. szeptember 4–6. Budapest, Balassi Intézet 2003. május 14. Szerk.: Böőr László. Budapest, 2003. Magyar Levéltárosok Egyesülete 124–132.

²⁰ *Kenyeres*, 2002. 84.

b.) Az 'A'-ban többletet képező, ám 'B'-ben nem szereplő szöveget *kurziváljuk*. Teljes pontok hiányzására lábjegyzetben hívjuk fel a figyelmet.

c.) Az 'A'-ban és 'B'-ben egyaránt szereplő, ám variáns szövegeket az 'A'-ban *kurziváljuk* és lábjegyzetben közöljük a 'B' -ben szereplő variánst, szintén *kurziválva*.

Csak a tartalmi változásokat közöljük. Amennyiben 'B' szövegben az 'A' főszövegben szereplő pontok változatlan tartalommal, de más sorrendben szerepelnek, akkor ezt nem jelöltük külön. Amennyiben a 'B' variáns-szövegben több egymást követő pont is eltérő tartalommal szerepelt, akkor ezeket teljes egészükben lábjegyzetben szövegvariánsként közöljük, ekkor a pontokat kis betűvel jelöltük pl. [a.], ugyanakkor, ha ezek között találhatóak olyan pontok is, amelyek tartalmilag kapcsolhatók a főszövegben lévők valamelyikéhez, akkor arra < > között utalunk pl. <vö. főszöveg 47. pont>."

A német nyelvű szövegek kiadásához az alábbi elveket dolgoztuk ki, figyelembe véve a fentebb említett ajánlásokat illetve Szende Katalinnal, Gecsényi Lajossal és Pálffy Gézával folytatott konzultációk eredményeit.²¹

„Valamennyi forrás *szövegűen* került átírára, a szövegben előforduló valamennyi hangalak megtartásával az alábbi szabályokkal:

A szövegben *csak* az alábbiakat írtuk át nagybetűvel:

a.) nép-, országok-, tájak-, hely-, vizek-, család- és személynevek;

b.) hónapok, napok és ünnepnapok;

c.) címek és megszólításformák (*Euere Majestät*) és az uralkodói többes (*Wir, Unns* stb.) írásakor (leszámitva a birtokos névmásokat: pl. *unnser*).

A korabeli, XVI. századi szövegeket közlő német nyelvű forráskiadványok és átírási szabályzatok általában a kisbetűs átírást javasolják. A magyarországi gyakorlatban Mollay Károly a teljes betűhívséget javasolja, ez azonban a tömeges akta-termelés korában már véleményünk szerint nem indokolt. (A szó közbeni nagybetűs alakok pedig kifejezetten zavaróan hatnak.)" [...]

„A magánhangzók átírásakor a következők szerint jártunk el: az 'o' fölötti mellékljel esetén állandósult és következetes használat esetén, amennyiben megállapíthatóan 'ö'-t jelöl, akkor 'ö'-re írtuk át, ugyanígy jártunk el 2 pont vagy vonás esetén. Az 'a' feletti mellékljel esetén: 'ä', 'u' feletti mellékljel esetén maradt az 'u', kivételt képezett, ha egyértelműen felismerhető volt az 'u' fölött két pont, vagy vessző, akkor 'ü'. Az 'i' változtatás nélkül megmaradt, tehát nem írtuk át *ie-re*, így pl. a *hier, sieben* stb. maradt a *hir* és a *siben*, még elméletileg értelemzavaró esetekben is a forrásban szereplő rövid 'i'-s alakot tartottuk meg, ugyanis a szövegkörnyezetből egyértelműen kiderül, melyik jelentésről van szó. (pl. *wider – wieder*).

A mássalhangzók esetében 'cz' és a 'tz' betűkapcsolat átírásánál azt az elvet követtük, hogy amennyiben a 'z' előtti betű szára meghaladta a 'z'-t, akkor 'tz'-vel, amennyiben nem haladta meg, akkor 'cz'-vel írtuk át. Az 'u' és 'f' eltérés esetében a szövegben előfordulót használtuk (pl. *fogt és vogt*). A 'b – p' eltérésnél is a szövegben előforduló alakot használtuk. A kettős 's' ('ss')-t meghagyjuk és nem írtuk át 'B'-szé, ahogy a 'B'-t sem 'ss'-szé, ha egymás mellet egy hosszú és egy rövid 's' áll, akkor 'B'-ként írtuk át. Valamennyi kemény mássalhangzós alakot megőriztünk, pl. *gkh, kh, ckh a burgkhgrafen flekhen, rubrickhen*.

²¹ Uo. 88–89.

Az 'i-j' eltérés esetén mindent értelemszerűen írtunk át 'j'-re, illetve 'i'-re: pl. *in* és nem *jn*, és *jemand* nem *iemand*). Kivételt képezett az igen gyakori 'y', amit megőriztünk, amennyiben nem latin ragozást jelölt, a 'ÿ'-t ugyanakkor átírtuk 'y'-ra. Az 'u' és 'v' esetében a jelentésnek megfelelően írjuk át: tehát *unnd* és nem *vnnd*. Ennek oka az, hogy ebben a korszakban még gyakorlatilag csak 'v'-t írtak, ritka az 'u' használata, kivételt képez a 'w', amelyet megtartottunk (pl. *bawen*). A források szövegeiben alkalmazott rövidítéseket minden esetben feloldottuk. A szavak egybe-különírása esetében a jól láthatóan egybeírt alakokat megtartottuk, azonban tekintettel a gót betűs írás jellegzetességére a szavakat értelmük szerint esetenként tagoltuk (pl. *davondie* helyett *davon die*). A szöveget értelme szerint a ma használatos központozási gyakorlat szerint tagoltuk."

Nem állítom, hogy az általunk kidolgozott, hangsúlyosan a tömeges aktákra, tehát főként a központi hivatalok, elsősorban a kamarai-pénzügyigazgatási terület iratanyagára kidolgozott szabályzatot nem lehet vita tárgyává tenni. Nagy örömömről szolgál ugyanakkor, hogy az itt kidolgozott kiadási elveket mások is hasznosították, példának okáért Dominkovits Péter, Lackner Kristóf polgármester javairól szóló forráskiadásában,²² vagy Szakács Anita Magyaróvár mezőváros 1581–82. évi protokollumának kiadásakor.²³ tehát némi szerénységgel azt is mondhatjuk, hogy a Mollay Károly nyomdokain kidolgozott, de azt a mai követelményekhez igazító Szende Katalin, valamint a 18. századi forráskiadási elveket megfogalmazó Soós István ajánlásait figyelembe vevő, de a korszak átmenetiségéhez igazodó 16–17. századi német nyelvű forráskiadási ajánlás a kamarai és városi források esetében úgy tűnik jól alkalmazható és mintául szolgálhat a későbbi forrásközzéadók számára.

Úgy vélem, hogy ma a források digitalizálásának és közzétételének korában talán végleg eldőlt a fentebb vázolt betűhív-normalizált szövegkiadási elvi vita: aki arra kíváncsi, hogy az egyes betűkön milyen mellékjelek szerepelnek, hol csúszott meg az írnok tolla, esetleg mi az, ami nem toll, hanem légy piszok nyoma, akkor a digitális verziókon keresztül is tudja tanulmányozni az iratokat, míg a normalizált forráskiadás lehetővé teszi a szélesebb körű felhasználást. Természetesen egyetértek azzal, hogy kiemelkedő személyiségek egyedi, autográf kéziratai (pl. naplók, memoárok), vagy autográf irodalmi szövegek közlésénél továbbra is Mollay Károly kiadási elveit kell alkalmazni.

---

²² Dominkovits Péter: Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai. Végrendeletek, hagyatéki- és vagyonleltárak, osztályok 1591–1632. Sopron, 2007. hivatkozás: 22.

²³ Kenyeres István – D. Szakács Anita – Mihály Ferenc: Magyaróvár tanácsának törvénykezési jegyzőkönyvei az 1581–1582. években. Győr, 2012. 45–46 (a forráskiadás Szakács Anita munkája).

Mollay-tanítvány vagyok, akinek teljes szakmai pályáját meghatározta a professzor úr széles szakmai tudása, annak a diákokra ható szuggesztív kisugárzása, és következetes emberi tartása. Egyetemi tanulmányaimat a szó szoros értelmében nála kezdtem: ő volt a felvételi bizottságom elnöke. Később lenyűgöztek nyelvtörténeti előadásai, és meghatározó erővel hatottak rám a szemináriumokon folytatott, majd később személyes beszélgetések. Professzor úrnál írtam a szakdolgozatomat, ő volt az egyetemi disszertációm témavezetője, és ő segített a kandidátusi disszertációm elkészítésében is. Ezekben a dolgozatokban többek között az általa kiadott *Budai Jogkönyvet*² és *Kottanner Jánosné emlékiratait*³ vizsgáltam szórendi szempontból. Haláláig kapcsolatban voltam vele, és ő szakmai tanácsokkal látott el és atyai gondossággal figyelte pályámat.

Bevezetés

Jelen tanulmány a soproni és egyben a magyarországi német nyelv történetének bemutatásához kíván hozzájárulni. A vizsgálathoz a 15. és 16. századi Sopronban írt és Mollay Károly kiadásában 1993-ban *Első telekkönyv (1480–1553)* címmel közreadott kötetet választottam.⁴ A bejegyzéseket tizenkét kéz 73 éven át írta a telekkönyvbe. Erre az időre esnek a török ellen vívott legádázabb harcok és végül Magyarország középső részének a török általi meghódítása. Sopron – amely a zárt német nyelvterület határán és Magyarország nyugati szélén terült el, hasonlóan sok más, többnyire német lakosságú és ezért német kancelláriai nyelven működő városhoz Magyarország keleti és északi peremén, Erdélyben, a Felvidéken és azon belül a Szepességben –, kívül maradt a török által megszállt területen.

A 15–16. századi magyarországi városokban a korábban szóbeli hagyományozással hátrahagyott törvényeket a 15. századtól kezdve többnyire német nyelven kodifikálták.⁵ A bírósági könyveket⁶ és telekkönyveket, mint például az itt vizsgált kötetet,

¹ Jelen tanulmány a Praesens kiadó Beiträge zur Kanzeleisprachenforschung c. sorozatának Die Anfänge deutschsprachiger Kanzleien in Europa (Hgg. von Jörg Meier und Arne Ziegler) című 4. kötetében Strukturen und Formeln in den Eintragungen des „Ersten Grundbuchs 1480–1553“. Zur Kanzleisprache der Stadt Ödenburg im späten Mittelalter címen német nyelven megjelent cikk magyar fordítása. Köszönöm Albrecht Greulenak, József Wiktorowicznak és Vargáné Drewnowska Ewanak segítő véleményeiket és tanácsaikat.

² *Karl Mollay*: Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn. Budapest – Weimar, 1959.

³ *Karl Mollay*: Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439–1440). Wien, 1971.

⁴ *Mollay Károly*: Első telekkönyv – Erstes Grundbuch 1480–1553. (Sopron város történeti forrásai A sorozat, 1. kötet) Sopron, 1993.

⁵ Ld. pl. *Mollay*: Das Ofner Stadtrecht; *Ilo Tapani Piirainen*: Das Stadtrechtsbuch von Sillein. Einleitung, Edition und Glossar von Ilo Tapani Piirainen. Berlin – New York, 1972.

szintén német nyelven vezették. Ezek mint szövegtípusok (Texttypen) jogi könyvek, közös jellemzőjüként a jogilag szabályozott érvényességet vehetjük alapul. Ez vonatkozik: a városi könyvekre, a jogkönyvekre, a bírósági könyvekre és a telekkönyvekre egyaránt. A telekkönyvek besorolása ez alatt mint szövegfajta osztály (Textsortenklasse) nevezhető meg.⁷

Jelen tanulmányban ennek a szövegfajta osztálynak a szerkezetével és szövegfajtaszerű jellemző vonásaival foglalkozunk. A következő kérdésekre keressük a választ:

1. Hány makrostrukturális típust különböztetünk meg egy szövegfajtan belül?
2. Mely variációk fordulnak elő az egyes makrostrukturális típusokon belül (mint szó szerinti vagy csak szerkezeti megfelelések, formulaszerű fordulatok stb.)?
3. Több-e a megfelelés vagy inkább az eltérés az egyes kezek makrostrukturális típusaiban?

A soproni kancellária dokumentumai viszonylag jól fel vannak dolgozva, Házi Jenő 1921 és 1943 között 13 kötetben jelentette meg a városi levéltár okleveles anyagát.⁸ Mollay Károly a jelen telekkönyvön kívül különböző szövegfajtákhoz tartozó kéziratokat adott ki: egy üzleti könyvet⁹ és egy házi gyógyszerkönyvet.¹⁰ További szövegek, amelyek a 15. és 16. századból, illetve a 17. század elejéről származnak, még kiadásra várnak.¹¹

A telekkönyv mint szövegnyelvészeti vizsgálati korpusz

A későközépkori Magyarországon a korai újfelnémet kancelláriai nyelvnek különböző szövegfajtaival és osztályaival találkozunk, mint városi jogok, bányajogok, bírósági könyvek, számadáskönyvek, levelek, oklevelek, telekkönyvek.¹²

⁶ V.ö. többek között *Ilpo Tapani Piirainen – Arne Ziegler: Das älteste Gerichtsbuch von Käsmark / Kežmarok aus den Jahren 1533–1553*. Levoča, 1998.; *Házi Jenő – Németh János: Gerichtsbuch / Bírósági könyv, 1423–1531*. (Sopron Város Történeti Forrásai B sorozat, 2. kötet. Sopron – Veszprém, 2005).

⁷ *Wolfgang Heinemann: Textsorten. Zur Diskussion um Basisklassen des Kommunizierens. Rückschau und Ausblick*. In: Kirsten Adamzik (Hg.): *Textsorten: Reflexionen und Analysen*. Tübingen, 2000, 9–30., itt: 16–17.; *Kirsten Adamzik: Sprache: Wege zum Verstehen*. Tübingen – Basel, 2001, 263–264, 332.

⁸ *Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. Oklevéltár I./1–7, II./1–6*. Sopron, 1921–1943.

⁹ *Mollay Károly: Moricz Pál kalmár üzleti könyve / Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz (1520–1529)*. Sopron Város Történeti Forrásai B sorozat, 1. kötet. Sopron, 1994.

¹⁰ *Mollay Károly: Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt / Hans Seyfridt házipatikája és ecetes könyvecskéje 1609–1633*. Sopron várostörténeti forrásai B/2. 139. Sopron, 1995.

¹¹ *Karl Mollay: Das Wörterbuch des Frühneuhochdeutschen in Ungarn*. In: Vilmos Ágel, Rainer Paul und Lajos Szalai (Hg.): *Beiträge zur historischen Lexikographie. Vorträge und Aufsätze zur mittelhochdeutschen und frühneuhochdeutschen Lexikographie*. (Budapester Beiträge zur Germanistik Bd. 15) Bp., 1986, 111–121, itt: 114.

¹² *Peter Bassola: Deutsche Schriftlichkeit in Ungarn in frühneuhochdeutscher Zeit – mit besonderer Rücksicht auf die Zeit bis 1526*. In: Karl Manherz (Hg.): *Gedenktagung zu Ehren von Claus Jürgen Hutterer und Karl Mollay am 24. November 2000*. (Budapester Beiträge zur Germanistik, Bd. 38) Bp., 2003, 11–25.; *Arne Ziegler: Stadtsprachliche Textsorten im 14. und 15. Jahrhundert. Eine Forschungsperspektive*. In: Helga Bister-Broosen (Hg.): *Beiträge zur historischen Stadtsprachenforschung*. Wien, 1999, 111–129.; Jörg Meier: *Städtische Textsorten des Frühneuhochdeutschen. Die Leutschauer Kanzlei im 16. Jahrhundert*. Uo. 131–157.

Korpuszunk, az *Első telekkönyv* 195 nyomtatott oldalt tesz ki. Az egyes bejegyzések, melyek elsősorban adás-vételi szerződéseket, adományokat, egyházi javadalmakból felvett kölcsönöket, adósleveleket stb. rögzítenek, folyamatos számozással 1-től 972-ig terjednek. A 611-es bejegyzéstől kezdve néhány olyan tétel található, amelyek alcsoportba vannak osztva. Így az egész telekkönyv hozzávetőleg 1100–1150 bejegyzést tartalmaz. Mollay Károly a bevezetésben részletesen foglalkozik az írnokokkal. 12 kéz egytől 16 éven át, átlagosan tehát kb. 6–7 évig volt gazdája a telekkönyvnek. Mivel az egyes bejegyzések keletkezési idejét pontosan tudjuk, az is ismert számunkra, hogy mely írnok (azaz melyik kéz) mely bejegyzéseket írta.¹³

Az *Első telekkönyv* szövegfajtái

1. Adás-vételi szövegfajta

Az *Első telekkönyv*ben leggyakrabban az adás-vételi szövegfajta található, amely különböző makroszerkezeti variációkban fordul elő.

1.1 Az 1. típusú makroszerkezet

Nach Cristi geburt VierZehennhundert vnd darnach In dem Achtzigisten Jare **hat** peter Friesheimer dem Erbern Mert kromer, vnd Barbare, seiner hawsfrawenn vnd Ir baiden Erbenn **verkaufft** sein halbs haws Inn der Fleischer gassenn, Zw nachst des bemeltten Mert kromers vnd Hannsen Drescher hewser gelegenn, vmb ein Summa geldes, der er ganncz vnd gar bezalt vnd entricht ist, fray vnd ledig vor aller gült vnd geltschuld. Actum vt supra.¹⁴

Az 1. típusú makroszerkezet meghatározó összetevői:

Mikor	ki	kinek	eladta	mit	Attr1	Attr2	mennyíért	hogyan	hogyan	actum
1	2	3		4	5a)	5b)	6	7	8	9

A szöveg tartalma: fő információ (Kerninformation), kiegészítő adatok, esetleges kiegészítő magyarázatok.

A szöveg szándéka (Intention): a nyelvi kifejezések típusai, amelyek az egyes bejegyzések szándéka szerint különbözőek lehetnek; így közlés és/vagy kihirdetés és/vagy megállapítás és/vagy állítás, esetleg módosító adatok és/vagy hitelesítési adatok, valamint további nyilatkozatok.¹⁵ (a szöveg tartalma és intenciója kérdéséhez ld. Lüger 1995, 50ff).

Az 1. típusú makroszerkezet fő információinak szerkezete:

1. mikor? – időbeli meghatározás: Nach Cristi geburt VierZehennhundert vnd darnach In dem Achtzigisten Jare
2. ki? – személyi meghatározás (eladó): peter Friesheimer

¹³ Mollay Károly: Bevezető In: *Első telekkönyv*, XI–XIII.

¹⁴ *Első telekkönyv*, 3. bejegyzés. Mollay 1993, 1.

¹⁵ Heinz-Helmut Lüger: *Pressesprache*. 2., bearbeitete Auflage. Tübingen, 1995.

3. kinek? – személyi meghatározás (vevő): dem Erbern Mert kromer, vnd Barbare, seiner hawsfrawenn vnd Ir baider Erbenn
4. mit? – az eladás tárgya: sein halbs haws
További kiegészítő adatok:
5. Attribútumok – az eladás tárgyának adatai:
hely: a) Inn der Fleischer gassenn
b) Zw nachst des bemeltten Mert kromers vnd Hannsen Drescher hewser gelegenn
6. mennyiért? – az ár adatai: vmb ein Summa geldes
7. hogyan? – az eladás mikéntjének adatai: der er ganncz vnd gar bezalt vnd entricht ist
8. hogyan? – az objektum esetleges terheinek vagy ezek mentességének adatai: fray vnd ledig vor aller gült vnd geltschuld
9. idő – a bejegyzés időpontjának adata: Actum vt supra

Az Első telekkönyv szövegfajtájának makróstrukturális típusai mint közlés / tájékoztatás intenciójú szövegek a következő szerkezetet mutatják: fő/központi információk + további adatok. A fenti bejegyzés a fő információhoz a következő kiegészítéseket tartalmazza: Fő információ: 1–4: személyi, helyi és időbeli adatok, az adás-vételi ingatlan adata. További kiegészítő adatok: 5: az adásvételi ingatlan helyére, 6: a eladási árra vonatkozó adatok, 7: további adatok az eladással és 8: az ingatlan helyzetével kapcsolatosan. Nyelvi funkciók: Az 1-től 9-ig terjedő pontok – és így az egész bejegyzés – közlés – tájékoztatás.¹⁶ Ezek a kijelentések nem egy rövid időszakra vonatkoznak, hanem olyan terjedelmű érvényességre tartanak igényt, ami addig szól, míg egy új tájékoztatás azokat hatályon kívül nem helyezi.

1.2 A 2. típusú makroszerkezet

Pertel Schüerenprannt, Martha sein hawsfraw vnd Ir baider Erbenn **haben Nuts vnd Gwer Emphanen** ains Viertaill Weingarten Im Tewffen weg, des Nachbar ist Stathalben Schell Ledrer vnd veldhalben Mathes Sleyher, das mit khawff vom paull Leroch an sy kömen ist Ledig vnd frey. Actum an Mitichen Nach EliZabeth Anno 1497 (11. 22.).¹⁷

A 2. típusú makroszerkezet meghatározó összetevői:

ki	birtoklási, használati és rendelkezési jogot nyertek	kitől	hol - Attr	hogyan	kitől	hogyan	actum mikor
1	<u>haben</u> Nwcz vnd gewer <u>emphanen</u>	2	3	4	5	6	7

¹⁶ „Der Textautor macht Aussagen über einen Sachverhalt, den er für gegeben, für verbürgt hält.” Lüger 1995, 91.

¹⁷ Első telekkönyv, 195. bejegyzés. Mollay 1993, 29.

A fő információk felépítése (a tájékoztató adatok sorrendje és száma):

Ha összehasonlítjuk a 2. típusú makróstrukturális szerkezet fő információinak elemeit az 1. típuséval, azt állapíthatjuk meg, hogy mindkét típusban ugyanazok az információk találhatóak – mindössze azzal a különbséggel, hogy a 2. típusú a *hat Nwcz vnd gwer emphanngen* formulaszerű szerkezettel új felszíni szerkezetet hozott létre. Az igei csoportot, (amely itt főnévi csoporttal áll), a főinformáció meghatározó elemének tartom.

1. ki? (a személyek adatai)
2. miről? Az eladásra kínált illetve a csereingatlan, ill. az ingatlanok felsorolása
3. Hol van az ingatlan?
4. milyen? a tulajdonátruházás fajtája
5. kitől? az eladó személyének adatai
6. Az ingatlan tehermentes?
7. mikor? a bejegyzés dátuma

Nyelvi funkciók: A 2. makróstrukturális típusban is, mint fent az 1.-ben az első 7 pont a közlés beszédaktuscsoportba tartozik, amely itt is hosszú távú érvényességre tart számot.

Az egyes makróstrukturális típusok megkülönböztetésére két fő szempontot kell figyelembe venni: A fő információban közölt adatok és az azokat kiegészítő további adatok mennyiségének arányát, valamint a nyelvi kifejezések típusait.

1.3 A 3. típusú makroszerkezet

A fenti két makroszerkezeti típushoz képest a 3. típus – az eladó, valamint az ingatlan árára és fajtájára vonatkozó adatokon kívül – még további kiegészítő információkat tartalmaz, mint pl. a tulajdonjognak a vevőre való átruházása, illetve a jogfenntartás.

Thoman Hirsch, burger Zu Odenburg, hatt fur sich vnnd sein erben nutz vnnd gwer emphanngen aines weingarten In grassen, neben gmeiner Statt weingarten daselbs gelegen, so er von herren Michelln [tölld] puellemdorffer, auch purger Zu Odenburg vmb ain Suma gellts fur frei, ledig erkhaufft vnnd beZallt haben (sic!). Sollchs khauffs ist gedachter verkhauffer ernennnts Thoman Hirschen vnnd seiner erben recht trew gewern, scherm vnd furstanndt fur allkhunfftig khrieg vnnd ansprach gegen Cristen vnnd Juden, nach Stattbrauch. Ermellter weingarten ist auch durch den verkhauffer fur frey, ledig auf- vnnd vbergeben worden. Actum auf dem Rathauß den 17. tag January Anno domini 1544. Sub dominis magistratibus Joanne Reiß magistrociuium et Leopoldo Stainer Judice.¹⁸

A fő információ felépítése (a tájékoztató adatok sorrendje és száma):

A fő információ kifejtése:

hatt ... nutz vnnd gwer emphanngen → birtoklási, használati és rendelkezési jogot nyert

A fő információ és további kiegészítő adatok:

¹⁸ Első telekkönyv, 716. bejegyzés. *Mollay* 1993, 128.

- 1) ki? – vevő
- 2) kinek a javára?
- 3) mire? – az eladó ingatlanra vonatkozóan
- 4) Hol van az ingatlan?
- 5) hogyan? – kifizette
- 6) kitől? – az eladótól
- 7) miért? – egy bizonyos összegért
- 8) hogyan?

A kiegészítő információ egy további nyilatkozat arról, hogy az adás-vételi szerződés a város szokásjoga szerint jött létre. Ehhez még kapcsolódnak a már ismert kiegészítők az ingatlan minősítésére és az ügylet időpontjára vonatkozóan:

- 9) a tulajdonjog átadása a vevőnek, ami általános jogi érvényességgel bír
- 10) Az ingatlan tehermentes.
- 11) dátum
- 11.1) hol?
- 11.2) mikor?
- 11.3) Mely városbíró illetve tanácsos hivatali idejében?

Nyelvi funkciók: A nyelvi funkciókat itt is mint tájékoztatást lehet megfogalmazni, amely a tehermentesség további információjával egészül ki. Más bejegyzésekben, mint lent a 210-ben egy fenntartást rögzítenek, amelyet a közlés különleges fajtájának, konkrétan a figyelem felkeltésének tekinthetünk.

A központi elemek, azaz a fő információ kifejtésének módozatai az egyes bejegyzésekben variálódhatnak. A 218-as bejegyzésben például először a megszerzés módját adják meg: *haben khauff* (= megvették) és csak a végén rögzítik a teljes birtoklási, használati és rendelkezési jogot: *Vnd haben hiemit Nutzs vnd Gwer Emphangen*. Némelyik bejegyzésben a teljes leírás után egy kiegészítés szerepel, amely a birtokviszony megváltozását rögzíti vagy éppen azt korlátozza:

... Vnd ist der Seinreichin vorbehalten, Das Sy In dem obegeschrieben haws herberg haben soll. So Lanng Es der Fleischagker peter behaldt. Ob er Es aber verkhawfft vnd sich daraüs Züg. Alsdann sich die Seinreichin auch draus Ziehenn. Actum vt supra.¹⁹

Ebben a kiegészítésben először a fő információ szerepel: *ist vorbehalten*

Fő információ:

- 1) kinek?
  - 2) mit?
- További kiegészítő információk:
- 3) meddig?
  - 4) A megváltozott helyzetben már nem érvényes

¹⁹ Első telekkönyv, 716. bejegyzés. *Mollay* 1993, 31.

1.4 A 4. típusú makroszerkezet

Némelyik bejegyzés a fő információn kívül komplikált birtokviszonyokra vagy a birtokviszony megváltozására vonatkozó adatokat mutat be, mint pl. a következő bejegyzés:

Lamprecht Gundel vom wolffs hat ain sechtZehentail weingarten im Kuepergern verkaüft, der Zwischen n. farnner Vnd Rueprecht schuesterin weingarten daselbst gelegen, das von weilend Vlrich steyrer herrurt vnd von Ime mit erbschaft an sein eelich gelassen kind, mit nomen michel kumen ist, desselben kindes Mueter Jetzo gedachter gündl eelich genommen hat Vnd er hat seinem SteuffSun, michel fur das obgemellt weingärtl ain ander SechZehentail weingarten Im Heller, Zwischen Andre pinther vnd pangrats Maintzer weingarten gelegen, ledig vnd frei geben, den sollen Im Vater Vnd Mueter treulich vorbehalten Vnd peulich Innhaben. Beschehen Freitag ante dominicam Oculi Anno etc. im XXVI.²⁰

A fő információk felépítése (a tájékoztató adatok sorrendje és száma):

A fő információ kifejtése: *hat verkaüft*

A fő információ:

1) ki? – *Lamprecht Gundel*

2) mit? – ingatlant

3) hol?

Kiegészítő információ a tulajdonról mint új fő információ:

4) korábbi 1. sz. tulajdonos – *Vlrich steyrer*

5) korábbi 2. sz. tulajdonos – *Sohn michel*

6) az eladó, Lamprecht Gundel házasság kötése a korábbi 2. sz. tulajdonos, Sohn michel anyjával

7) Csere: az eladó a korábbi 2. sz. tulajdonosnak (michelnek) adott a szőlő tizenhatodáért egy másik egytizenhatodot.

További kiegészítő adatok:

8) milyen? – tehermentes

9) A jövőre vonatkozó előírás, amelyet utasításként kell értelmeznünk.

10) datum

Nyelvi funkciók: A szerző szándéka szerint a nyelvi funkció megint a közlésben illetve a tájékoztatásban határozható meg, de egyúttal bizonyítékként vagy a hitelesség jeleként a korábbi tulajdonosokat is megnevezik. „Az információk megbízhatóságának a hangsúlyozására és annak elfogadhatóságának növelésére gyakran *hitelességi jeleket* alkalmaznak. [...] Ezek a komolyságot, pontosságot, részben pedig az olvasónak a helyzetleírás elfogadására vonatkozó készségét fokozzák.” (Lüger 1995, 99; ford. B.P., kiemelés az eredetiben). Ennek a bejegyzésnek további céljaként, szándékeként az *utasítást* említhetjük. A fenti bejegyzésben érdekes az is, hogy a fő információt csak az ugyanazon a napon eszközölt következő bejegyzésben rögzíti, és a további kiegészítő adatokat a legszükségesebbekre korlátozza:

Blasi nagd, Ratsburger Zu Ödenburg hat nuts vnd gwer emphanngen aines achtl weingarten in Kuepergern gelegen, Zwischen n. Farnner vnd rueprecht schuesterin weingarten, das frei, ledig mit kauf von Lamprecht gundl Vom wolffs Vnd seinen erben an In kumen ist Vnd völlig beZallt Hat. Beschehen Freitag ante dominicam Oculi Anno etc. XXVI²¹

²⁰ Első telekkönyv, 453. bejegyzés. *Mollay* 1993, 66.

²¹ Első telekkönyv, 454. bejegyzés. *Mollay* 1993, 67.

1.5 Az 5. típusú makrószerkezet

Olykor a fizetést pontosan és minden részletre kiterjedően rögzítik:

... An bemelitem hauss, Das sy Vmb Funffvnds subentzig phunt den. kaufft, haben sy vor dem [statgericht] [puelndorffer als purgermaister] statrichter, dem puelndorffer 40 tal. den. ausgericht, [So] Vnd die Vbrigen 35 tal. den. haben sy für den puelndorffer, [nidergelegt] nachvüolgender Zeit als purgermaister nidergelegt, Dauon der purgermaister den erben ains tails ausgericht Vnd bleibt dem khnaben der gemellten Riemerin Sün, Wastl [na] genant, nach an gemelitem hauss XXVIII ½ tal. den. schuldig, Dieselben Summa gelts soll der khnab auf des gemellten puelndorffer hab vnd guetern haben vnd bekhumben, Vnd der puelndorffer sol bemellt gelt Zu des erben handen erlegen etc.²²

A fő információk felépítése (a tájékoztató adatok sorrendje és száma):

A fő információ kifejtése: *für das Haus habe sy ... ausgericht ... haben nidergelegt*

A fő információ:

- 1) hol?
- 2) először mennyit?
- 3) aztán mennyit?
- 4) kinek?

További kiegészítő adatok mint utólagos információ:

- 5) A vásárlási árból a polgármester egy részt kifizet.
- 6) Az adósságnak egy része még megmarad.
- 7) Ezt a fiú megkapja a birtok fejében.
- 8) Az adósság másik részét az örökös kapja meg.

A nyelvi funkciók a közlést / információt mutatják mint intenciót.

A dátum után a következő formulaszerű kifejezés található:

... auf solh einschätzung seind gemelte Jude vor dem grundbuech erschinen,²³

amely a bejegyzés hitelességét hivatott igazolni azzal, hogy megadja, ki jelent meg a Telegkönyv előtt. Vagy ugyanez más kifejezéssel:

... vnd fur das grundtpuech kumen ...²⁴

Az adás-vételi szerződéshez olykor egy kiegészítést csatolnak, amelyben bizonyos fenntartások szerepelnek:

... Ausgenomen vnnd vorbehalten, das seiner tochter Catharina, yetzo Leopoldden preissen, purger Zu Odnburg eelichen hausFrawen, vnd Adamen, seinem sun, funffzigkh phundt phenig guter werung, muetterlich erbschafft, lautt des schuldbrieffs, derhalben ausgangen, auff obbenennten gutem vorbemellter Margarethen vnd Jrer erben verscriben vnd verpfenndt sein, welleche Suma gellts Jnen darauß nach gemellts ollpeckhen abgannng sollen geraicht vnd beZallt werden Ongeuerde.²⁵

2. További szövegfajták

Amint eddig is láttuk, a leggyakoribb szövegfajta az adás-vétel. Sokkal ritkábban fordul elő hagyatéék (pl. 143, 166), adósságok kifizetése (pl. 164), használati jog (pl. 253),

²² Első telegkönyv, 494. bejegyzés. *Mollay* 1993, 74–75.

²³ Első telegkönyv, 528. bejegyzés. *Mollay* 1993, 82.

²⁴ Első telegkönyv, 555. bejegyzés. *Mollay* 1993, 87.

²⁵ Első telegkönyv, 716. bejegyzés. *Mollay* 1993, 96.

adomány (357, 386, 882), ingatlancsere (401, 253) stb. Ezeket további szövegfajtáknak tekintjük.

Más tartalmú bejegyzések hasonló szerkezeteket mutatnak, mint az adás-vétel:

Item Anna, weilundt Gilgen Rettenhengst verlassen Wittib Ist komen Zu Colman poltz, Zechmaister Allerglawbigen seelen Zech Zu Ödenburg Vnd begertt An die pruderschafft der selben Zech Ir Zu Irer nottorfft Zehen pfundt pfening Zu leyen. Darum setzt vnd gibt's Sy der gedachten pruderschafft Ain Achtel Weingart Im Katzendorff, wie es mit Rain vmbefanngen Ist frey, ledig, Aigen, Stost Statthalben An den prunner von Kroißpach, An der Annder seyttten An gemelt Allerglaubigen seelen Zech, Doch In der gestalt, das die fraw Solhen weingart Ir lebenlang pewlich halt, sich daraws nere Vnnd dann nach Irem tod mit früchten Vnd Aller gerechtigkeit soll er frey lediglich vallen Zu gemelter Allerglawbigen seelen pruderschafft on menigklich verhinieren. Actum Anno domini fünfftzehnhundert vnd Im Achtistin. Tempore Valentini Swingenhamer Magistrociuium et Vleyschhagkher petri Judicis. Am Abent Sebastiani.²⁶

olykor azonban ezek több fő információt és több kiegészítő adatot tartalmaznak.

A fő információ igei csoportjai:

ist komen

ennek fontosabb adatai:

- 1) ki?
- 2) a személyre vonatkozó attribútum
- 3) kihez?
- 4) a személyre vonatkozó attribútum:

begertt Zu leyen

A kölcsönbe adás fő adatai:

- 5) kinek?
- 6) mit?

setzt vnd gibt

az ellenszolgáltatás fő információi:

- 7) ki?
- 8) kinek?
- 9) mit?
- 10) az ingatlanra vonatkozó attribútum
- 11) hol? (az ingatlan elhelyezkedése)
- 12) hol? (további helymeghatározás az ingatlanra vonatkozóan)

További, a korlátozásra vonatkozó kiegészítő adatok:

halt ... sich nere ... soll vallen

az indoklás fő információja:

- 13) ki?
- 14) mit?
- 15) hogyan?
- 16) ebből (*sich nere*) – hogy ebből tartsa fenn magát
- 17) mit? (*er* – d.h. der Weingarten)
- 18) kinek?

Nyelvi funkció: közlés/tájékoztatás a hitelesség jelzésével.

---

²⁶ Első telekkönyv, 311. bejegyzés. *Mollay* 1993, 48.

Adományok is az adás-vétel makróstruktúráját mutatják:

Der münich Müll vor dem schripperthor.

Item Der Erwardig vater Cristoff, Custos des Kloster vnd Conuentz Zu Odenburg Hat dem Erberen Jacob Pilsner, seiner Hawsfrawn vnd Ierenn Erbenn ganntz ledig vnd frey, auff ewig ein Müll vor Sch(r)ippertor gelegenn, die Etwenn Her Cristoff Härb seliger mit Ziegeln deckhenn hat lassen, vbergebenn, das sy Jerlich da von In das kloster Zu Sannd Georgen tag dienen sollenn ain Hungrischen guldein...²⁷

Fő információ:

1) az adományozott ingatlan adata

A fő információ igei csoportja: *hat vbergeben*

A fő információ a kiegészítő adatokkal:

2) ki?

3) a személy attribútumai

4) kinek?

5) és kinek? és kinek?

6) mit?

7) hol?

8) az ingatlan további jellemzői

9) milyen ellenszolgáltatásért?

Olykor az is előfordul, hogy két külön ügymenetet egy bejegyzésbe vesznek.²⁸ Ha egy bejegyzésnek teljes más tartalma van, akkor az elemei és a makrószerkezete is lényegesen eltér az előzőtől. Ezt az adóslevelek kifizetésének példáján mutatjuk be:

Vermerckt, das Her mert Sighart, die czeit des Rats weczallt vnnd ausgebenn hat weilenn den erbern Hanns Bekchen seligen, als er dann Genugsamigklich vor offem Rat mit den ausgelössten Schuldbriefenn gebeist hat. Item von erst hat er weczallt dem Merhlein Juden VI tal. LX den.²⁹

A bejegyzés formulaszerű kezdete:

1. initio

A fő információ témájának megadása: *weczallt vnnd ausgebenn*

A fő információ kiegészítő adatokkal:

2) ki?

3) a személyre vonatkozó attribútum

4) kinek a javára?

6) mennyit?

7)-8)-9)-10) ... -26) kinek és kinek? etc. (hosszú felsorolás 20 személy megnevezésével)

Nyelvi funkciók: A nyelvi funkciók egyrészt ugyanazt az intenciót, nevezetesen a közlést, tartalmazzák mint az adás-vétel esetében, másrészt további intenciót mutatnak mint emlékeztetés, bizonyítás, indokolás stb.

²⁷ Első telekkönyv, 177. bejegyzés. *Mollay* 1993, 27.

²⁸ Első telekkönyv, 412, 446, 510, 537. bejegyzések. *Mollay* 1993, 60, 65–66, 78, 84.

²⁹ Első telekkönyv, 164. bejegyzés. *Mollay* 1993, 24–25.

Formulák

A telekkönyvben számos formula fordul elő:

Nach Cristi geburt VierZehennhundert vnd darnach In dem Achtzigisten Jare (2., 3., 4. bejegyzés)

A formula olykor annyira ismert, hogy az írnok csak elkezdí és jelzi, hogy nem fejezi be:

Nach Cristi geburt etc. LXXX (6., 7., 8., 10., 11., 12. bejegyzés)

Csak az első kéz dátumozza a bejegyzést az év megadásával. Hamarosan azonban ő is megadja a napot is, amit kisebb-nagyobb eltéréssel a többiek is megtartanak:

[...] Actum Anno domini etc. LXXXIo an Sand Veitstag [...] (17. bejegyzés)

Ez a formula sok variációban fordul elő; később például többnyire a nap megadásával kezdődik.

[...] Actum am Freytag Anne Anno domini etc 99 [...] (226. bejegyzés)

A latin formulát olykor német fordulattal cseréli fel az írnok.

[...] Beschehen Montag nach palmarum anno 28 [...] (484. bejegyzés)

Formulaszerű az az adat is, akinek a hivatali idejében a bejegyzést beírták. A záróinformációt kisebb variációkkal hasonló formában minden kéz megtartja:

[...] tempore Cristoffori Harb Magistrociuum et Martino Sighart Judice. (24. bejegyzés)

[...] Sub Magistratibus martino sighart, Andrea paltrumb. (554. bejegyzés)

Ahol a dátum a bejegyzés elején található (ez többnyire az első években volt így), ott a végén a következő formula áll:

Actum vt supra. (7. bejegyzés)

1500 után a fenti formula elemei egyre gyakrabban külön állnak:

Actum am montag nach Junocauit Anno etc. 41. Sub dominis magistratibus vt Supra. (659. bejegyzés)

A bejegyzés jogszerűségét kb. 1520 után az igazolja, hogy az érdekelt személyek nyilatkozatukat a telekkönyv előtt tették meg:

[...] vor dem grundbuech erschinen [...] (528. bejegyzés)

[...] vnd fur Das grundpuech kumen, [...] (555. bejegyzés)

Hasonlóképpen később, kb. 1500 után található egy olyan formulaszerű kifejezés, amely a tulajdonjogban beálló változást jogerősnek jelöli:

Solchs khauffs ist gemellter verkhauffer fur sich vnnnd sein erben rechter gwer vnd scherm vor aller khunfftiger ansprache gegen Cristen vnd Juden nach Stattbrauch. [...] (588. bejegyzés)

[...] Welche mit kauf Von weilend Rueprecht Hauser hauswirtin, Elisabeth vnd Iren erben an sy kumen vnd ledig vnd frei hintz khristen Vnd Juden beZalt haben, [...] (501. bejegyzés)

Sollchs khauffs ist benennter verkhauffer gedachts X.Y., seiner hausFrawen vnnnd erben rechter, trewer gewer, scherm vnd furstanndt fur all rechtlich / khunfftig khrieg vnnnd ansprach gegen Cristen vnnnd Juden, nach Stattbrauch. (714. bejegyzés)

A vételár összegét gyakran nem pontosan adják meg.³⁰ Mindig az a fontos, hogy az ingatlan a vevő tulajdonába került. Itt a formulaszerű szerkezetek variációját találjuk:

[...] Vmb ain Suma geldes, der er ganncz entricht vnnnd weczallt ist. [...] (134. bejegyzés)

[...] das mit khawff Vmbblts Vom Steffan Mawtter kommen ist Ledig vnd frey. (189. bejegyzés)

³⁰ A közzététel és a közlés témaköréhez ld. többek között Lüger 1995, 90ff.

[...] vnd der weingarten ist mit kawff on In kemmen von Staphan Strabmer, frey vnd ledig. (63. bejegyzés)

A leggyakrabban fordul elő a következő szaknyelvi formula, amit a legkevesbé variálnak:

[...] haben Nuts vnd Gwer Emphangen [...] (283. bejegyzés)

[...] hat nwcz vnd gewer empfangen [...] (113. bejegyzés)

Ez a funkcióigés szerkezet egy genitívuszban álló főnevet vonz, amelyet többnyire egy prepozíciós főnév követ:

... hat nutz vnd gwer emphangen seines hauss in der Neugass, ... (530. bejegyzés)

Olykor a kiegészítő információk is formulaszerűen fordulnak elő. A legtöbb bejegyzésben az eladón kívül annak feleségét is megnevezik és megemlítik az örökösöket:

... margaretha sein hausfrau vnd Ir erben ... (541. bejegyzés)

kisebbségek módosítások vagy pontosítások fordulnak elő :

... Barbara, sein hawsfraw vnd Ir baiden erbenn ... (107. bejegyzés)

... Dorothea sein Eeliche hawfraw Vnd Ir beider Erbenn (294. bejegyzés)

A fenti formulák a telekkönyv más, mondhatni minden bejegyzésében különböző variációban rendszeresen előfordulnak és azok ennek a szövegfajta típusnak különleges stílusértéket kölcsönöznek. Heinemann és Heinemann kifejezésével a telekkönyv szövegmintájáról elmondhatjuk, hogy a formulák „összességükben hozzájárulnak a szöveg stilisztikai kialakításához”.³¹

A kezek egybevetése a bejegyzések variációjának tükrében

Pontosan tudjuk, hogy mely kezek mely időszakban tevékenykedtek, így tehát azt is, hogy mely bejegyzések kitől származnak, mert Mollay Károly a Bevezetésben azt pontosan megadta.³² A tizenkét kéz hetvenhárom éves tevékenységében lényegében kevés eltérést mutat. A variációk inkább az egyes kezeken belül jelentkeznek, mint a kezek közti különbségben. A különböző kezek egyes bejegyzéseinek szerkezete viszonylag egységes rendszert követ és a formulák és a formulaszerű szerkezetek az egész telekkönyvben egyformán vagy legalábbis hasonlóan jelentkeznek. A szövegfajta és a makróstrukturális szerkezetek szintén meglehetősen azonos képet mutatnak. A bejegyzések hossza attól függ, hogy a fő információkat mennyi további információ határozza meg. De ezeket a kiegészítőket is többnyire viszonylag egységes építkezési rendszer határozza meg.

Összefoglalás és kitekintés

A fentiekben kísérletet tettünk egy késő középkori és meglehetősen kötött és viszonylag kevésbé változó makróstrukturális építkezésszerű szövegfajta típusnak az elemzésére. Leggyakrabban az adás-vételi szövegfajta fordul elő benne, amelynek szerkezeti elemei a teljes hetvenhárom év alatt hasonló módon vannak jelen. Az adás-vétel makróstrukturális típusai az információ mennyiségétől függenek: megállapíthatunk

³¹ Margot Heinemann – Wolfgang Heinemann: Grundlagen der Textlinguistik. Tübingen, 2002, 130–132.

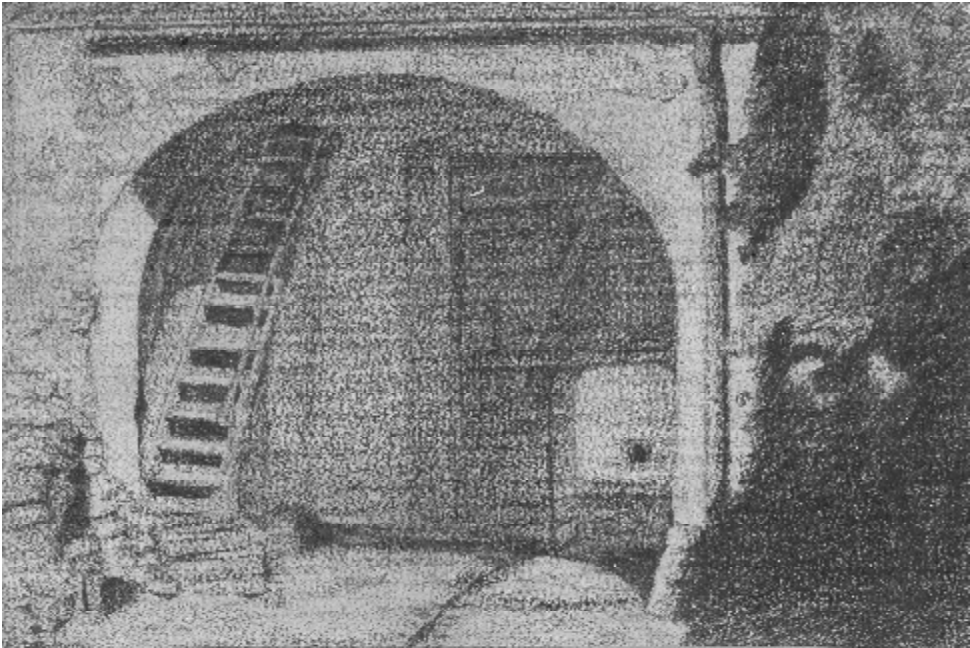
³² Mollay Károly: Bevezető In: Első telekkönyv, XI–XIII.

egy úgynevezett minimális formát, amely azután a többletinformációtól függően továbbra is kötött nyelvi minták szerint bővíthetnek.

Formulák és formulaszerű fordulatok a bejegyzésekben olyan gyakran fordulnak elő, hogy azt is megállapíthatjuk, hogy a bejegyzések többé-kevésbé ilyen szerkezeti elemek halmazából áll össze. A szerkezetek és formulák az egész vizsgált szövegben viszonylag egységes képet mutatnak.

***

Mollay Károly gimnazista kori rajza:
Szeder u. 6. számú részház kapuja belülről, itt laktott apai nagyapja, később édesanyja is

Többsnyelvűség a középkori Sopronban című tanulmány sorozatában Mollay Károly a benne részt vevők köre és a használt nyelvek alapján korszakolja a soproni középf- és koraujkori írásbeliség történetét. Az egyes korszakokban részben az írott nyelvi stílus változása, azaz nyelven belüli jellemzők alapján további határokat lát meghúzhatónak: az 1510-es évektől a humanista latinság megjelenése (cicerói mondatok), 1580–1603: a humanizmus felülkerekedése, 1604–1631: a reneszánsz kiteljesedése, ill. manierizmus (a Soproni Nemes Tudósok Társaságának virágkora).¹

Mollay célja a soproni művelődéstörténet tagolása mellett nyelvi korszakhatárok, s a korszakok közötti nyelvi különbségek felmutatása volt. Ezt nagy alaposággal, s rendkívüli forrásismeret birtokában tette. A korszakhatárok mindazonáltal nem minden esetben élesek, s nyelvi stíluselemek (pl. címzés), de akár stílusjegyek használata is átívelhet a korszakokon. Még nagyobb valószínűséggel ívelhet át a korszakokon a kulturális változásokra szintén érzékeny szókincs használata. Hogy léteznek-e ilyen a soproni nyelvhasználat Mollay által megállapított korszakait összekötő stíluselemek, s szóhasználati jellemzők, csak nagyszámú forrás részben kvantitatív elemzésével állapítható meg. E kérdést vizsgálja a jelen dolgozat a nők megnevezésének, s megszólításának példáján a soproni német nyelvben. A vizsgálathoz szükséges sokrétű írott forrás csak korlátozottan soproni keletkezésű, részben Sopron tágabb környékéről származik (pl. levelek), azonban a Sopronra, s tágabb környékére (Bécs, Bécsújhely, Kőszeg) jellemző nyelvhasználatot reprezentálja.

A vizsgált források a következők:

- Oklevelek és levelek 1407–1429 (Házi I/2)
- Oklevelek és levelek 1430–1452 (Házi I/3)
- Oklevelek és levelek 1521–1530 (Házi I/7)
- Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1450 k.) [a továbbiakban: DW]
- Orvostörténeti vonatkozású végrendeletek (a továbbiakban: OV)²
- Testamenta, SL 1003/j/bb, Lad. A, Fasc. II, Num. 52 – Fasc. III, Num. 60
- Invitoriae ad nuptias, exequia et iudicia (1504–1774), SL Lad. XXVIII et CC, Fasc. I, Num. 1–34, 40, 58 (esküvői meghívók)
- Litterae missiles antiquae (1507–1740), SL Lad. XXIV et Y, Fasc. I, VII–XII
- Conceptbuch 1 1542–1545 (SL 1003-b-ee-1)
- Conceptbuch 3 1610 (SL 1003-b-ee-1)
- Conceptbuch 9 1649–1650 (SL 1003-b-ee-1) [a továbbiakban: CB]
- Formular etlicher gmainer vnnd guetter Copeienn, 28^f-42^v (Kőszegi Levéltár, jelzet nélkül) [a továbbiakban: Formular]

¹ Mollay Károly: *Többsnyelvűség a középkori Sopronban*. I. rész, SSz. 21 (1967), 155–171, II. rész, SSz. 21 (1967), 317–333, SSz. 22 (1968), 37–58, 130–150.

² Házi Jenő: *Sopron szabad királyi város története. I/1–II/6, Sopron 1921–1943* (a továbbiakban: Házi); *Karl Mollay* (Hg.): *Die Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439–1440)*. Wien, 1971; *D. Szakács Anita*: *Medizingeschichtliche Testamente des 16–18. Jahrhunderts. / 16–18. századi orvostörténeti vonatkozású végrendeletek*. Ódenburg/Sopron, 2008.

- Paul Dauchner formuláskönyve, 124, 138.o. (Köszegi Levéltár, V/3/9) [a továbbiakban: Dauchner]

Különbséget kell tennünk a felnőtt nők nemi megjelölése, valamint a valamilyen társadalmi pozíciót, illetve szerepet betöltő nők megjelölése között. Előbbire a vizsgált korszakban a városi írásbeliségben alig található adat. A nő jogi kategóriaként szinte kizárólag csak valamilyen attribútummal párosulva jelent meg (pl. házas nő), s a felnőtt nőkről tett, ezért nemi megjelölést tartalmazó általános állítások hivatali és magánjellegű írott szövegekbe csak ritkán kerültek. A 7 (elégséges mintának nem tekinthető) nemi megjelölésként értelmezendő (DW 15/20, 24; 17/15; 18/6; 34/38skk.), vagy értelmezhető (Házi I/7-330; Lad. XXIV et Y Fasc. X Num. 640) adatból 5 a *frau* szó tartalmazza. Az általános nemi megjelölést egyetlen szöveg helyén használja a nőknék tulajdonított tulajdonságok, mégpedig a hiányzó szavatartás kiemelésére. A bécsi Susanna Ungefuegin 1603. évi levelében erre a *weib* szót használja: *Ich bin ain weib, aber was ich zue sag, des wolt ich mich schamen nit Zwhalten* (Lad. XXIV et Y Fasc. X Num. 640). Semleges nemi megjelölésnek tekinthető a *frawns pild* a DW (1450 k.) következő helyén: *ich, elena Kottannerinn mit der Amm selbvierde frawns pild* (33, 17).³ A szövegkörnyezet nem ad támpontot a kifejezés jelentésének szűkítéséhez, az azonban vélhetően mégsem jelölhetett bármilyen rendű, s állapotú nőt. A *Dy Am, vnd das ander fraun volkch, das ich bey mir het* (33, 25sk.), *es waren zwo erber Frawn von Ofen, zwo witib zu Iren gnaden komen* (19, 2sk.), *do sandt mein gnedige fraw nach mÿr die edeln fraw Margret* (29sk.) példahármas az asszony nép (*frau volkch*) kifejezés esetében ugyanis valószínűsíti, hogy az férjezett, illetve megözvegyült asszonyokat jelölt, nemesi rangú asszonyokat – akik rangját Kottannerin külön is megemlítette – nem.

Nemi megjelölés a *fraw* a következő szóösszetételben is: *nach frawen siten* (DW 22, 5sk.).⁴

A néhány gyűjtőnévi, s nemi jelölő előfordulás mellett a *frau* szó 15–16. századi értelmező jelző nélküli előfordulásaiban elsősorban társadalmi rangot jelöl: előkelő, férjezett hölgy, úrnő.⁵ Kottanner Jánosné emlékiratai számos példát kínálnak: *er wër meiner frawn mit ganczen trewen* (t.i. Erzsébet királynénak, DW 14, 5), *vnd ander meiner frawn Hofgesind* (15, 2), *iren / seinen natürlichen herren vnd frawn* (DW 26, 33sk.; 29, 36). A 16. századi soproni példa: *mich in dem meinen fur ain frawen vnd ir mueter erkhennen, eeren, mir dienen* (1529, Házi I/7-277, ajándékozásról szóló elismervény, ahol ajándékozó az ajándékozottat eltartásra kötelezi, s arra, hogy a halála esetén a ráhármló félházban haláláig a ház úrnőjének ismerje el) azt mutatja, hogy a *fraw* szó a 13. században kezdődő jelentésbővülése mellett a polgári nyelvhasználatban is megtartotta eredeti 'úrnő' jelentését is.⁶

Személynév és cím kísérijeként a *fraw*, s vele párhuzamosan az *azony* szavakat a jelölő és a jelölt rangjától, s rangviszonyától függetlenül használja a városi és a nemesi

³ A néhány vizsgált 18. századi végrendeletben egy alkalommal előforduló *Weibsbild* kifejezés (OV 79, 1752) női cselédeket jelöl.

⁴ Vö. *Walther Kotzenberg*: man, frouwe, juncfrouwe. Drei Kapitel aus der mittelhochdeutschen Wortgeschichte. Berlin 1907, 106.

⁵ A *frouwe* szó jelentésére a középfelnémet korban I. *Kotzenberg*: uo., 95–100, 105sk., *Karl Bischoff*: *wif, vrowe und ihresgleichen im mittelalterlichen Elbstfällischen. Eine wortgeschichtliche Studie*. Mainz 1977, 15–29. A szó jelentése a 13. században kibővült: elterjedt gyűjtőnévként, s terjedt nem nemesi származású nők referenciális jelölésére, illetve megszólítására.

⁶ Vö. *Kotzenberg*: uo. 108.

írásbeliség a vizsgált korszakban. Ferdinánd osztrák főherceg ugyanúgy *frawen* (*Elisabethen zu Hungern ...*) *kunigin*-nek nevezi Albert király özvegyét (1521, Házi I/7-11), ahogy a soproni tanács Mária királynét (*der frauen königinn*, 1526, Házi I/7-179). *frau* a férjzett városi asszonyok megszólítása a városi tanács, illetve polgárok írásai-ban, de főnemese városi asszonyokat ritkán megnevező irataiban is (utóbbira példa Házi I/3-423; 1452). Az önmegnevezésre szintén a *frau* szót használják nemesek, s nem nemesek egyaránt (természetesen gyakran írnokaik által; pl. *fraw Anna, graf Pauls seligen witiß*, 1439, Házi I/3-223).

A *frau* szót megszólításban és referenciális használatkor egyaránt jelzők kísérik. Nem nemes nemesasszonyt a 'kegyelmes' jelzővel jelöl. Ez a 15. században *meiner frau gnad* és a *meine gnedige fraw* formulákkal történhet. Előbbi a gyakrabban használt alak, a DW-ben a két formula használatának aránya 80,95:19,05 % (51/63, illetve 12/63). A 16. század első felére a korpuszban túlsúlyba kerül a már a 15. században is lehetséges szuperlatívusszal jelzett főnév (*meine gnedigiste fraw khunigin*, 4/6 szöveg, pl. Házi I/7-288), a fokozatlan *gnedig* alak pedig további jelzővel egészülhet ki: *Wolgeborne, genadige frau* (Házi I/7-305, 1530). A 17. század közepére a kettős jelző kettéválik: a nemes asszony, illetve a tisztos polgárasszony *Wolgeborne Frau* lesz, a *Gnädige Frau* megszólítás pedig önállóan használódik tovább (vö. CB 9, 161, 163).

Az erkölcsös, tisztességes városi asszony soproni jelzője a 15. századtól *ersam* (Házi I/3-271 – 1442 –, 278 – 1443 –, I/7-304, 309 – 1530; további példa: Házi I/3-423 – 1452, Pozsony), illetve *erbar* (pl. Házi II/1-1, 103). Egy 1443-ban írt kötelezvény az *ersam* jelzőt a nem nemesasszonyokra szűkíti – *auch von gebetes wegen des adels vnd vil ersamer frauen gebet willen*, Házi I/3-278 –, a korpuszban név szerint említett, s az *ersam* jelzővel jelölt asszonyok férje azonban maga is *ersam*, azaz tisztos férfiú, vagy tagja a városvezetésnek (pl. Házi I/7-304). A korpusz négy bécsi/bécsújhelyi, valamint egy budai keletkezésű szövege az *erber* jelzőt használja: Házi I/2-162 (1418), I/3-50 (1432), 277 (1442), I/7-307 (1530, Házi I/7-304), DW 19,2. A két 16. századból származó, Kőszegen fennmaradt formuláskönyv házassági szerződés és házassági ígéret-mintái szintén az *erbar* jelzővel illetik a nőül venni kívánt nem nemes lányt, s özvegyasszonyt (Formular, 32^v, 33^v, 35^t, 39^t; Dauchner, 124); mindössze egy köszönőlevél-minta nevezi az esküvőn megjelent asszonyokat *ersam*-nak: *Ersam Thugendtsamen frauen* (Dauchner, 138); a nemeslány ellenben *edel vnd tugentsam* (Formular, 28^t).

A *tugendsam* és a ritkább *tugendthafft*, valamint *tugendreich* jelzők a középfelnémetben még főként előkelő hölgyek jelzői (DWb⁷ 22,1680). A Budai Jogkönyv már a tisztos életvitelt folytató és anyagi háttérrel rendelkező asszonyokat is *tugendsam*-nak nevezi, s ellenpólusként a kofáktól különbözteti meg őket: *Wy eyn frau, dy togentsam ist, nit of der schran, sunder In irem hauß sweren* (ellenben a kofák a városházán esküdjenek; Bjk⁸ § 315; vö. még Bjk § 285). Soproni példa e jelzők használatára – a korpuszban – csak néhány akad, egy 1649-ben feljegyzett fogalmazvány azonban, hasonlóan a Budai Jogkönyvhöz, bizonyítja, hogy a *tugendsam* jelzőt – ellentét-

⁷ Jakob Grimm – Wilhelm Grimm: Deutsches Wörterbuch. 33 kötet, Berlin 1854skk. (Der Digitale Grimm auf 2 CD-ROMs. Frankfurt a.M.: Zweitausendeins Verlag, 2004).

⁸ Karl Mollay: Das Ofner Stadtrecht. Budapest, 1959.

ben a DWb (uo.) állításával – nem üres formulaként használták. A fogalmazvány egy születési oklevél, mely igazolja, hogy Hans Pauer fia, Georg, tisztos házasságból származik, mert az apa feleségét, az erényes hajadon (*Tugentsamen Jungfrawen*) Waldtburgát az egyház színe előtt feleségül vette (CB 1649, 222). Hasonlóan igazolja az erber szó 'tisztos' jelentését egy 1442. évi bécsújhelyi keltezésű nyilatkozat (Házi I/3-277).

A nőket jelölő főnevek a korpuszban a nőket legtöbbször házastársi szerepükben jelölik. Az alábbi táblázatok azt mutatják, hány szövegben fordulnak elő az egyes megnevezések. A 16. és 17. század első és második felét az esetleges feltűnő eltérések kimutatása céljából különválasztottam, de a második századfelek mintájának szűk volta miatt részben együtt kezeltem őket.

Nőket jelölő német kifejezések Sopronban és környékén:

15. század 1. fele	előfordulási helyek száma	előfordulási helyek %-ban kifejezett aránya
Hausfrau	51	85 %
erer hausfrau	1	1,67 %
elich hausfrau	1	1,67 %
Frau	1	1,67 %
elich frau	1	1,67 %
Wirtin	1	1,67 %
eliche wirtin	1	1,67 %
Weib	3	5 %
Összesen	60	100 %

16. század 1. fele	előfordulási helyek száma	előfordulási helyek %-ban kifejezett aránya
Hausfrau	20	50 %
elich hausfrau	5+1	15 %
Meine liebe hausfrau	1	2,5 %
Wirtin	1	2,5 %
hauswirtin	8	20 %
elich hauswirtin	2	5 %
Weib	2	5 %
összesen	40	100 %

16. század 2. fele	előfordulási helyek száma	előfordulási helyek %-ban kifejezett aránya
Hausfrau	4	36,36 %
elich hausfrau	1	9,09 %
meine liebe hausfrau	6	54,54 %
Összesen	11	100 %

17. század 1. fele	előfordulási helyek száma	előfordulási helyek %-ban kifejezett aránya
Hausfrau	4	14,28 %
elich hausfrau	4	14,28 %
meine liebe/seine liebstgewesene hausfrau	2	7,14 %
hauswirtin	2	7,14 %

eheliche hauswirtin	7	25 %
ehewirtin	7	25 %
meine liebe ehewirtin	1	3,57 %
weib	1	3,57 %
összesen	28	100 %

17. század 2. fele	előfordulási helyek száma	előfordulási helyek %-ban kifejezett aránya
hausfrau	1	14,28 %
elich hausfrau	1	14,28 %
meine liebe hausfrau	2	28,57 %
ehe- und hausfrau	1	14,28 %
ehewirtin	1	14,28 %
meine liebe ehewirtin	1	14,28 %
összesen	7	100 %

18. század	előfordulási helyek száma	előfordulási helyek %-ban kifejezett aránya
ehefrau	1	5,26 %
hauswirtin	1	5,26 %
meine liebe hauswirtin	1	5,26 %
eheliche hauswirthin	2	10,52 %
ehewirtin	6	31,58 %
meine liebe ehewürthin	1	5,26 %
ehe-consortin	6 ⁹	31,58 %
Ehe-Gattin	1	5,26 %
összesen	19	100 %

A feleséget jelölő szó a 16. század végéig elsősorban a *hausfrau* volt. A 15. század első felében a vizsgált szövegek 88,33 %-a, a 16. században 74,5 %-a e szót használja.¹⁰ A 17. században a *hausfrau* továbbra is gyakori jelölés (40 %), de túlsúlyba kerülnek a -wirtin képzetei: *hauswirtin*, *ehewirtin* (25,7 %; ill. 28,57 %, összesen 54,27 %). A kitekintésként vizsgált, s csak az orvosi végrendeletek tekintetében reprezentatív 18. századi források a feleség megnevezésének 18. századi megújulására és differenciálódására mutatnak ezen – a korpuszban a 17. században is képviselt – forráscsoportban. Az öt adatolt jelölés között már nem szerepel a *hausfrau*, ellenben három szó is új: *ehefrau*, *ehe-consortin*, *Ehe-Gattin* (OV 91: 1776).¹¹ Párhuzamos változás figyelhető meg a férj megnevezésében is: új kifejezésként jelenik meg az *Ehe-Consort*,

⁹ Orvosi végrendeletek, 1745 után.

¹⁰ Ez a megoszlás megfelel a 13. század 2. felében a német oklevélnyelvezetre jellemző megoszlásnak, amikor a német nyelvterület délkeleti részén, a bajor-osztrákban a *hausvrouwe* kifejezés volt a jellemző. A Lahn/Mosel és az Alpok közötti területen, a Pegnitztől és a Lechtől nyugatra elsősorban a *wirtin* szót használták, Gilbert A.R. de Smet: „Ehefrau” in den altdeutschen Originalurkunden bis zu Jahre 1300. Eine historisch-wortgeographische Skizze. In: Festschrift für Karl Bischoff zum 70. Geburtstag. Hg. Günter Bellmann et al., Köln / Wien 1975, 27–39. A Sopronból a 14. század 2. feléből fennmaradt előfordulások mindegyike *hausfrau* (10/10 előfordulás 4 szövegben, Házil 1/1).

¹¹ A korpuszban a 15–16. században két ausztriai keletkezésű szövegben előfordul a fenti számításban figyelembe nem vett, feleséget jelölő osztrák *khon* szó is, valamint 6 alkalommal, részben soproni, részben ausztriai keletkezésű szövegekben a *khonleut* és *kanschaft* szavak.

ehegemahl és *eheherr* (OV 96: 1776; 89: 1774; 43, ill. 81: 1679, ill. 1758), s elterjed a 16. században már ismert *ehewirt*.

A 15. század első felében a *hausfrau* alternatívái a *weib* (5 %), *wirtin* (3,33 %) és a *frau* (3,33 %: pl. *sein wesen ist nur auf dem haus mitsambt seiner frawn vnd chinden*, Házi I/3-354, levél Pozsonyból a korábban soproni Liebhart Eckenfelder tollából, 1450; a *frau* itt a főúr Garai László nádor feleségét jelöli). A *frau* szó a nő 'házas' jelentés-elemét hangsúlyozó használata¹² Sopronban a 18. századig nem terjed el. A két 15. századi előfordulás kivételével e jelentéshasználat a korpuszban tovább nem fordul elő. A *frau* szó a vizsgált korszakban mindazonáltal elterjedt, s többnyire házasságos nőt jelöl, a 'nő' jelentéselemet hangsúlyozva (a 15. században pl. 18 forrásszövegben, pl. *der vorgemelten Jacobs von Assingen vnd frawn Alhaiten, weilen seiner hausfrawn*, Házi I/3-84, 1434). A 16. században a *hausfrau* mellett a feleséget esetenként továbbra is a *weib* (3,9 %), illetve a korábbinál gyakrabban a (*haus*)*wirtin* (21,6 %) szavak jelölik. A *wirtin* eredetileg 'gazda, eltartó' jelentésű hímnemű párja¹³ szintén adatolt a 15. század első felében, s a férjnek már a 16. században ez a jellemző megjelölése,¹⁴ s ez marad a 17. században is (*hauswirt*, *ehewirt*). Az orvosi végrendeletek szóhasználatában a 18. században látható változást fentebb már említettem.

Nem csak az alapszó változik meg a feleség (és a férj) német megjelölésében a 17. századra, hanem az alapszóhoz társul egy a házasságra utaló jelző (*elich*), illetve csatlakozik egy előtag (*ehe-*) is. Míg a 15. század első felében a feleség a vizsgált források 95 %-ában (*haus*)*frau*, *weib*, illetve *wirtin*, s a (*haus*)*frau*, illetve *wirtin* a forráshe-lyeknek csak 5 %-ában kap *elich* jelzőt, s a 16. században is a forráshelyek mindössze 17,6 %-ában, a 17. században már 62,85 %-ban szerepel az *elich* jelző (34,28 %), illetve az *ehe-* előtag (28,57 %). A változás a feleség háziasszony szerepére utaló jelentés-eleme helyett a 'házasságot kötött' jelentéselem hangsúlyozása felé mutat. Jól mutatják ezt a már a 15. század első felében is adatolt, később egyre gyakoribb *elich hausfrau*, illetve egy 1687-es végrendelet-másolatban olvasható *Ehe= und Hauß-frauen* kifejezések (Testamenta, Lad. A. Fasc. II, Num. ad 51). A néhány 18. századi adat már túlnyomórészt a szoros jelentéskapcsolatot feltételező szóösszetételeket tartalmazza, jelzős főnevet csak ritkán (pl. *ehefrau*, OV 79 – 1752, *Ehe-Consortin*, OV 75 – 1745).¹⁵

A feleség megjelölésében még egy lényeges változás következik be a vizsgált korszakban: a 16. századtól, főként a század második felétől az iratkiállítók saját felesé-

¹² E jelentéshasználat a 13. század második felétől adatolt felnémet és középnémet jogi szövegekben, s oklevelekben, vö. *Bischoff, wif, vrowe* ..., kül. 27 sk.

¹³ E jelentéselem a *hauswirt*, s *ehewirt* szavakban már a vizsgált korszak kezdetén sem tűnik át, 1531-ben a weitrachi Wilibald Jegerhofer azonban még így szólítja meg Wetzler Farkast: *Auch mer pitt ich eur wiert, als mynen herren vnd vaten* (Házi I/7-320).

¹⁴ Az 1485–1545 közötti bejegyzéseket tartalmazó Gedenkbuch például 57 alkalommal a *hauswirt* szóval jelöli a férjeket, s csak egyszer használja a *man* főnevet (*Károly Mollay – Károly Goda* (Hg.): Gedenkbuch. Feljegyzési könyv 1492–1543. Sopron 2006, 293. bej.). A 15. században is hasonló arányban fordul elő a két főnév (egy következetesen a *mein mann* kifejezést használó 1413. évi végrendelet kivételt képez, 10/10 *mein mann*; Házi II/1-1,26). A házastárs megnevezésében nem csak a középkorban ritka esettel találkozunk Hanns Neuhauser nejeének 1490. évi végrendeletében: az asszony férjét rendszerint a bizalmi viszonyt kifejező *mein Hanns* szavakkal jelöli referenciálisan (6/8, Házi II/1-1,178). A hasonló megnevezés még levelekben, megszólításokként is ritka (megtalálható pl. Nyáry Pál Várday Kátának 1600 körül írt magyar nyelvű leveleiben, *Benda Kálmán*: Nyáry Pál és Várday Kata levelezése 1600–1607. Debrecen, 1975).

¹⁵ Az *ehe* előtagú szóösszetételek 18. századi soproni elterjedése egybevág a szótári adatokkal. Az elterjedés kultúrtörténeti háttere még feltárára vár.

güket gyakran nevezik szeretettnek (*liebe*). Míg a korpusz 15. századi forrásaiban 1. szám 1. személyű birtokos névmás után csak jelzőtlen *hausfraw*, illetve *weib* fordul elő (4/4 forrásszöveg),¹⁶ a 16. században gyakran *liebe* jelzőt kapnak a feleséget jelölő főnevek (4/14, három további előfordulás található a kőszegi formuláskönyvek házassági ígéreteiben, s -leveleiben). A 17. században a feleség a korpuszban szövegeinek többségében már *liebe* (ill. *liebgesewesene*).

A 17. századi forráshelyek ellentétben a korábbi források vegyes összetételével nagy részben értelmiségiek (orvosok) végrendeletei, ezért a keletkezési kontextusok összehasonlíthatósága végett megvizsgáltam az 1390–1517 között vezetett soproni városkönyvben fennmaradt végrendeleteket, a Házi II/1-64–102 szám alatt közölt 1500–1510 között készült végrendeleteket, valamint a végrendeletek fondból a korpusz 17. századi orvosi végrendeleteinek többségével egy időben, az 1670-es, 1680-as években keletkezett nem értelmiségi kiállítótól származó végrendeletek mintáját. Az 1390–1517. közötti városkönyv 17 legalább részben 1. szám 1. személyben íródott 15. századi végrendeletében egy alkalommal nevezik a feleséget szeretettnek (Házi II/1-1,28, 1419, s a jelző e szövegben is általában elmarad: 5/6), a jelző egyébként hiányzik (53/54 előfordulás). Az 1500 és 1510 között készült végrendeletekben a *mein hausfrau* és *mein liebe hausfrau* (*hauswirtin*) előfordulások megoszlási aránya 77,36 % illetve 22,64 % (41 ill. 12), az előfordulási helyek viszonylatában 65,2 % ill. 34,8 % (15, illetve 8 szöveg, két városjegyző hivatali éveiből, s legalább részben: tollából). Az 1678–88 között a végrendeletek fondban fennmaradt végrendeletek közül 6 nevez meg házastársat, mindegyik szeretettnek nevezve őt (egy forrás csak részben; 1003/j/bb, Lad. B, Fasc. II, Num. 52sk., 56sk., 59sk.). A fenti megoszlás jellemző a férj, s részben a rokonok, főként a gyermekek, s szülők megnevezésére is.

Felmerül a kérdés, a *lieb* jelző mennyiben fejezett ki valós érzelmeket az iratkiállító részéről, s mennyiben volt formális elem. A 16. századi formuláskönyvek szöveg-mintái a házastársat szeretettnek nevezik, a kőszegi Formular özvegyasszonyi házasságlevél-mintája pl. a leendő és a volt férjet egyaránt: [...] *mein lieber hauswirth* [...] *meines vorigen lieben hauswirths* (Formular, 31^r, 32^r). A felesége panaszára fenyegetései miatt (*pöse naigung vnd vnwillen gegen ir gehabt*) börtönre vetett, majd szintén felesége kérésére onnan szabaduló Gerl János 1530. évi kötelezvényében a *meiner lieben hausfrauen* kifejezés bizonyos módon ugyanúgy formulás elem, ahogy számos nemesi, illetve uralkodói kiállítású iratban a *lieb*+rokon szókapcsolatok (vö. még Hanns Haryb kötelezvényét 1489-ből, Házi II/1-1,177). Szintén túlzó udvariaskodásnak tűnik a brücki polgármester megfogalmazása 1563-ban, aki lánya esküvőjére a soproni tanácsurakat, s feleségeiket e szavakkal hívta meg: *Die wöllen mit Iren geliebten hausfrauen auf angestelten tag [...] erscheinen* (Lad. XXVIII et CC, Fasc. I., Num. 23). A levéltanokon, s címtanokon nevelkedett előkelők, illetve írnokaik által kiállított levelekben, s oklevelekben a személyes közelséget kifejező melléknevek (*lieb*, *carissimus*, *serenissimus* stb.) korábban megjelentek, mint a városi írásbeliségben, mely azokat előbbi iratok mintájára is kezdte használni.¹⁷ Ahogy e melléknevek előkelők

¹⁶ Ugyanez igaz a Sopronban fennmaradt egyetlen 14. századi adatra is: *var meiner hawsfrawn* (Házi I/1-264; 1382).

¹⁷ Sopronból a *lieb* melléknév egyértelműen datálhatóan először Albrecht von Puchaim ausztriai főasztalnok a város vezetéséhez címzett 1405. évi levelének címzésében maradt fenn: *Den Erbern vnd weisen dem Burgermaister, dem Richter vnd dem Rat, den Purgern der Stat zw Ödenburg, meinen lieben nachpawren detur littera* (Házi I/1-359; vö. még Házi II/6-16 sk.).

irataiban is egyre inkább kifejezhetek valós érzelmeket (vö. pl. MLev. 49, 52, 56, 61, 67, 77¹⁸), úgy a városi írásbeliségben a soproni példák alapján elterjedt lehetett a nem formulás szóhasználat. Ezt valószínűsítik azonos szövegekben előforduló megnevezéspárok, illetve a megnevezett magatartására utaló további szövegrészek: 1505. évi végrendeletében Merth Hengst feleségét mindig *mein hawsfrawn*-nak nevezi, míg Jacob Subnburgert *meinen allerliebsten frewnndt*-nak (Házi II/1-86; vö. még Gedenkbuch, 141. bej. a *mein hawswirt, meinem lieben hauswirt, meines frummen hauswirt* megnevezéshármassal, 1500); az 1678–88 között készült, fent említett végrendeletek többsége (5/6), s számos korábbi végrendelet a 17. századból a házastársat illető örökrész hagyományozását – s közvetve a *lieb* jelző használatát is – a házastárs által az örökhagyó irányában tanúsított szeretettel és hűséggel indokolja, pl. *meiner Lieben Ehewürthin um dero mir erzeugten Conlichen Lieb und treu willen* (1003/j/bb, Lad. B, Fasc. II, Num. 53). Nem véletlenül hiányzik a már a 16. század elején sem ritka *lieb* jelző Ulreich Löesser orvos 1508. évi végrendeletéből, aki hűtlen feleségét a jelzetlen *mein hausfraw* kifejezéssel jelöli (Házi II/1-95).

A házastársi, szülői, s testvéri (pl. OV 48, 1682) szeretet hangsúlyozása mindazonáltal összefügghet a 17–18. századi családeshármassal. A 17. század közepétől a barokk nyelvi stílus jegyében Sopronban is elterjednek az összetett, a fokozott és a halmozott jelzők: *vielgeehrt lieb* (az orvosi végrendeletekben először 1642-ben, OV 22, 32; a *vielgeehrt* melléknévet a DWb is a 17. század közepéről adatolja először: DWb 26, 105), *herzlieb* (OV 22, CB 9: 195skk.; már Luthernél is: DWb 10, 1254), *eheliebst* (OV 58: 1706). A korpuszban e jelzők szülőket és gyermekeket jelölnek, de a felsőfokú melléknév házastárs jelölésénél is előfordul: *meiner liebsten haubfraw* (3/3, Lad. B, Fasc. II Num. 38: 1644).

A *lieb* melléknév, s fokozott változatainak használata ugyanúgy átível a soproni művelődéstörténet Mollay Károly által meghúzott korszakhatárain,¹⁹ mint a feleséget jelölő főnevek, s a hozzájuk kapcsolódó gyakoribb jelzők (*ehelich, ersam*) használata. Hasonló megfigyeléseket várhatunk további lexikális elemek, illetve a nyelvi stílus szempontjából lényegesebb komplex formulák még elkészítendő vizsgálatától. Bár a szóhasználat és a formulák is változnak – s részben a nyelvi divat is hat rájuk –, a változás a szó-, és formulahasználat egyes elemeit nem egy időben érinti, okai sokfélék, s gyakran nem esik egybe a művelődéstörténeti korszakok határaival.

A nyelvhasználat, s annak változásai persze a nőket jelölő kifejezések tekintetében is sokkal árnyaltabbak, mint aminek bemutatására e cikkben lehetőség volt. Nem, vagy csak érintőlegesen szóltam többek között a megnevezés és az önmegnevezés különbözőségéről, a nők megszólításáról (ami a Sopronban hiányzó, nőknek írt magánlevelekben lenne vizsgálható), a szövegfajták szerepéről a nőket jelölő kifejezések használatában, az azonos szövegben használt párhuzamos megnevezésekről (mely a vizsgált korpuszban is gyakori), illetve az ugyanazon személy által használt megnevezések változásáról. A soproni német nyelv stílustörténetének megértéséhez a jövőben e kérdéseket is meg kell vizsgálni.

¹⁸ Régi magyar levelestár I-II. XVI–XVII. század, szerk.: Matolcsy Ildikó/Sebestyén Lajos/Szalay Károly, Budapest 1981.

¹⁹ A XXVI et AA ladulákban található 17. századi kötelezvények kiállítóinak nagy többsége például az egész században *lieb*-nek, vagy *liebst*-nek nevezik – többnyire elhunyt – rokonait (első soproni kiállítású kötelezvény: Fasc. I., Num. 31 – 1618).

Als ich 1954 mich entschlossen habe für meine Staatsexamenarbeit ein Thema aus der germanistischen Mediävistik zu wählen, wurde ich an Herrn Karl Mollay, den zuständigen Dozenten an der Eötvös-Loránd-Universität verwiesen. Mollay hielt am damaligen Institut für Germanistik je einen Kurs für die deutsche Sprachgeschichte und für die ältere deutsche Literatur. Er, der für seine Lebensaufgabe die sprach- und schrifttumsgeschichtliche Erschließung deutscher Denkmäler aus Ungarn hielt, hat mir die bislang unveröffentlichte Prosaauflösung des sog Spielmannsepos „Sankt Oswald“, eigentlich ein Legendenepos, zum Thema empfohlen, deren Handschrift in der Széchényi-Nationalbibliothek lag.

Mollay hielt jedes Semester auch paläographische Übungen für seine ehemaligen und aktuellen Schüler, die an einem solchen mediävistischen Thema arbeiteten, wo das Lesen altdeutscher Texte die Grundlage bedeutete. Damals besuchten wir zu dritt dieses Spezialseminar: Der Assistent Sándor Gárdonyi, der über die deutsche Bergmannssprache der nordungarischen Bergstädte arbeitete, der in Sopron gebürtige József Kovács, der damals die Ausgabe der Faut'schen Chronik vorbereitete, und ich. Mollay förderte weitgehend unsere Arbeit, stellte mich der Kodikologin Helga Hajdu, der damaligen Leiter der Handschriftensammlung der Széchényi-Nationalbibliothek vor, (womit er zu meiner späteren Anstellung in der Bibliothek den Weg ebnete), und kollationierte mit mir tagelang meine Umschrift mit der Originalhandschrift im Lesesaal der Sammlung. Aus der Staatsexamenarbeit wurde später eine Dissertation, die Mollay, dem berühmten Mediävisten der damaligen DDR, Professor Theodor Frings empfahl, den in fachlichen Fragen auch Walter Ulbricht gelten ließ. So verhalf er mich zu meiner ersten ausländischen Veröffentlichung.¹

Noch zu meiner Studentenzeit, während der Arbeit am Oswald-Thema, machte mich Mollay auf eine Handschrift des Franziskanerklosters in Németújvár (Güssing) aufmerksam, die erstmals László Fejérpataky 1883 in *Magyar Könyvszemle* erwähnte, und die unter anderen Kurztexten eine gereimte Legende des Hl. Oswald in deutscher Sprache enthalten sollte.² Mehrere Anfragen in Kloster Güssing, dann bei der Franziskanerbibliothek in Graz, wohin die wertvollsten Bestände der Güssinger Konvents verlagert wurden, blieben in den folgenden Jahren ergebnislos, die Handschrift war nicht aufzufinden.

¹ András Vizkelety: Der 'Budapester Oswald'. Mit einem Exkurs zur Ikonographie des Hl. Oswald. In: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur (Halle), 86. (1964), 107–188.

² László Fejérpataky: A németújvári sz. ferencrendi zárda könyvtára (Die Bibliothek des Franziskanerklosters in Güssing). In: Magyar Könyvszemle VIII. (1883), 100–137, über die Handschrift: S. 104.

Um die Mitte der 1970er Jahre ließ das ungarische Ministerium für Wissenschaft und Bildung die Handschriften und alten Drucke in den kirchlichen Bibliotheken Ungarns inventarisieren. Bei der Auswertung der Listen fiel dem zuständigen Kollegen in der Széchényi-Nationalbibliothek die Erwähnung eines „Kodextrümmers deutschen Inhalts“ bei den Franziskanern in Esztergom auf, und zeigte mir die Stelle. Es war der ehemalige Güssinger Kodex, der zu unbestimmter Zeit, gewiss noch vor 1945, nach Esztergom gebracht wurde. Die Handschrift wird heute in der Zentralbibliothek des ungarischen Franziskanerordens in Budapest aufbewahrt (Signatur: Cod. 11).

Zur Zeit der Wiederentdeckung der Handschrift waren meine beiden Katalogbände der in Ungarn liegenden deutschen Kodizes bereits erschienen.³ Zuerst berichtete ich über das Auffinden der Handschrift in der Festschrift für Karl Mollay 1978, in der ich die Stelle des Oswald-Textes in der Überlieferungsgeschichte dieses legendärischen Versromans bestimmte,⁴ später, auf einer Tagung der Universität Greifswald, analysierte ich ihren gesamten Inhalt.⁵ Auf Grund dieses Berichtes wurde H. Linke auf das Weltgerichtspiel in der Handschrift aufmerksam,⁶ der weitere Inhalt des Kodex blieb unveröffentlicht.

Die einfach ausgestattete Gebrauchshandschrift (140×105 mm) enthält in der Mehrzahl erbauliche und lehrhafte Texte: Die Oswaldlegende, ein Weltgerichtsspiel, drei Versnovellen⁷ sowie religiöse Kurztexte und einen Auszug aus dem deutschen *Lucidarius*, einem im 12. Jahrhundert entstandenen, bis zum Ende des Mittelalters häufig überlieferten populärwissenschaftlichen Werk. Die Texte wurden von mehreren Händen in Bastarda mit verschiedener Neigung zur Kursive abgeschrieben. Alle Schreiber benutzen eine bairisch-österreichische Mundart mit gelegentlichen mitteldeutschen Erscheinungen. Der Buchschmuck ist sehr sparsam, die primitiven, schwarz-rot-grünen Federzeichnungen können als Illustrationen zur Oswaldlegende aufgefasst werden, obwohl nicht alle im Textbereich der Legende (Bl. 150-187) zu finden sind: Auf Blatt 35v steht ein König (beschriftet: *chunig*) mit Krone und Szepter einer Frau gegenüber, die einen Vogel (wohl den in der Legende vorkommenden Raaben) an der Faust hält; auf Blatt 143r sehen wir die Halbfigur eines Königs, auf Blatt 173r einen gekrönten Männerkopf, aus dessen Mund eine Wellenlinie hervorgeht, schließlich auf Blatt 174v-175r stehen die ganzseitigen Hauptfiguren der Legende (Pamig, die heidnische Prinzessin und Oswald) einander gegenüber, zwischen ihnen wuchern blumige Ranken. Außer diesen figuralen Zeichnungen gibt es stellenweise einfache rote Initialen, im Oswald-Text mit einfachem Dekor, rote Unterstreichungen und rote Strichelungen der Majuskeln.

³ *András Vizkelely*: Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken. Bd. 1, Wiesbaden, 1969, Bd. 2, ebd. 1973.

⁴ *András Vizkelely*: Eine wieder gefundene Handschrift des sog. Spielmannsepos 'Sankt Oswald'. In: Festschrift für Karl Mollay zum 65. Geburtstag, hrsg. von A. Mádl, in Zusammenarbeit mit J. Juhász und Zs. Széll. Budapest, 1978 (Budapester Beiträge zur Germanistik, 4), 221–141.

⁵ *András Vizkelely*: Aspekte zur Entstehung und Funktion spätmittelalterlicher Sammelhandschriften. In: Deutsche Literatur des Spätmittelalters, hrsg. v. W. Spiewok. Greifswald, 1986, 385–392.

⁶ Das Güssinger Weltgerichtsspiel, hrsg. von Hansjürgen Linke (Germanistische Bibliothek NF. 4. Reihe, Texte 9). Heidelberg, 1995.

⁷ „Graf von Savoyen“, vgl. Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon, Bd. 3. Berlin – New York, 1981, Sp. 217–219; „Ritter in der Kapelle“, vgl. ebenda, Bd. 8 (1992), Sp. 101–102 und „Sultanstochter im Blumengarten“, die im folgenden herausgeben wird.

Über die weiteren Provenienzen der Güssinger Handschrift ist nichts bekannt. Das Kloster gründete Graf *Ádám Batthyány* erst 1648,⁸ der dem Schriftbild nach um 1500 entstandene Kodex entstand also nicht vor Ort.

In den folgenden soll aus der Handschrift die eine Versnovelle, „Die Sultanstochter im Blumengarten“ veröffentlicht werden, die bislang nur in einer anderen mittelalterlichen Handschrift bekannt war (Berlin, Deutsche Staatsbibliothek, mgo. 222, Bl. 160r–170v), obwohl die Erzählung in späten Varianten ein langes Weiterleben fristete.⁹ Die Berliner Handschrift stammt aus dem Augustinerchorherrenstift in Inzigkofen bei Sigmaringen. Die Berliner und Güssinger Fassungen gehen auf ein lateinisches Prosaexemplar aus dem 14. Jahrhundert zurück, die aus dem Wroclauer (Breslauer) Dominikanerkloster stammt.¹⁰

Nach der der Prosa und der Berliner und Güssinger Fassung gemeinsamen Fabel wurde eine schöne Sultanstochter von ihrem Vater mit einem Heiden verlobt. Während sie aber im Blumengarten spaziert, entdeckt sie eine wunderbare Lilie, die sie für den Gott hält, und dem sie ewig in Keuschheit dienen möchte. Ein Engel erscheint und erteilt ihr die ersten Anweisungen im christlichen Glauben, gibt ihr einen Brief und führt sie zu einem Nonnenkloster. Die Äbtissin erfährt aus dem Brief, was der Wunsch der fremden und noch heidnischen Jungfrau ist, lässt sie taufen und nimmt sie in die Klostersgemeinschaft auf. Die Sultanstochter führt ein so vorbildliches Leben, dass sie nach dem Tod der Äbtissin ihre Nachfolgerin wird.

Das unmittelbare Ziel der Erzählung ist gewiss die Empfehlung der keuschen, klösterlichen Lebensform (alle drei Kodizes sprechen für eine klösterliche Gebrauchssituation), die Sultanstochter gehört aber, wie es J. Janota betonte, gewissermaßen in die Reihe, welche mit der Figur der Heidin Gyburg beginnt, die im Willehalm-Epos Wolframs von Eschenbach die berühmte 'Toleranzrede' hält.¹¹ Auch die Protagonistin der Oswald-Legende ist eine heidnische Kryptochristin, die der Heilige Oswald, König von Northumbrien, ihrem Vater durch viele Abenteuer entführt, mit der er aber dann in keuscher Josephs-Ehe lebt.

***

Die Sultanstochter im Blumengarten

Der Text

Der Text steht auf Blatt 123r–130v in der ehemaligen Güssinger Handschrift (G), er wird im folgenden buchstabengetreu abgedruckt. Der Seitenwechsel wird in eckigen Klammern angegeben. Die Verse sind im Original nicht abgesetzt, beginnen jedoch

⁸ *Theodor Tabernigg*: Die Bibliothek des Franziskanerklosters in Güssing. In: *Biblos* 21 (1972) S. 167–175.

⁹ *Nigel F. Palmer*: Sultanstochter im Blumengarten. In: *Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon*, hrsg. v. K. Ruh und andere, Bd. 9, Berlin – New York, Sp. 497–502, ohne Nennung der Güssinger Handschrift, im Bd. 11 (Nachtragsband), S. 1468 werden die Angaben über die Handschrift nachgetragen.

¹⁰ Heute in der Universitätsbibliothek Wrocław, cod. IF 115, der Text steht auf Bl. 115va–b, hrsg. von J. Klapper: *Erzählungen des Mittelalters*. Breslau 1914, 232 f. Nr. 111.

¹¹ *Helmut de Boor*: *Die deutsche Literatur im späten Mittelalter 1250–1350*. Erster Teil, neu bearbeitet von Johannes Janota, München, 1997, S. 474.

zumeist mit Majuskel. In der Ausgabe haben wir diesen Gebrauch konsequent durchgeführt. Offensichtliche Schreibfehler wurden im Abdruck korrigiert, die Originalform haben wir in der Fußnote festgehalten.

Da die 1890 von J. Bolte erfolgte Ausgabe der Berliner Verfassung (im folgenden B) auch in digitaler Form zugänglich ist,¹² wird auf die Mitteilung einer jeden Variante in B verzichtet. Nur dort, wo G von B bedeutend *Á* Wortwahl abweicht, bzw. eine korrupte Stelle in G mit der Hilfe von B korrigiert oder ergänzt wurde, erscheint die vollständige Variante von B im Apparat.

G und B hatten keine gemeinsame Vorlage, das deutet schon der verschiedene Umfang beider Versionen an: B zählt 400, G dagegen 425 Verse. In der Vorlage beider Handschriften war jedoch eine gemeinsame korrupte Stelle: Nach Vers 362 fehlt ein Vers in G, der aber in B (dort V. 357) erhalten ist, in B fehlen dagegen die beiden folgenden Verse. Gegen Ende der Erzählung fehlen in B 16 Verse (in G 401–416), die Schlussverse sind aber ab G 417 (B 392) die gleichen.

1. [123r] In der wirdigen stat Babilon
2. Da sas ain herr gar schon
3. Was gar ein erleicher man
4. Gewaltig vnd säldenreich
5. Der hat eine tochter klueg¹³
6. Die¹⁴ was czüchtih genueg
7. Und unmassen schon vnd tugentleich
8. In allen landen was ir nit gleich
9. In seinem hof ain pawmgart was
10. Da entsprungen pluemen und gras
11. Er was wunenleich vnd schön
12. Die fogel sungen vnd heten sues gedön
13. Die darinn sungen
14. Lilgen und vil rosen darin entsprungen
15. Der pöm pluest was rot vnd weis
16. Es was ein irdich paradeis
17. Die iunkfraw altag darin gieng
18. Ir gepet si alzeit anfieng
19. Mit gueter andacht sy das las
20. [123v] Als sy des gelert was
21. Da waren lilgen vnd rosen vil
22. Und ander pluemen vil
23. Die iunckfrawn schon vnd auch czart
24. Ainem hohen herren gemächel ward.
25. Der cham mit ainem her gar schöne
26. Des ward ym trawren benummen
27. Er wand er wolt fröleich hochzeit han¹⁵

---

¹² *Johannes Bolte*: Die Sultanstochter im Blumengarten. In: *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 34 (1890), S. 18–31; www.digizeitschriften.de.

¹³ *Der was klueg vnd was czüchtig genueg G; der hett ain dochter die was klüg B.*

¹⁴ *Der G; die B.*

¹⁵ *haben G.*

28. Das macht ym nicht ergan
29. Schon in ir vater empfieng
30. Haimleich sy czu dem vater gieng
31. Fleissiklich sy in pat
32. Das er ir erlaubt ain haimleich stat
33. Da sy ir gepot an allen spot
34. Sprach yrem¹⁶ herrn vnd got
35. Er sprach liebew tochter mein
36. Es sol dir wol erlaubt sein
37. Des selben mals dy junkfraw rain
38. Gieng in der garten alein
39. Sy wolt nyemant mit ir lan¹⁷
40. Schön rosen sach si da stan
41. Vnd fand da ain gilgen stokch
42. Da was gewachsen ain gros geczog
43. Vnd vil gilgen schon vnd herr
44. Davon cham ir gedankch vil ser
45. Das nyemant anders wär da got
46. Sy wolt geren tuen sein gepott
47. Sey gedunkcht ich wolt ym auf die trewe mein
48. Alzeit vndertänig sein
49. Vnd sy dacht ach wie schön der ist
50. Der den gebalt hat vnd die list
51. [124r] Das er das alles geschepffen chan
52. Ach got säch ich den selben mann
53. Ich wolt in an petten für got
54. Vnd geren halten sin gepot
55. Nun merkent wie got gnadig ist
56. Das fuegt er wol in churczer frist
57. Wem gnad von im beschehen sol¹⁸
58. Das chan er pald gefuegen wol
59. Das merkch ich pey dem wunder wol
60. Wie es der liben magt ergon
61. Es was ir vmb chainen spot
62. Ir geuiel wol der gilgen got
63. Ir cham von himmel ain liechter shein
64. Got der wolt ir genadig sein
65. Ain schoner engel cham dar
66. Do sy des engel ward gewar
67. Von seiner schön sy erschrah
68. Das si auf der erde lag
69. Do geuiel er ir ye langer ye pas
70. Das auch seinem recht was vnd ist
71. Das guet gaist liebet sich
72. Die pösen laident sich

---

¹⁶ yrem G.

¹⁷ lassen G.

¹⁸ Wem sold von im beschehen hoh G; Wem gnad von im geschehen sol B.

73. Der engel nam sey pey der hent
74. Ir was gen ym gemant
75. Do sy in erst an sach
76. Zuchtichleich sy czu ym sprach
77. dw vil lieber herre mein
78. Tue mit deiner gnaden [124v] schein
79. Vnd hab mir es fur chainen spot
80. Sag mir pistu der gilgen got¹⁹
81. So wil ich gedienen dir
82. Darnach stet meines herczen wegier
83. Er sprach nain ich pin sein knecht
84. Junkfraw klug gesiech mich recht
85. Vnd merkch wie ain tropf mug gesein
86. Gen dem mer vnd gen dem Rein
87. Noch klainer ist dy schön mein
88. Gen dem hohen herren dein
89. Ob dw ym gern dienen wildt
90. Vnd dich dem dienst nit befült
91. Das rat ich an dy trewe mein
92. Des solttu mir geuolggig sein
93. Des engels schön daucht sy gros
94. Wie lutzel sy das verdros
95. Sie sprach ach lieb herre mein
96. Ich wil dir gernn gewölgig sein
97. Wist ich auch was ym wär genäm
98. Vnd was ich war wol geczäm
99. Vnd was dienst gernn von mir näm
100. Des wolt ich ymmer haben rüem
101. Vnd wolt es auch willigkleichen tuen
102. Er sprach du solt chewsch sein
103. Sie sprach o lieb herre mein
104. Ich fürcht es sey versaumet gar
105. [125r] Man wil noch hinacht nemen war
106. Er ist yeczund hie auf meinem schaden
107. Ich wolt ich wär von im entladen
108. Er sprach ich gab dir noch rat
109. Ob es dir ze willen stat
110. Glaub mir ich hilf dir aus not
111. Peid hend sy ym dar pot
112. Si sprach ich wil dier gehorsam sein
113. Ymer auf das ende mein
114. Er graif ir leins²⁰ in die hand
115. Vnd zoch vil gemant
116. Vnd fuert sy in ainer klainen weil
117. Mer dan drew hundert meil
118. Es dunkt sey ein klainer weg

---

¹⁹ got fehlt G; *hailig got* B.

²⁰ *linden* B.

119. Si cham nye auf pruk noch auf steg
120. Zart und sues was sein ler
121. Die er ir tet auf des weges cher
122. Yn ain kloster er sy pracht
123. Das het yr gemächel nye gedacht
124. Er wolt mit freiden nemen war
125. Baid freid was im genumen gar
126. Irem vater do wider sait
127. Das er in also betrogen het
128. An tober²¹ fuer von dann
129. Ir vater was ain trawrig man
130. Vnd tet ym auch gar not
131. Er wunscht sy war vor lang tod
132. Disen haiden sullen wir trauern lassen
133. Vnd schuln [125v] wider czu der iunckfrawn gen
134. Der engel der ir furer was²²
135. Der sait ir vil sues
136. Wie got die kewschen magt grüst
137. Vnd was gnad kewschait trät
138. Der sey mit rainen herczen trät
139. Er sagt ir kewsch ist mein swester²³
140. Vnd der engel höchsten die in dem himmelreich sind
141. Als die gilgen gottes chind
142. Keüsch ist des öbristen gemähel
143. Das lieb ist sterker dan stähel
144. Er sait ir suesichait vil
145. Wie hoch got chewschait seczen wil
146. Si mues vor an den tancz
147. Keüsch ist aller tugent krancz
148. Von got und von Marien czart
149. Kunt er²⁴ wie sy gottes mueter ward
150. Vnd in emphieng²⁵ vnd in gepar
151. Er sait ir von yrem leben
152. Vnd von unsers herren leiden²⁶
153. Vnd wie got an dem krewcz starb
154. Damit er vns vil genad erwarb
155. Von got vnd von aller engel schar
156. Seit er ir den orden gar
157. Er was ir ein weiser vor
158. Vnd fuert sy hincz czw dem tor
159. In ain frawen kloster in der nacht
160. Das tet er als mit gottes kraft
161. Durch gancz wend [126r] mit beschlosner tür

---

²¹ *caber* [?] B, mit Fragezeichen von Bolte.

²² *Der engel der fieng an* B.

²³ Der folgende Vers fehlt in G und B.

²⁴ *Kunt er ir was* G.

²⁵ *emphieng* G; *emphieng* B.

²⁶ *leiden gar* G; B.

162. Ain gros wunder ich hie spür
 163. Vil lenis²⁷ er di do nider lies
 164. Fur den altar er sey siczen hies
 165. An die gueten stat
 166. Stil siczen er sey do pat
 167. Bis das die kloster frawen chamen dar
 168. Vnd dises wunder nemen war
 169. Si tet alles das er sy hies
 170. Ain liechten schein vmb sy lies
 171. Vnd gab ir ain prief in die hand
 172. Daran vil menig wunder sy vand
 173. Des edels wunder anefang
 174. Ir paider red kurz vnd lang
 175. Des engels vnd der iunckfrawen guet²⁸
 176. Was sy het in yeren muet
 177. War sy vor was vnd wie si cham dar
 178. Das was alles geschriben gar
 179. Mit rotten gold wer das las
 180. Der sach das sy ain haidin was
 181. Vnd auch²⁹ die tauf nye enpfie
 182. Der engel sey vor dem altar lye
 183. Dise red dy er mit ir tet
 184. Dunkt sy suesser dan met
 185. Den engel sy vil gern sach
 186. Vil czartleich sy do czw im sprach
 187. Ach lieber herr vnd engel mein
 188. Las mich dir empfolchen sein
 189. Ich hab mich dir ergeben gar
 190. Nim mein in diser sorgen war
 191. Ach dein red ist czucker [126v] sues
 192. Meinen herrn du mir grues
 193. Vnd sag ym mit dienst pin ich ym berait
 194. Mit willickleicher arbeit
 195. Wan vater vnd mueter vnd magt mein
 196. Die las ich durch den willen sein
 197. Vnd darczu was ich ye liebes het³⁰
 198. Das las ich auf diser sait
 199. Gros reichtumb las ich varen
 200. Sag ym er schol mich wol behaben³¹
 201. Vnd grues auch mir dy magt
 202. Von der dw mir vil hast gesagt
 203. Die des ersten die chewschait anfieng

---

²⁷ *lins* B.

²⁸ *got* G; *gut* B.

²⁹ *Vnd muß* G; *und den toff noch nie enpfie* B.

³⁰ *gehet* G.

³¹ *bebaben* G.

204. Sag ir durch ir chind sitz³² ich hie
 205. Vnd sey allein gesessen
 206. Sag ir schül mein nit vergessen
 207. Das czimt iren gnaden wol
 208. Wan ich nit wais wo ich hin schol
 209. Zartleich schied er von ir
 210. Er sprach Junckfraw got ist mit dir
 211. Nun west sy nit wo sy sas
 212. Das land ir vnchundig was
 213. Diu aptissin des closters da
 214. Diu cham gegangen jesa
 215. Nach ier alten gewonhait
 216. Was sy des ersten berait
 217. Wo man got dienen solt
 218. Da tet sie was sy tuen solt
 219. Da sy nun erst trat in das kloster hin in
 220. Er sach di magt siczen in einen [127r] liechten schin³³
 221. Pald chert si sich wider aus
 222. Vnd lief pehend in das slaf haus
 223. Die frawen sy pald wackt
 224. Vil lenis das er sy nicht erschrackt,
 225. Do sy dy all czw samen pracht
 226. Si sagt in was sy sach vnd gedacht
 227. Si sprach ich wil euch hye veryehen
 228. Ich hab Marien selb gesehen
 229. Dy wil vns heut eren
 230. Zw der süllen wir chern
 231. Vnd schuln sy schon enpfachen
 232. Sie begund vor in hin gachen
 233. Nach ir was gach in allen
 234. Sie heten sich schier erfallen
 235. Sy sachen auch dy iunkchfraw fein
 236. Herleich siczen in ainem liechte n schein
 237. Si viellen nider auf irew knie
 238. Salue regina sungen sy
 239. Das bedeut wilkomen künigin
 240. Von vns soltu gegrüesset sin
 241. Hie von ich nit mer sagen wil
 242. Der eren was ir doch zeuil
 243. Suess sungen ir mundlin rot
 244. Den brief sy der aptissin pot
 245. Do sach sy wie es ergangen was
 246. [127v] Als sy an der geschrift las

³² *sich* G; *sitz* B.

³³ *schein* G; *schin* B.

247. Des wunders waren sy all fro
 248. Das sy got geeret hat also
 249. Für all klöster in dem land
 250. Den er soleich potshaft nit sand
 251. Vil freüd an yrm herczen lag
 252. Sy paittend chäm das es ward tag
 253. Ir aller sprach was ir vnchund
 254. Vil schir vinden sy den fund
 255. 34Als dy weisen ye tätten
 256. Die den guet sin heten
 257. Das sy hin santdent in die stat
 258. Ainen³⁵ poten der den pischolf pat
 259. Das er chäm czu in dar
 260. Vnd des wunders nämen war
 261. Vil pfaffen er do czw im nam
 262. Mit frewden er do czw in cham
 263. Des brief er do selber las
 264. Vnd sach das sy ain haidin was
 265. Vnd das got selber wolt
 266. Das man sey tauffen solt
 267. Da er nun den prief het aus gelesen
 268. Er wolt da selbs ir gottin³⁶ wesen
 269. Vnd tauft sy mit seiner hand
 270. Er pesnaid sy do in weis gewand
 271. [128r] Das pracht man dar mit list³⁷
 272. Sy stuend czu der selben frist
 273. Vnd auch auf der selben vart
 274. Die aptissin do ir got ward
 275. Do sy nun was christin worden
 276. Do gaben sy ir den orden
 277. Vnd pfrüend czw dem kloster
 278. Da man pesnaid³⁸ sy in neus gewand
 279. Das was grab³⁹
 280. Sy waren all des wunders fro
 281. Te deum laudamus sungen sy do⁴⁰
 282. Dy pfaffen alt vnd iung
 283. Vnd auch die sammung
 284. Das lop sungen sy an allen spot
 285. Der rosen vnd der lylgen⁴¹ got

³⁴ Verse 256, 257 fehlen in B.

³⁵ *pischolf* gestrichen G.

³⁶ *tott* B.

³⁷ *lust* G.

³⁸ *psnaid* G; *schlost* B.

³⁹ *graw* B.

⁴⁰ Folgt fehlerhaft Vers: *Wan sy alle waren fro* G.

286. Darnach hies man sy leren
 287. Ir hail das wolt sich meren
 288. Wan sy lernet in churczer frist
 289. Das sy chund aller handen list
 290. Singen schreiben vnd lesen
 291. Damit liesen sy ir wol wesen
 292. Ir tugend was gar gros
 293. Alle weishait vnd chunst ir czwe flos
 294. Di aptissin darnach starb
 295. Ir luczel nach dem ampt warf
 296. Wan gedunkt all gemain
 297. Wie disew [128v] iunkchfraw rain
 298. Vnder in dy pest wär vberal
 299. Darczu gaben si den stim vnd auch dy wal
 300. Das si abtessin solte sin⁴²
 301. Dy vor czeiten was ain haidin
 302. Niemand volsagen chan
 303. Wes gelukes das kloster gewan
 304. An eren vnd an guet
 305. Das schuf dy iunckfraw wolwehuet
 306. Mit weishait chuent sy des klosters pflegen
 307. Got hat ir geben seinen segen
 308. Vnd alles hail czue gesant
 309. Wie schon si das volland
 310. Si tet all tugent nacht vnd tag
 311. Vil lüczel si daran gelag⁴³
 312. Von kewschait lert si all tag
 313. Si lert auch was genad daran lag
 314. Von der kewschait besunder
 315. Lernt si manig wunder
 316. Das was ir wol chund worden
 317. Von irem orden
 318. Vnd was ir wol worden chund
 319. Von des engels mund
 320. Ir ler was guet vnd auch rain
 321. Noch suesser wan hönig sein
 322. Si lert si ee das si sturben
 323. Das si gottes huld [129r] erwurben⁴⁴
 324. Si was abtessin dreissig jar
 325. Das si dient an alle swar⁴⁵

---

⁴¹ *lyjgen G.*

⁴² *sein G.*

⁴³ *erlag B.*

⁴⁴ *erburfen G; erwurben B.*

⁴⁵ *dienten an allen warumb G; dienot got an alle swar B.*

326. Der engel darnach czw ir cham
 327. Der sy dort in yrem garten nam
 328. Er sprach iunckfraw dy czeit ist hie
 329. Dw hast mistreten nie
 330. Vnd hast gehalten mein gepot
 331. Der rosen vnd der gilgen got
 332. Hat mich gesent her czw dir
 333. Nach dir stet sein begir
 334. Dw solt sich kristenleich bebaren
 335. So wil ich aber nach dir faren
 336. Von heut an dem dritten tag
 337. Dauon merk was ich dir sag
 338. So⁴⁶ halt ich dir das ich dir gehies
 339. Do dw den haiden faren liest
 340. Dy iunckfraw was der red fro
 341. Seinem rat volget si do
 342. Dy frawen hies si chomen dar
 343. Da chamen si vnd namen war
 344. Was si in sait an diser stund
 345. Ir ward ain laidigs mär kund
 346. Si gab [129v] in yeren trewen rat
 347. Vnd hies si frue vnd auch spat
 348. Got mit fleis minnen
 349. Mit herczen vnd mit sinnen
 350. Vnd mit ernst al tugent han
 351. So mag es euch nun wol ergan
 352. Ir aller iamer der was gros
 353. Das wasser aus den augen flos
 354. Si wudent all ir hend
 355. Hie nam ir gewalt ain end
 356. Des tritten tags lag si tod
 357. Also schied si sich von aller not
 358. Des selben tags der engel cham
 359. Ir sel er czartlich mit ym nam
 360. Er fuert sy mit ym in das himmelreich
 361. Zu andern magten minniklaich
 362. Da ward al ir frewd gancz
 363. ⁴⁷Ir sel gros frewd gewan si do
 364. Wan di engel hieten gros freüd mit ir do
 365. Vnd fuerthen si an der magt tancz
 366. ⁴⁸Mit irem roten rosen krancz
 367. Gros iamer sich vnder den closterfrawen sich do hueb

---

⁴⁶ *hast* gestrichen G.

⁴⁷ Verse 364, 365 fehlen in B.

⁴⁸ Vers fehlt in B.

368. Erlich man si do wegrueb
 369. Ob irem gram si do sungen
 370. Ir ist wol [130r] gelungen
 371. Got selb gen ir gieng
 372. Vil schon er sey enpfieng
 373. Er schon si saczt vber der engel schar
 374. Got helf auch vns allen dar
 375. Dis sol man gernn hören lesen
 376. Vnd der kewschait hold wesen
 377. Wann wer dy kewschait lieb wil han
 378. Dem mag es gar wol ergan
 379. Wer sich ir⁴⁹ nit versaumbt hat
 380. Dem wil ich geben den rat
 381. Das er si gernn wehalt
 382. Wan got der kewschait walt
 383. Vnd auch dy lieb mueter sin⁵⁰
 384. Die hoch himel künigin und kaiserin⁵¹
 385. Die was dy erst dy kewschait erkos
 386. Das von ir hail ist worden gros
 387. Auch vil menig iunkfraw her
 388. Hat von ir genummen ler
 389. Den keüschen gib si hohen lon
 390. Vnd seczt in auf der magt kron
 391. Wer sich aber ir versaumbt⁵² hat
 392. Der tue sich der vnkewschait wider ab
 393. Ob hab daran vil stäten muet⁵³
 394. So mag sein ding werden guet⁵⁴
 395. Wer vnkeüschait lat
 396. Ee si in lat
 397. Das sag ich mannen und frawen
 398. [130v] Wer daran wil sta weleiben
 399. Due meiner ler
 400. Das er sich dauon cher

 401. ⁵⁵Vnd mändleich wider stand
 402. Wan die pös geist vnd dy natur
 403. Dy haben yn so vil pöser arger list
 404. Das der mensch vieleicht daran verfallen mag
 405. Das sechen wir wol vnd lät an liechtem tag

⁴⁹ *ir nit G; ir B.*

⁵⁰ *sin B, sein G.*

⁵¹ Vers fehlt in G.

⁵² *versaum G; versummet B*

⁵³ *müt B; nucz G.*

⁵⁴ *güt B, fehlt G.*

⁵⁵ Verse 402—417 fehlen in B.

406. Das es vil gut geistlichen lewten widerfaren ist
 407. Das si sich nit behuetten mochten vor der natur
 408. Vnd vor de argen tiefels list
 409. Darumb ist fur die sin vnkewschait nit hilfreich noch so guet
 410. Vil stark ist des menschen muet
 411. Fliechen ist vil pesser vnd guet den silber und gold
 412. Wann got is der menschait hold
 413. Darvmb fliechen vnd traben frawen von Marien
 414. Wellent si nit gefangen werden
 415. Mit dem angeb der vnkeuschait
 416. Wan ir anfechtung ist weit vnd prait⁵⁶
417. Darumb Salomon gesprochen hat
 418. Vliechen ist der pest rat
 419. Wann wer keusch bleibt vnd es mag tuen
 420. Dy haben von got den grösten lon
 421. Vnd got gibt in dy himelischen kron
 422. In seinem höchsten tron
 423. Da mi hat das puch sein end
 424. Got vnd seinen heiligen segen send
 425. AMEN

***

Mollay Károly gimnazista kori rajza.

⁵⁶ vnd prait zweimal G.

„Mélységes mély a múltnak kútja.” Ez a történet az 1980-as évek közepén kezdődött. Lehetőségem nyílt könyvet készíteni a Magvető Kiadó számára. Széchenyi István fiához írott hosszú levelét választottam, mely *Intelmek* címen már korábban is ismert volt,¹ de választásomat több egyéb, szerencsés körülmény mellett az döntötte el, hogy az MTA Kézirattárában nagyszámú, kiadatlan levélre bukkantam, melyeket Széchenyi István az érintett időszak idején a döblingi elmegyógyintézetből feleségének írt. Ezekben Béla fiát sűrűn emlegette. A levelek kiolvasására és fordítására Soltész Gáspárt kértem föl, akinek nevét Thomas Mann fordítójaként ismertem. Gáspárt a rejtélyes levelek lázba hozták. A kéziratok kiolvasása ugyan nem sikerült tökéletesen, de bebizonyosodott, hogy fontos kiegészítői apa és fia drámájának. Soltész Gáspár a könyv 1985-ös megjelenését² nem érthette meg: 84 éves korában meghalt.

Ugyanebben az évben a Soros Alapítvány egy éves ösztöndíját nyertem el egy újabb Széchenyi-munkára. Csak lassan körvonalazódott, mire is. Széchenyi utolsó, töredékben maradt tanulmánya addig csak németül jelent meg. *Diszharmónia és vakság* volt a címe.³ Erre és a hozzá tartozó dokumentumokra szerződtem a Helikon Kiadóval.⁴ Széchenyi utolsó művéhez a magyarul addig kiadatlan hatósági dokumentumokat, az utolsó fél év naplóit, és néhány rövidebb írást válogattam. Ezt akartam kiegészíteni a kérdéses időből származó, kiadatlan Széchenyi-levelekkel. Csakhogy senki nem tudta őket elolvasni. Nem a németiségük volt az egyedüli baj. A folyóírás néha gót, néha nem gót betűs volt, időnként előbukkanó hosszabb-rövidebb francia szövegekkel. Nem volt benne rendszer. A levelek sokáig lehetnek padláson, pincében, nedves levegőn. Rajtuk az írás sok helyütt elmosódottá vált, napról napra egyre inkább.

Am a Szépirodalmi Kiadó érdeklődést mutatott az Akadémián talált levelezési anyag iránt. A tervezett kötetbe már beletartoztak nemcsak a gróf, hanem a grófnő levelei is, amiket a Magyar Országos Levéltárban találtam meg. A megbízási szerződést Illés Endre igazgató írta alá. Szorítottak a vállalt határidők. Szalai Anna főszerkesztővel hiába igyekeztünk, minden kísérletünk kudarcba fulladt: a leveleket senki nem tudta kibogarászni. Végül bementem az ELTE Német Tanszék titkárságára. Önálló próbálkozás volt, senki nem tudott róla. Azt kérdeztem a tanszéki titkárnőtől, ismer-e

¹ Az *Intelmek* – Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka I. kötetében (szerkesztette dr. Károlyi Árpád, kiadja a Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1921; 491–551.) jelent meg először németül, amikor Széchenyi Istvánnak az 1860. március 3-i házkutatás során lefoglalt iratai – az I. világháború lezárása után a Monarchia több országra szakadása révén – magyar tulajdonba kerültek. Addig ezeket az iratokat a császári-királyi titkos levéltárban őrizték. Hozzáférhetetlenek, ismeretlenek voltak. Az *Intelmek* magyarul 1923-ban jelent meg – *Intelmei Béla fiához* –, majd 1942-ben, 1974-ben is Váradi József fordításában. 1985-ben, a *Magvetőnél* megjelent kötetben – csekély korrekcióval – én is ezt a fordítást adtam közze. (A könyv adatait lásd a 2. lábjegyzetben.)

² Gróf Széchenyi István intelmei Béla fiához (Magyar Hírmondó); Budapest, Magvető Kiadó, 1985.

³ Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka; I. kötetben: „Disharmonie und Blindheit, eine Dietriebe, rhapsodisch und in Eile skizzirt”. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1921, 553–625.

⁴ Az érintett írások német eredetiben: Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka I. kötet. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1921, 553–679.

valakit, aki számításba jöhet egy ilyen volumenű munka elvégzésénél. „Mollay Károly – mondta kapásból –, de ő már ritkán jár csak be.” „Beszélhetnék-e vele?” „Fölvívjuk telefonon” – hangzott a válasz, és már tárcsázott is. A vonal túlsó végén valaki felvette a kagylót. A tanszéki titkárnő valamit mondott rólam, aztán a kezembe nyomta a hallgatót. Megijedni sem maradt időm. A vonal túlsó végéről kiegyensúlyozott, nyugodt, tárgyilagos hangot hallottam: „Mollay Károly. Tessék!” Köszöntem, mondtam a nevem, és elmondtam, miért keresem. Majd megkérdeztem: érdeklí-e a munka. „Érdekel”. Hangjában nem volt lelkesedés, de cseppnyi meglepetés és érdeklődés igen. „Mikor mutathatnám meg az anyagot?” – kérdeztem. Vigyem fel hozzá délután. „Ma délután?” „Igen.” Mondta, hol lakik. Nem akartam hinni a fülemnek: öt percre laktunk egymástól. „Akkor várom!” – mondta. Így történt, hogy még aznap délután felvittem a Széchenyi-levelek addig olvashatatlanak tekintett másolatát Mollay Károlyhoz. Ahogy kinyitotta lakása ajtaját, felkiáltottam: „Hiszen mi ismerjük egymást!” Eldadogtam a nevemet, és emlékeztettem rá, hogy az 50-es évek végén, 60-as évek elején együtt nyaraltunk – talán nem is egyszer apám 1961 nyarán bekövetkezett haláláig – az ELTE visegrádi üdülőjében, ahol gyerekként – erre jól emlékszem – lányával, Erzsivel fontos ping-pong-csatákat vívtam.

De emlékezhettem volna másra is. Éveken át naponta láttam őt az egyetem ebédlőjében, hiszen gimnazista diákként magam is mindig ott ebédeltem, tekintettel arra, hogy anyám is az egyetemen dolgozott. Mollay tanár úr mindig jólöltözött volt. Öltöny, fehér ing, nyakkendő. Dús, fekete haj, vastag szemüveg. Mindez már akkor is régen volt, amikor ott álltam lakása ajtajában: 17–18 éve. Ahogy emlékeztettem anyámra, apámra, a visegrádi nyarakra, nyugodt kíváncsisággal fürkészte az arcomat. Szelíd öröm volt a tekintetében, kis csodálkozás, nyitottság és bizalom. Rendíthetetlen biztonságot sugárzott. Ma már nem emlékszem pontosan, hogy akkor vagy pár nappal később mondott-e igent a felkérésre, de igent mondott. Nem éreztem benne – ahogy ezt a legtöbb esetben tapasztaltam – viszkető becsvágyat, csak tárgyilagos érdeklődést. Nem hinném, hogy eszébe jutott volna, hogy ő az egyetlen, aki ezeket a kéziratokat meg tudja fejteni, pedig nem túlzok: neves történészek sora rázta szégyenkező mosollyal, tagadóan a fejét, amikor megmutattam a rossz állapotban lévő kéziratokról készült másolatokat, és rákérdeztem: el tudnák-e olvasni Széchenyi kézírását? Mollay Károly egyszerű volt, tárgyilagos. Nem hevítette hiú becsvágy, vagy e munkához való ragaszkodás. Természetesen tisztában volt Széchenyi jelentőségével, de ez nem tette szervilissé: nem esett hasra a gróf nagyságától. A szakember nyugodtságával mondta ki, mennyiért és mikorra vállalja a levelek leírását. Közben sok mindent átgondoltam. Eldöntöttem: ha a Kiadó sokallja az összeget, én fizetem ki a munkadíját.

A Kiadó főszerkesztője – egyik a három közül – Szalai Anna volt, e történet jó szel-leme. Odafigyelése, bizalma és bátorsága nélkül e levelek soha nem kerültek volna nyilvánosságra. Amikor azzal a hírel mentem be hozzá, hogy találtam valakit, aki elvállalná a munkát, némi szkepszissel szemében rám nézett: „Igen? Ki az?” Mondtam. Arczma se rándult. „Nekem ne mutassa be Mollayt, tudom, ki.” Zokszó nélkül elfogadta a feltételeket. Nagyon örültem. Visszatekintve is csodálom, milyen szerencsés csillagzat alatt született ez a vállalkozás. Otthonról felhívtam Mollay tanár urat: elkezdheti a munkát. „Hívj fel egy hónap múlva!” – mondta. Felhívtam. „Kész vagyok.

Mikor jössz?” Ismét csak nem akartam hinni a fülemnek. Kérdeztem: érdekesek-e a levelek? Hogyne, persze, nagyon érdekesek! Aznap délután kezembe voltak Széchenyi addig olvashatatlan hieroglifáknak tekintett levelei, sárgult papírlapokra gondosan gépelve, oldalt a kézirat oldalszáma, hogy a szöveget vissza tudjam keresni a fénymásolaton. A szélesen, élvezettel rajzolt betűk, a jellegzetesen kerek számok ugyanazt mondták akkor is, amit ma: Mollay tanár úr széles látókörű, kiegyensúlyozott, őszinte életet élt. Néha egy-egy lap felső felére ragasztott fél oldal került, nyilván azért, mert ugyan az alaplapon már volt valami aktualitását veszített gépelés – ebből is láthatják, milyen régi ez a történet: „komputér-korszak” előtti! –, ám ha valaki vette magának a fáradságot és leragasztotta ezt az érdektelenné vált felső részt, az egész lapot újra fel lehetett használni. Mollay tanár úr nem sajnálta az időt és a vele járó bíbelődést: megtette. Aki ilyen átgondoltsággal, nyugalommal és odafigyeléssel, alapos gondossággal dolgozik, az boldog ember, aki szereti a munkáját – és szereti az életet is. Ez sugárzott az írásképből, esetenkénti javításaiból, helyenkénti saját kiegészítéseiből, jegyzeteiből.

Ekkor kerültünk közelebbi kapcsolatba. Folyamatosan szállítottam számára a munkát. Széchenyi levelei után leírta Seilern Crescence kiadatlan leveleit is, melynek nyomán kezdett kirajzolódni két ember kapcsolatának bonyolult ága-boga. De a tanár úr – e levelezési anyag részeként – átnézte és javította azokat a szövegeket is, amelyeket Soltész Gáspár nem tudott kislabizálni vagy rosszul írt le, s melyek – ezért – hibásan láttak napvilágot az *Intelmek* első kiadásában. A tanár úr munkája következtében a második kiadásban⁵ a szövegeket már pontosan közölhettem. Soha egyetlen dehoesztáló vagy ironikus megjegyzést nem tett arra, aki e munkában elődje volt. A *Diszharmónia és vakság* időközben elkészült fordításának ellenőrzésére is őt kértem föl, ő olvasta ki Széchenyi utolsó naplójának addig olvashatatlanak ítélt szavait is. Ily módon a naplót teljes szöveggel tehettem közzé.⁶ Rendszeresen találkoztunk.

A családi vonatkozásokon kívül természetesen számba vettük a közös ismerősöket, a soproniakat, és – amire különösen emlékszem – nem egyszer beszélünk Környei Attiláról, aki akkor a cenki Széchenyi István Emlékmúzeum igazgatója volt, és akivel Széchenyi-ügyekben magam is gyakran találkoztam. A tanár úr lokálpatrióta volt. Mélyen kötődött Sopronhoz. Huszonöt évig volt a Soproni Szemle főszerkesztője. De Önök ezt nálam is jobban tudják. Emlékszem, hogy a kilencvenes évek első felében számos soproni dokumentumon dolgozott: az első soproni telekkönyvön (1480–1553), Moritz Pál kalmár üzleti könyvén (1520–1529), és egy patikus könyvecskéjén (1609–1633). Büszkén mesélte, hogy a 16. századi Sopron minden lakóját ismeri. És ismerte persze a kortársakat is, hiszen rendszeres kapcsolat és megkülönböztetett figyelem fűzte Sopron városához. A német nyelvet ugyanolyan magas szinten tudta, mint a magyart. Ismerte nyelvjárásait, régies szófordulatait, kifejezéseit is. Ezért tudta Széchenyi 19. századi németiségét megérteni. Kitűnően tudott franciául: az itt-ott előbukkanó francia szövegeket gond nélkül tudta olvasni, le tudta írni. Tanár úrnak szólítottam, ő pedig megtisztelt azzal, hogy tegezett. Ez természetesen alakult így köztünk. Nem játszott a demokratát, szabadon hagyott. Ez az én számomra ideális volt. Távolság- és mértéktartó. De minden helyzetben baráti. Mindig a munkáról beszélünk. Ünnepe volt számomra, ha nála lehettem. Soha nem láttam

⁵ Gróf Széchenyi István intelmei Béla fiához. Második kiadás; Budapest, Szent István Társulat, 2005.

⁶ „Diszharmónia és vakság” – Széchenyi István utolsó napjainak dokumentumai. Budapest, Helikon Kiadó, 1988.

rosszkedvűnek, indulatosnak, soha nem panaszkodott „keserű sorsára”, nem volt sértett vagy elégedetlenül dohogó, nem hártott át senkire semmit. Tette a dolgát. Olyan ember volt, akit azért nehéz megidézni, mert messzemenően azonos volt önmagával, és nem is akart más lenni. Lényének minden szegmensében ő volt. Vigasztaló volt a lény. Ha valaki nem ismerhette, valamit nem ismer az emberi lényből. (Egy zárójeles megjegyzés. Az iménti észrevételt – csaknem szó szerint – Ottlik Gézánál olvastam, Fejér Lipótról mondta.⁷ Nem tudtam, hogy ismertem valakit én is, akiről ugyanez leírható. Nem vettem át Ottlik mondatát. Előbb fogalmaztam meg a benyomásaimat, aztán jutott eszembe Ottlik. De mit jelent az, hogy valakinek „vigasztaló a lény”? Alighanem a legtöbbet: azt ugyanis, hogy az ilyen ember egész lényével önmaga – ezért: vigasztal; nem törekszik rá, nem akar semmit, egyszerűen csak elfogadja magát úgy, amiképpen van. Képes rá, elég neki. Nem vezeti félre, nem csapja be magát, és – ennek következtében – más sem. Ezért: hitet, erőt, biztonságot sugároz. Egész valójával azt üzeni: ez lehetséges. Kevés ilyen ember van a világon. Felismerni is nehéz. Nem hivalkodó, nincsenek botrányai, nem szervez maga körül hírverést, nem jut eszébe. Más foglalkoztatja. Mások, más tények megismerése, feltárása. Mindig az, ami új, amit kérdéseivel megsejt. Nem magával foglalkozik. Nincsen rá igénye.) Mollay tanár úr mindig szívélyesen fogadott. Nem fecsegtünk, nem udvariaskodott, nem kínált süteménnyel vagy kávéval. Másféle érdeklődés, másféle kíváncsiság vitt hozzá. Sokkal fontosabb. Munkakapcsolat volt a miénk. Értelmes, eredményes, gyümölcsöző. Nem egyszer beszéltem meg vele a munkám során felmerülő nehézségeket. Erre azért kerülhetett sor, mert érdekelt, rákérdezett. Alig volt akkor még gyakorlatom a könyvkiadásban, szívesen kértem ki a tanácsát. Készséggel, baráti szívéllyességgel, kevés szóval, határozottan válaszolt. Egy alkalommal elmondtam neki, hogy az egyik Széchenyi-szövegben a fordító ragaszkodik egy olyan szófordulathoz, ami megváltoztatja a szöveg értelmét, ami pedig a szöveggörnyezetből kétséget kizáróan világos előttem. Nem tudtam eldönteni, mit tegyek. Vállaljam a veszekedést? „Kötekedő! Mit kekeckedik!” – vágta fejemhez a fordító. A tanár úr rezzenéstelen arccal figyelt. „Te vagy a szerkesztő. Te vagy a felelős. Te felelsz azért, ami megjelenik.” Egyszerűen mondta, indulat nélkül, szikáran. Nekem azt jelentette: döntsem el magam. Bizalom volt mögötte. És tapintat. Szabadon hagyott. Nem erőltette rám a véleményét, később sem kíváncsiskodott, hogyan döntöttem. Biztonságot és bizalmat sugallt. Hogy tudni fogom, mit kell tennem. Tudtam is. Megtanultam, hogy kényes helyzetekben is mindig a lelkiismeretemre kell hallgatnom. Ebben a tanár úrnak nagy szerepe volt, van.

Most nyilván arra kíváncsiak, azt kérdezik, megjelentek-e a levelek, melyeket Mollay Károly a Széchenyi-tudománynak megmentett? Lehet-e olvasni őket? Eredeti nyelven, németül nem. Én őrzöm őket. Nem olyan országban élünk, ahol könnyű publikálni, még akkor sem, ha a levélíró maga Széchenyi István. Nem hittem. De amikor sok egyéb próbálkozás után az MTA támogatását kértem, melynek Széchenyi István alapítója volt, mosolyon és széttárt karokon kívül más visszajelzést nem kaptam. Széchenyi és felesége levelezésének első kötete 2001-ben megjelent *Széchenyi választása* címen a Balassi Kiadónál.⁸ Ám azóta hiába házalok a következő kötet kiadása érdekében. A rendszerváltás előtti nagy Széchenyi-kultusz lecsengett, elmúlt. Az is

⁷ Ottlik Géza: Próza; Félbeszakadt beszélgetés Réz Pállal. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 2005; 3. kiadás, 25.

⁸ Széchenyi választása – Széchenyi István és Seilern Crescence levelezése I. kötet. Budapest, Balassi Kiadó, 2001.

nagy szó, hogy a levelek magyar fordítása megvan, pontosabban fennmaradt. A Szépirodalmi Kiadó rendszerváltáskori felszámolásakor egy Széchenyi István születésének 200. évfordulójára tervezett német nyelvű Széchenyi-kötet anyagát Szalai Anna azzal a megjegyzéssel adta át nekem: „Magánál jobb kezekben van!” Azóta sem akadt rá kiadó. 2001 óta a fővárostól kapott pénzből a levelezés második kötetének korrekciója megtörtént, a Balassi Kiadó is hajlandóságot mutat kiadásukra, már csak nekem kell végére érnem a jegyzeteknek. És akkor kezdődhet a következő forduló: a kiadás költségeinek összegyűjtése. Ez reménytelen hangzik. Még akkor is, ha ez a reménység – tartok tőle – nem egész reálisan számol a magyar valósággal. De bizakodjunk. Magam is azt vallom, amit Mollay tanár úr egyik interjújában: a hajtóerő nem az elismerés, hanem a feladat. Vagy amit egyik levelében ír: „Nálam a munka, vagy amit publikálok az önmegvalósítás eszköze, és független attól, hogy elismerik vagy sem.” Magam is így gondolom. Mindenesetre ennek a hosszú munkakapcsolatnak a magyar történettudományon kívül egy megajándékozottja biztos, hogy volt, van: e sorok írója. Hálával tölt el, hogy Mollay Károly munkatársa lehettem. És köszönöm Önöknek is, hogy emlékezhettem rá.

***

— Kiigazítás Csekő Ernő cikkéhez
a SSz. 2013. évi 3. számában

Csekő Ernő: Sopron város választópolgársága az 1913. évi választójogi reform tükrében c. cikkének (Soproni Szemle 2013/3. 295–299) 3. táblázata részben téves számadatokkal jelent meg. Alább közöljük a kiigazított táblázatot. Olvasóink szíves elnézését kérjük.

3. táblázat: A mezőgazdasággal, földműveléssel foglalkozók megoszlása a III. szavazóköri körben (1915/16)

	régi jog	legalább 20 K adót fizet	segítő családtag	egyéb	összesen
földtulajdonos	30	11	-	4	45
földműves	252	37	4	9	305 (302)*
szőlős	3	5	14	7	30 (29)*
ÖSSZESEN	285	53	18	20	380 (376)*

* A földművesek esetében három, a szőlősök esetében egy alkalommal nem került megnevezésre a választói névjegyzékben a jogosultság.

E SZÁMUNK SZERZŐI

- Bariska István** ny. levéltár-igazgató, MNL Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltára, 9730 Kőszeg, Várkör 58. bavanstar@gmail.com
- Bassola Péter** egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Német Nyelvészeti Tanszék, 6722 Szeged, Egyetem u. 2. bassola@lit.u-szeged.hu
- Fenyő Ervin** színész, irodalomtörténész, 1114 Budapest, Orlay u. 3.; efenyo@gmail.com
- Kenyeres István** főigazgató, Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve u. 3-5. kenyeresi@bparchiv.hu
- Kiss Jenő** egyetemi tanár, ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A. kistraba@gmail.com
- Kovács József László** irodalomtörténész, ny. egyetemi docens, 2040 Budaörs, Szivárvány utca 8 2. em. 12. jozsefkovacsdr@freemail.hu
- Mollay Erzsébet** ny. egyetemi docens, ELTE BTK Néderlandisztika Tanszék, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.
- Németh János** nyelvtörténész, 8085 Vértesboglár, Rákóczi u. 11. nemeth-janos@freemail.hu
- Pálffy Géza** tudományos tanácsadó, témacsoport-vezető, MTA BTK Történettudományi Intézet, 1014 Budapest, Úri u. 53. palfy.geza@btk.mta.hu
- Szende Katalin** egyetemi docens, Közép-Európai Egyetem Középkor-tudományi Tanszék, 1051 Budapest, Nádor u. 9. szendek@ceu.hu
- Turbuly Éva** főlevéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 9401 Sopron, Pf. 82. turbuly@googlemail.com
- Vizkelety András** irodalomtörténész, egyetemi tanár, akadémikus, MTA-OSZK Fragmenta Codicum, Régi Magyar Könyvészeti Emlékek Kutatócsoport, 1014 Budapest, Budavári Palota F. épület. vizkelet@oszk.hu